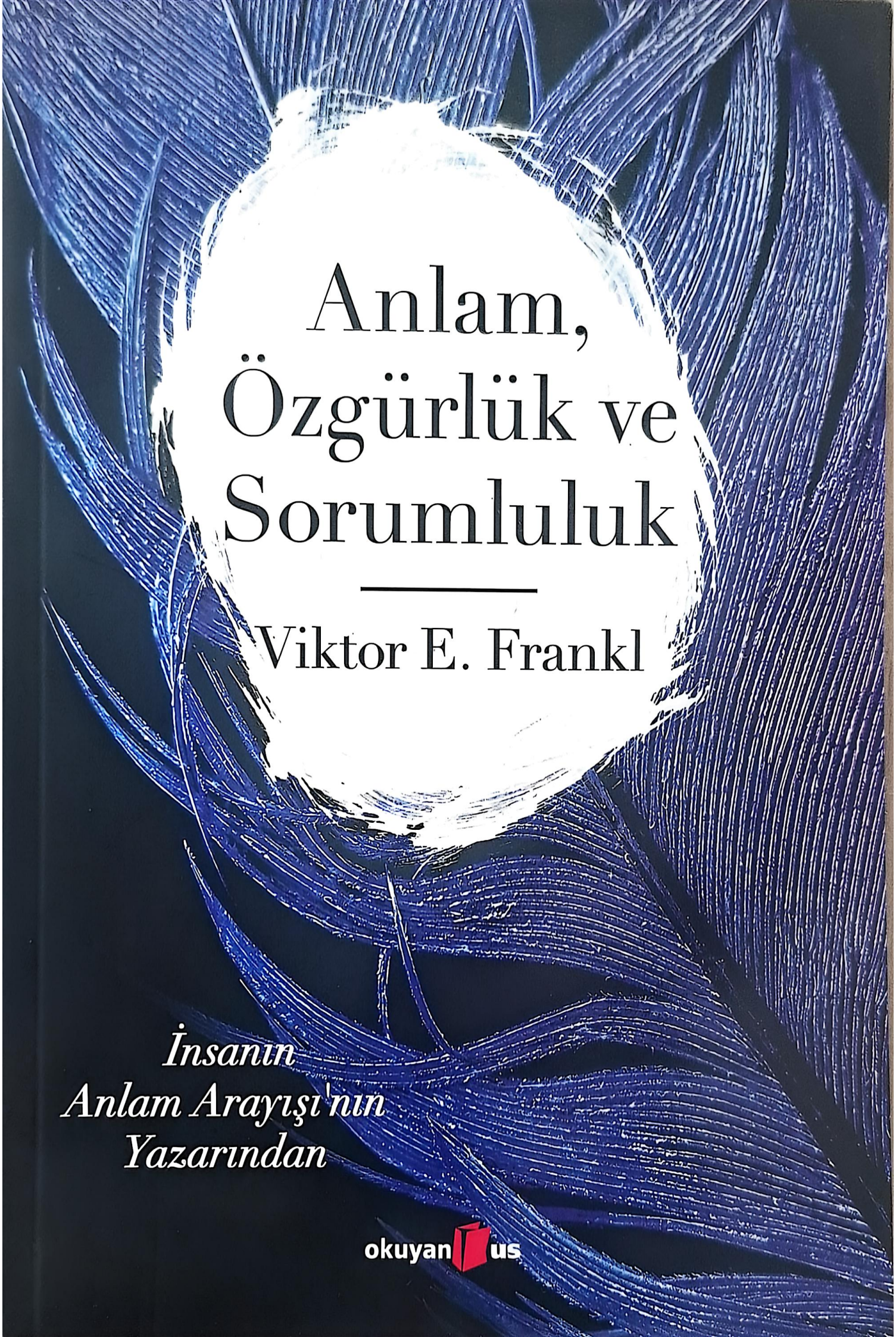

Anlam,
Özgürlük ve
Sorumluluk
Viktor E. Frankl
İnsanın
Anlam Arayışı'nın
Yazarından
okuyan us

Anlam, Özgürlük ve Sorumluluk

İnsanın Anlam Arayışı neden bu kadar sevildi? Çünkü insanlar o yalın ama çarpıcı mesajda teselli buldular. Yaşam zordu ancak onun anlamını belirleme gücü daima elimizdeydi.

Anlam, Özgürlük ve Sorumluluk Viktor E. Frankl'ın hayret verici iyimserlikle dolu zihnine yapılmış saklı bir yolculuk niteliğinde. Saklı doğru kelime, çünkü kitaptaki dört metinden üçü Viyana'daki Viktor Frankl Arşivi'nden çıkarılan ve daha önce hiçbir kitapta yayımlanmamış söyleşilerden/konferanslardan oluşuyor.

Frankl tecrübeli araştırmacılarına da, yeni başlayanlarına da aynı soruyu vadediyor gerçi: Özgürlük istiyorsun, peki onunla ne yapacaksın?

Viktor E. Frankl

Avusturyalı psikiyatrist. Üçüncü Viyana Okulu'nun ve logoterapinin kurucusu olan Frankl, varoluşçu terapinin en önemli isimlerinden biridir. İkinci Dünya Savaşı sırasında toplama kamplarında yaşadıklarını kendi psikiyatrik öğretisi ışığında geniş kitlelere sunduğu ***İnsanın Anlam Arayışı***, Frankl'ın "Freud ve Adler'den sonra alanının en dikkat çekici ismi" olarak anılmasını sağlamıştır.

psikoloji/psikiyatri - 199

ISBN: 978-625-5634-45-0

okuyanus.com.tr

Viktor E. Frankl

ANLAM, ÖZGÜRLÜK VE SORUMLULUK

Almanca Aslından Çeviren:
Duygu Bolut

okuyan us

okuyan us

Psikoloji/Psikiyatri - 199

Anlam, Özgürlük ve Sorumluluk
Viktor E. Frankl

ISBN: 978-625-5634-45-0
Yayıncı Sertifika No. 49055

1. Baskı: İstanbul, Ocak 2026

Genel Yayın Yönetmeni: Cem Mumcu
Yayın Yönetmeni: Meltem Türkeri
Yayın Koordinatörü: Melike Aydın
Almanca Aslından Çeviren: Duygu Bolut
Editör: Ceren Hasanoğlu

Kapak Tasarımı: F. Burak Evlice
Kitap Tasarımı: Deniz Dalkıran

Baskı ve Cilt: Epsilon Baskı Çözümleri.
Gürsel Mah. İcabet Sokak, No:3 Kağıthane, İstanbul
Tel: (0212) 294 46 00 Sertifika No: 80940

Orijinal adı: *Sinn, Freiheit und Verantwortung*
© 2023 Beltz Verlag in the publishing group Beltz · Weinheim Basel

GOETHE INSTITUT

The translation of this book was supported by a grant from the Goethe-Institut.
Bu kitabın çevirisi Goethe Enstitüsü'nün sağladığı hibeyle desteklenmiştir.

Bu eserin Türkçe yayın hakları Kalem Ajans aracılığı ile satın alınmıştır. Yayın hakları Okuyan Us'a aittir. Her hakkı saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

©Okuyan Us Yayınevi Ticaret ve Sanayi A.Ş.

Kurucu: Cem Mumcu

Özgür ve Ebru, hep bizimlesiniz...

Adres: Gürsel Mah. İcabet Sokak, No:3 Daire:6
Kağıthane, İstanbul Tel.: (0212) 272 20 85 - 86

okuyanus@okuyanus.com.tr
www.okuyanus.com.tr

Viktor E. Frankl

ANLAM, ÖZGÜRLÜK VE SORUMLULUK

Almanca Aslından Çeviren:
Duygu Bolut

okuyan us

Yazar Hakkında

Viktor E. Frankl (1905-1997) Avusturyalı psikiyatrist ve nörolog. Logoterapinin kurucusu ve varoluşçu terapinin öncülerindendir. İkinci Dünya Savaşı sırasında toplama kamplarında yaşadıklarını ve insanın anlam arayışını psikiyatrik bakış açısıyla ele aldığı İnsanın Anlam Arayışı, dünya çapında otuzdan fazla dile çevrilmiştir.

İnsanın Anlam Arayışı, Yaşamı Karşılamak – Anlam Arayışı Üzerine Bir Otobiyografi (Okuyan Us), *Anlam İstenci, Yaşamak İçin Bir Nedeni Olan – Hayatın Anlamı ve Direnç, Duyulmayan Anlam Çığlığı, Tanrı Arayışı ve Anlam Sorunu, Tıbbi Ruhsal Bakım & Logoterapinin ve Varoluşsal Analizin Temelleri* (Totem Yayıncılık), *Psikoterapi ve Din, Hayatın Anlamı ve Psikoterapi* (Say Yayınları) ve *Anlamsızlık Hissi & Psikoterapi ve Felsefeye Bir Meydan Okuma* (Mundi Kitap) eserleri dilimize çevrilerek okuyucularıyla buluşmuştur.

İçindekiler

Prof. Dr. Tobias Esch'in Önsözü 9
Yayıncının Editoryal Notu.....21

1 -Anlam Krizi ve Zamanın Ruhu 23
2 - Anlamı Bulmaya Uzanan Yol 47
3 - Özgürlük ve Sorumluluk 79
4 - Geçicilik Karşısında Anlam ve Sorumluluk 109

Viktor Frankl Enstitüsü.....145
Teşekkür 147

PROF. DR. TOBIAS ESCH'İN ÖNSÖZÜ

İnsanlar onlarca yıldır Viktor E. Frankl'a büyük hayranlık besliyor. Ben de onlardan biriyim. Birkaç yıl boyunca bilimsel araştırmacı olarak görev yaptığım Amerika Birleşik Devletleri'nde Frankl'ın yazıları ve eserleri "mutlaka okunması gerekenler" listesinde yer alıyor. Birleşik Devletler Kongresi bünyesindeki bir halk kütüphanesi olan *Library of Congress* (fiilen ABD Ulusal Kütüphanesi), Frankl'ın *İnsanın Anlam Arayışı* adlı kitabını tarihin en etkili on kitabı listesine bile aldı. Bilim insanlarının, akademisyenlerin, yayıncıların, sanatçıların, politikacıların ve ünlülerin yanı sıra halk da düzenli olarak onun kitaplarını ölmeden önce mutlaka okunması gereken kitaplar arasında saymaya devam ediyor.

Gelecekte bu kitap için de aynı şeyler geçerli olabilir.

Viktor E. Frankl yüzyılın en önemli figürlerinden biriydi. 1905'te Viyana'da doğan Frankl tıp eğitimi aldı. Sonrasında uzman olarak Viyana Üniversitesi'nde nörolog ve profesör olarak çalıştı (pek çok görevinin yanı sıra Harvard Üniversitesi'nde misafir profesör olarak da dersler verdi), tıp alanının çok ötesinde, neredeyse tüm 20. yüzyılı aşan kalıcı ve çok yönlü bir etki bıraktı. Hayatında, kişisel çalışmalarının ve alanında bıraktığı etkinin yanı sıra en önemli eseri hâline gelecek olan olguyu ortaya çıkaracak, hem karanlık hem de nispeten

aydınlık zamanlar geçirdi. Bu olgu anlam arayışıydı, bizi gerçekten insan yapan şeyin ne olduğuna dair arayışımızdı. Ruh ve eylem özgürlüğünün aşırılık içeren koşullar altında bile nasıl devam edebileceği sorusunu araştırdı. Özgür irade ve hakiki haysiyetin, bununla bağlantılı olarak sorumluluğun, acı ve kişinin kendi ölümlülüğüyle yüzleşmesinin de dâhil olduğu bir içsel büyüme ve anlam duygusuna nasıl dönüştürülebileceği üzerine çalıştı.

Frankl biz insanları başarılı "müşterek yaşamla başa çıkabilenler" olarak tanımlıyordu. Ve 1946 gibi erken bir tarihte, "gezegene yönelik sorumluluğumuzu" ifade etmişti. Zamanının çok ötesindeydi, bugün yaşasaydı kesinlikle popüler bir sohbet programı konuğu, sosyal medya yıldızı veya kitleleri etkileyen bir influencer olurdu. Avusturya'da Yahudi bir çevrede büyüyen Viktor E. Frankl, genç yaşlarında neredeyse tüm ailesini Holokost yüzünden kaybetti. Dört farklı Nazi toplama kampında (Theresienstadt ve Auschwitz dâhil olmak üzere) tecritte yaşadıktan sonra kurtulup Viyana'ya döndüğünde, onu sevinçle karşılayacak kimsesi kalmamıştı. Karısı, anne-babası ve erkek kardeşi de dâhil olmak üzere tüm sevdiklerini gaz odalarında ya da uğradıkları işkenceler yüzünden kaybetmişti; hepsi öldürülmüştü.

Peki, kendisi nasıl oldu da hayatına devam edebildi?

Frankl kendi ifadesiyle, geri döndüğünde –*şimdilik*– kendini öldürmemeye karar vermişti. En azından, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce yazdığı ve 1946'da yayınlanan ilk kitabını –*Ärztliche Seelsorge*– bir kez daha "yeniden inşa etmek", yani yaşadığı deneyimleri yeniden değerlendir-

mek istedi. Bunun sonucunda *Yaşamı Karşılamak* başlıklı çığır açan bir eser ortaya çıktı. Frankl, hikâyesinin bize anlattığının aksine –anlam ve insanın anlam arayışına ilişkin o büyük soruyu kendisine yalnızca toplama kampındaki tecrit hayatı sırasında sorduğunu ve en önemli çalışmasının yaşadığı dehşet yüzünden bir dereceye kadar "bastırıldığına" dair hikâyenin– her şeyin aslında kendisi tarafından zaten önceden tasarlandığını ve büyük ölçüde zaten yazıldığını fark etmişti. Kendi deyimiyle, Frankl bu hikâyeyi oluştururken kendisini bir kavram kanıtına, yaşayan bir kanıta dönüştürmüştü. Kendi acısını ve bu acıyla büyümüş olmasını, Holokost'tan önce formüle ettiği teorilerin bir teyidini yaratmıştı.

Frankl'ın zamansız, her döneme uyan, kalıcı bir şekilde ilham verici çalışmaları

Bu kitaptaki metinler eşsiz ve büyüleyici. Her birinin hayata geçirilmesi kabaca 40 yıllık bir dönemi kapsıyor ve Frankl'ın tüm eserleri hakkında iyi bir fikir vermesinin yanı sıra onun özgün düşüncesi, kişiliğinin doğası ve kendi deneyimlerini analiz etme biçimi hakkında doğrudan bir izlenim sunuyor. Tezlerinin bu kadar erken bir dönemde, bu kadar net ve belirgin bir şekilde formüle edilmiş olması; on yıllar boyunca, hatta günümüze kadar neredeyse hiç değişmeden kalması dikkat çekici. Her ne kadar derinleştirilmiş olsalar da temellerinin sorgulandığı olmadı. Aynı şekilde bu kitabı okurken Frankl'ın zamanının ne kadar ötesinde olduğunu, bakış açısı değişse de biz insanların onca yıldan bu yana

aslında ne kadar az geliştiğini -çoğu zaman büyük bir şaşkınlık içerisinde- açıkça görebiliyoruz. Başka bir deyişle, Frankl'ın saptamaları günümüzde, geçmişte olduğundan daha güncel ve önemli.

Bu kitabın temelini aldığı dört metin şöyle sıralanıyor: 1955 tarihli *Wiener Medizinische Wochenschrift*'te yayımlanan bir makale olan "Kolektif Nevrozlar Üzerine", 1977 tarihli Kanada televizyonundan verdiği bir röportajdan alınan "Yaşayan İnsan... Viktor Frankl", 1946 tarihli Fransız ve Avusturyalı öğrencilerle gerçekleştirilen bir konferansta kayıt altına alınmış ifadelerinden derlenen "Varoluş Analizi ve Zaman Problemi" ve 1984 tarihinde Dornbirn'de gerçekleştirilen bir konferanstaki konuşma metni "İnsanın geçiciliğiyle Başa Çıkabilmesi". Frankl hakkında daha önce çok şey yazılmış, rapor edilmiş ve konuşulmuş olmasına rağmen söz konusu metinler güncel araştırma sorularına ve disiplinler ötesi bilimsel akımlara şaşırtıcı, yenilikçi ve heyecan verici referanslar içeriyor.

Yani Frankl hâlâ son moda akımların öncüsü olarak öne çıkıyor. Bu gerçekten nefes kesici.

Frankl'ın çalışmalarına bugünün perspektifinden bakmak

Bu noktada, bu dört metni okurken kişisel olarak ilginç ve ilham verici bulduğum ve aynı zamanda Viktor E. Frankl'ın çalışmalarının güncelliğini ve günümüz bilimiyle ne kadar bağlantılı olduğunu gösteren üç hususu vurgulamak istiyorum.

Birincisi: Kendi ölümlülüğümüzle nasıl başa çıkabiliriz? Ölümün bir son anlamına geldiği arka planda, yaklaşan hiçlikte, bizi çevreleyen ve bekleyen geçilmez nihai boşlukta bir anlam bulmayı nasıl başarabiliriz?

Bu bağlamda Frankl, Aristoteles'te karşımıza çıkan *Eudaimonia* kavramını yansıtır: İnsanların yaşam tarzları ve salt varoluşları aracılığıyla içlerinde hâlihazırda var olan hayatı simgeleyen bir eser yaratmaları. Başka bir deyişle ne kadar uzun yaşarsak, içsel minnet ve tatmin duygusu olarak "ödül" de o kadar büyük olabilir. Bir nörobilimci olarak ben de kendi araştırmalarıma dayanarak şunu eklemek isterim; beynimizin kendi ödül sistemi, yaşamımız boyunca her geçen yılla birlikte bizi memnuniyet ve mutluluk duygularıyla giderek daha fazla ödüllendiriyor.

Bu bağlamda Frankl bu fenomen için emeğimizin meyvelerini yıllık bir döngünün ardından toparlayıp –hasat zamanında, nihayetinde hayatımızın akışı boyunca– saklamak üzere depoladığımız bir samanlık veya ambar imgesini de kullanır. Dışarıdan bakınca belki sadece hasat edilmiş tarlayı ve kesilmiş bitkilerin cılız anızlarını görüyoruz ama aslında içimizde bolluk bereket hüküm sürüyor, mesele bunu ortaya çıkarmakta. Frankl burada "geçicilikle yüzleşme" fikrini başarılı bir biçimde öne sürüyor. Bu fikre göre insanlar kendi geçmişlerini kendileri yaratıyorlar; hayat üzerimize geliyor fakat bir anlamda içimizden geçip gidiyor, bizler ise onun seyrine kapılarak ilerliyoruz, yani aslında aradığımız anlam hep yüzümüzü döndüğümüz gelecekte değil, hâlihazırda içinde bulunduğumuz anda ve geç-

mişimizde yarattığımız ne varsa –mirasımız her ne ise– kalıcı tezahürümüz de o olacak, bu kimsenin bizden alamayacağı bir kendimizi gerçekleştirme hâli. İşte bu anlamda, yalnızca yaşamın kendisi aracılığıyla hayatın kazananlarından biri olabiliyoruz, onun aracılığıyla sürekli olarak anlam yaratıyor ve anlam kazanıyoruz.

Bu kavram aynı zamanda ölümden, daha doğrusu anlamsızlık ve boşluktan korkan çağdaş filozof Wilhelm Schmid'i de anımsatıyor insana; yani bireysel olarak bir önem taşıyıp anlamlı bir varlık olmanın tam da hayatta olduğumuz gerçeğinden –yaşamın sonsuz olasılıkları arasından seçilmiş tek kişi olduğumuz gerçeğinden– türetilebileceği fikrine varıyoruz.

Mutluluğun nörobiyolojisine ilişkin kendi modelimizde, bu noktada "C tipi mutluluk" olarak adlandırılan durumu tanımladık: İnsanlar yaşamlarına minnet duyarak ve bağlılık hissederek baktıklarında ortaya çıkan derin mutluluk ve hoşnutluk, hedefe varmış ya da ulaşmış olma hissi, artık isteklere tutunma ya da istemek zorunda olmama hissi, kişinin kendisi olduğu kadar gelecek nesillerle de bağlantılı. Bir miras veya "içten gelen bir bilgi" hissedildiğinde, kendimizi onu korumaktan sorumlu hissettiğimizde; odak noktası artık olmak değil, sahip olmak ve bunu gelecek nesillere aktarmak oluyor. Bu durumda da içsel bir huzur ortaya çıkabiliyor ve boşluk ya da hiçlik bile (neredeyse) artık bizi hiç rahatsız etmiyor gibi görünebiliyor.

İkincisi: Bizi önemli kılan ve varlığımıza anlam kazandıran tam olarak nedir?

Frankl, bu soru için bize üç yanıt veriyor ve bunlar bizim laboratuvarımız da dâhil olmak üzere mevcut "mutluluk araştırmalarının" verileriyle etkileyici bir şekilde doğrulanıyor: İnsanlar bir görevleri ya da işleri olduğunda, sevebildiklerinde ya da sevildiklerinde, acı çekerek sınandıkları bir kriz anında kendilerini aşabildiklerinde o anlam duygusunu deneyimliyor. Frankl, gerçek anlamın ve derin mutluluğun yalnızca acı çekerek deneyimlenebileceği fikrini reddeder. Hiçbir koşul altında kişi, bu amaç uğruna bile isteye acı çekmeye çalışmamalı. İnsan sadece kendiliğinden gelen "trajediyi zafere" dönüştürebildiğini gördüğünde derin bir anlam hissi deneyimliyor.

İşte bu noktada, Frankl "kendini aşma" fikrini ortaya atıyor: Sorumluluk alarak –kendimiz için olduğu kadar gezegensel bağlamlar için de– ve bu bilinçle hareket ederek zorlukların ardından güçlenip "ben" yerine "biz" olduğumuzu daha güçlü bir şekilde hissedebiliriz, böylece derin bir bütünleşme duygusu yaşayabilir ve mekânsal sınırlardan, nesiller arası bağlardan gerçekten sorumlu hissedebiliriz. Bunun ön koşulu benliği aşmak, yani benliğimizin şişirilmiş bir "ego" olarak karşımıza çıkmamasıdır. Frankl'ın daha fazla gözleme dayanan varsayımları ile günümüzde yaptığımız araştırmaları karşılaştırdığımızda çarpıcı örtüşmeler karşımıza çıkıyor; örneğin, hayatın akışı içerisinde ciddi travmalar yaşadıktan sonra tekerlekli sandalyeye mahkum olan, başlangıçta yaşama dair "amaç edindikleri" yola bir engel yüzünden devam edemeyen insanları incelediğimiz araştırmalarda, bu insanlar, Frankl gibi bazen "travma

sonrası büyüyen", yani içsel olarak olgunlaşan ve hatta bazen mutluluk, özgürlük, minnettarlık ve derin bir tatmin yaşayan ruhlara dönüşüyorlar.

Üçüncüsü: İnsanların mustarip olduğu "zaman hastalığı". 70 yıl önce Frankl, insanların yaşadığı bu soruna zaman hastalığı teşhisini koymuştu. "Zaman hastalığı" ya da "yönetici hastalığı" diyebileceğimiz bu olgu, bugün tükenmişlik olarak adlandırdığımız şeye karşılık geliyor (daha önceleri sinir krizleri olarak tanımlandığı da olmuştu). Burada, ana kaynak olarak zeitgeist'a yani zamanın ruhuna (bugün stres veya basitçe aşırı talepler olarak adlandırdığımız şey de bu ruha dâhil edilmelidir) ve algılanan iç uyum eksikliğine; içsel tutarlılık, rezonans ve anlam kaybına işaret eder. Başka bir deyişle, burada dışsal ve içsel faktörler söz konusudur. Bu da aslında günümüzde bizim sürdürdüğümüz, standart sağlık kavramına merkezi bir birim olarak anlamlı olma hâlini eklediğimiz –öznel, semiyotik bir kategori eklediğimiz– araştırma konusuyla tutarlı bir fikir. Biz de bu boyutu, biri dış faktörlere (kültür, memleket) diğeri de iç faktörlere (anlam, maneviyat) dayalı olmak üzere iki alt kategoriye ayırıyoruz. Bununla birlikte, merkezi özellik, ya aşkın bir "orada olma" ya da günlük yaşamda hayati olan "bir yere ait olma" anlamına gelen bir bağlılık hissidir. Kişi kendi içinde ve/veya somut yaşam çevresinde bir yuva bulur (bu aynı zamanda "daha yüksek" bir şeyle bağlantı hissidir, Frankl'ın deyimiyle "nihai gerçek" olgusudur). Durum böyle olmadığında, bahsettiğimiz önemli sağlık kaynağı kaybolur, tükenmişlik –ya da bore-out (patolojik bir can sıkıntısı)– ortaya

çıkar; en sonunda bir kriz patlak verdiğinde ya da kader denen kaçınılmaz hayati hadiseler bizi çok sert bir şekilde vurduğunda Frankl'a göre "nevroz" gelişebilir.

Bu noktada size ilham vermemize izin verin!

Viktor E. Frankl bize her zaman olasılıklara açık olmayı, kabul göstermeyi öğretir; kalıplara sıkışmış ve sert olmamızı istemez. Bu tür umutsuz durumlarda, haksızlığa uğradığımızda bile böyle esnek olmamız gerekir. Mesela Üçüncü Reich'ta olduğu gibi kolektif olarak başarısız olduğumuzda da mevcut gezegensel kriz karşısında da aynı şey geçerli.

Frankl kolektif suçluluğu şiddetle reddediyor ve bunun yerine bireysel ve kolektif sorumluluğu vurguluyordu. Ayrıca fedakârlık ve kendini aşma olasılığına da dikkat çekiyordu. Hiçbir şekilde pasifliği öğütlemiyor. Tam tersine. Frankl'a göre insanlar özgürdür. Karar vermeye devam edebilirler ve etmelidirler. "Anlam bulmaya karar vermek" de böyle bir eylemdir. Bu, herhangi bir zamanda, artıları ve eksileri olmadan verilebilecek bir karardır. Bu şekilde düşünen ve hareket eden kişi her zaman onurunu ve öz saygısını korur. Bu yüzden de kırılmaz, özgür bir irade sergiler. Bu özgür irade, ünlü William James'in de ifade ettiği gibi bir eylemden ziyade bir niyettir. Frankl'a göre bu, *anlamlandırma iradesi* demektir. Bu aktif bir arayıştan ziyade anlama sahip olmak ile anlamı sahiplenmek üzere sorumluluk almakla ilgilidir. Güncel bilimsel çalışmalar da benzer şeyler söyler: Sürekli olarak anlamı arayan kişi değil, onu deneyimleyen ve "sahiplenen" kişi daha mutludur ve daha sağlıklıdır.

Benzer şekilde Frankl da "psikolojizm" olarak adlandırdığı şeyden uzak durur: Psişeyi pek patolojik bir hâlde değerlendirmez, psikanaliz ve derinlik psikolojisinin iyi sonuç vermediğini düşünür. Bu noktada bize kelimenin tam anlamıyla ilham vermek ister: ruhtan konuşmak, inançlı ya da dindar olmak (kendisi de "mutlak olana" her zaman inanmıştır) faydalı olsa da bunların hiçbiri anlamlılık ve amaç duygusu için bir ön koşul olarak öne çıkmaz. Dahası, aşırı müdahaleci bir "pastoral bakış" insanın ruhsal yeteneklerini, psişenin muhteşem meydan okuyan gücünü yanlış yönlendirmeye ve değerlendirmeye neden olabilir.

Bu kitap, Frankl'ın yaşadığı yüzyıl ve insanlığımızın tüm kaleydoskopunu içeriyor. Üstelik süreç devam ediyor, hâlâ arayışımızı tamamlamış değiliz. O zamanda da şimdilerde olduğu gibi özgürlük-güçsüzlük, kolektif varlık-bireysel varlık, dışarısı-içerisi hem doğrudan ve çok yakından bağlantılı hem de birbiriyle uzlaşmayacak kadar uzaktı. Zamanımızın krizleri de çok büyük, yine de maneviyatımızı ve anlam hissimizi korumamız büyük önem arz ediyor; tabii bir de "meydan okumaya" devam etmemiz, hayata *evet* demeye devam etmemiz ve sorumluluk almamız.

Büyük Viktor E. Frankl bu anlamda hepimiz için canlı bir örnek olsun.

2023 yılı, bahar mevsiminde Witten'den...

Prof. Dr. Tobias Esch

Prof. Tobias Esch bir nörobilim uzmanı, sağlık alanında çalışan bir araştırmacı, pratisyen hekim ve çok satan kitaplarda imzası bulunan bir yazardır. Kendisi 2016 yılından beri Witten/Herdecke Üniversitesi'nde Bütüncül Sağlık Hizmetleri ve Sağlığın Geliştirilmesi Enstitüsü ve Kürsüsü başkanıdır, daha önce Harvard Tıp Fakültesi'nde misafir profesör görev yapmıştır. Yayınlanan kitaplarından en önemlileri şöyledir: *"Der Selbstheilungscode"*, *"Die bessere Hälfte"* (Dr. Eckart von Hirschhausen ile).

YAYINCININ EDİTORYAL NOTU

Victor E. Frankl'ın bu kitapta bir araya getirilen konferans konuşmaları ve yazılı metinleri 1946 ile 1984 yılları arasındaki dört farklı on yıllık periyoda aittir, birlikte ele alındıklarında Frankl'ın özgürlük, yaşama duygusu ve insani sorumluluk arasındaki bağlantıya dair görüşlerini açık bir şekilde şekillendirmeye yardımcı olur.

Metinler yeni baskı için yeni Almanca yazımına uyarlanmıştır. Frankl'ın derslerinin yazıldığı dönemde genel ve tıbbi sözcük dağarcığının doğal bir parçası olan tımarhane ya da akıl hastası bazı terimler de özenle günümüze uyarlanmıştır.

ANLAM KRİZİ VE ZAMANIN RUHU

Yayıncının editoryal notu

"Kolektif Nevrozlar Üzerine" adlı metin Viktor E. Frankl tarafından yazıldı ve Viyana Şehri Genel Polikliniği Nöroloji Bölümü başkanı olarak görev yaptığı dönemde, 1955 yılında *Wiener Medizinische Wochenschrift*'te yayınlandı.* Frankl bu metinde genel toplumsal güvensizlik ve korkunun yanı sıra kadercilik, fanatizm, özgürlük ve sorumluluktan kaçma gibi semptomları günümüzle paralellik gösterecek biçimde birçok insanın varoluşundaki amaç ve anlam eksikliğiyle bağdaştırarak anlatıyor.

Kolektif nevrozlar üzerine

Sigmund Freud, 1923 yılında H. Blüher'e yazdığı bir mektupta "rayından çıkan bu zaman" ifadesini kullanmıştı. Ancak bugün bile hâlâ zamanın hasta oluşundan,

---

* *"Kolektif Nevrozlar Üzerine"* ilk kez Wiener Medizinische Wochenschrift'in, 105. Özel sayısında basıldı, 1955, no. 38/39 (pp. 772–776). Viktor Frankl Arşivi'nin nazik izniyle.

zamanın ruhunun hastalığından, zamanın ruhunun patolojisinden bahsediyoruz*. *Zamanın hastalığı, tüm psikoterapilerin tedavi etmeye çalıştığı nevroz ile özdeş mi olmalıdır? Zaman nevrozlardan mustarip mi olmalıdır?* Doğrusu bu konuda yazılmış bir eser de var, yazarı F. C. Weinke. Başlık ise şöyle: *Der nervöse Zustand, das Siechthum unserer Zeit.* Kitap 53 yılında J. G. Heubner tarafından Viyana'da basıldı –burada bahsettiğimiz yıl 1953 değil, 1853. *"Siechtum"* kelimesi o dönemde farklı yazılıyordu. Buradan anlayacağımız gibi nevrozun çağdaş doğası çok da değişmiş sayılmaz: Bugün sadece çağdaşlarımız nevroz ataklarından mustarip değil. Johannes Hirschmann** nevrozun görülme sıklığının artmadığını, aksine on yıllardır hemen hemen aynı sıklıkta görüldüğünü ve hatta anksiyete kaynaklı nevrozların azaldığını kanıtladı. Nevrozların sadece klinik tablosu değişmişti, sadece semptomatoloji bakımından farklılıklar vardı ve bu da anksiyetenin gerileme eğiliminde olduğu anlamına geliyordu.

Ancak yalnızca nevrotik kaygı değil, genel çerçevede kaygı da artmamıştı. Freyhan, daha eski zamanlarda; örneğin köleliğin, din savaşlarının, cadı avlarının, göçler ve büyük salgın hastalıkların hâkim olduğu sözüm ona tüm bu *eski güzel günlerin* muhtemelen bizim zamanımızdan daha az endişeli zamanlar olmadığını öne sürmüştür. Aslında, daha önceki yüzyıllarda çok daha fazla korku duyulacak şey ve korkmak için çok daha fazla neden vardı.

---

* V. E. Frankl, *Homo patiens*. Viyana, 1950, s. 45.

** J. Hirschmann, Arch. f. Psychiatr. vb. 1952, 189, 1952.

Bakıldığında, "Endişe Çağı" olarak adlandırdığımız çağımız aslında o kadar da korkunç değil. Dolayısıyla da bu bakımdan aslında günümüzde nevrotik bozuklukların sıklığının artmış olması söz konusu olamaz. Tam tersi, artan şey kitlelerin duygusal, ahlaki ve ruhsal sıkıntılarından kurtulmak için sürekli olarak bir nörologa başvurma yönündeki *psikoterapötik ihtiyacı*. Ancak bu psikoterapötik ihtiyaç da kaynağını, olasılıkla insanın eski ve ebedi bir metafizik ihtiyacından alıyor. Giderek daha çok sekülerleşen bir seküler çağda pastoral bakımın da sekülerleştiğini söylemeye bile gerek yok, elbette. Bugün insanların psikiyatriste gitme nedenleri ile geçmişte bir rahibe başvurmaya karar verme nedenleri aslında aynı. Ancak *tıbbi pastoral bakım* gibi bir şeyi sağlamak durumunda kalan doktorun, hastasına geçmişte rahiplerden alabildiği türden tavsiyelerde bulunmasına izin verildiği pek söylenemez. Artık, *endojen psikoz*ların oranının şaşırtıcı derecede sabit kaldığı iyi biliniyor. Sayısında dalgalanmaların yaşandığı esas konu, bu sorunla hastaneye yatışların sayısıdır. Ancak bunun da geçerli sebepleri var. Örneğin, Steinhof'taki Viyana akıl hastanesi –40 yılı aşkın bir süre zarfında– rekor olan 5.000'den fazla başvuru sayısına 1931'de ulaşılırken, en az başvuru sayısı olan 2.000 gibi bir rakama 1942'de ulaştıysa bunu açıklamak çok da zor değil: Küresel ekonomik krizin yaşandığı 1930'larda yakınları, hastaların somut ekonomik nedenlerle mümkün olduğunca uzun süre kurumda tutulmasını sağlıyordu; hastalar da başlarını sokacak bir çatıları olduğu ve her gün karınları doyduğu için mutluydu.

1940'ların başında ise durumlar değişti: Aynı derecede anlaşılabilir ve haklı bir ötenazi korkusuyla, hastalar mümkün olan en kısa sürede evlerine götürülüyor ya da mümkün olan en erken zamanda taburcu ediliyordu. Belki de daha en başında kuruma kabul bile edilmiyorlardı. Bu noktada değişen tek şey nevrozların klinik tablosu veya sadece semptomatolojileri değil. Benzer değişiklikleri psikozlarda da görüyoruz (bakınız: Heinrich Kranz*): Örneğin, günümüzde ruhsal hastalıkları olan insanların nadiren suçluluk duygusundan mustarip olduğu görülüyor, özellikle de Tanrı'ya karşı suçluluk duygusu besleyen pek yok. Bunun yerine insanlar iş hayatına ve çalışma becerilerine odaklanmış durumda. Bunların tamamı günümüzde hüküm süren melankolinin ana temaları (bakınız: A. v. Orelli**). Böyle olmasının nedeni de günümüz ortalama insanının endişelerinin bunlardan ibaret olması. Kaygının nedeni Tanrı ve suçluluk duygusu değil, sadece sağlıkla ve çalışma hayatıyla ilgili meseleler.

Yine günümüzde aslında *intihar* oranlarında da kayda değer bir artış yok. İntihar eğrisi normal şartlarda herhangi bir dalgalanma gösteriyor olsa da ekonomik sefalet dönemlerinde ve aynı zamanda siyasi krizler sırasında düz bir eğride ilerler. Durkheim ve Höffding gibi araştırmacıların işaret ettiği bu gerçek yakın zamanda doğrulanmıştır: İsviçre ve İsveç onlarca yıldır intihar oranlarında Avrupa rekorunu elinde tutmasına

---

* H. Kranz: Fortschritte der Neur, Psych. 1955, 23, 58.

** A. v. Orelli: Schweiz. Arch Neur, 1954, 73, 1954.

rağmen -ki bu ülkeler en uzun barış dönemlerinin yaşandığı ülkelerdir- Kuzey Almanya'da intihar oranlarının 1946'dan bu yana Wilhelm döneminde olduğundan daha düşük olduğu ortaya çıktı. Bu konuya dair bir istatistik daha yayınlandı. G. Zigeuner, Graz ve Steiermark'taki intihar oranının 1946-1947 yılları arasında -tam da nüfusun yaşam standartlarının belki de dibe vurduğu dönemde- en düşük seviyelerde olduğunu ortaya koydu.

Bu konuda Johannes Hirschmann*, "İki dünya savaşı deneyimi; akıl hastalarının, özellikle de şizofrenlerin sayısının, zorlukların ve savaşın yarattığı olağanüstü baskının olduğu dönemlerde artmadığını göstermiştir. İncelediğimiz araştırma materyaline bakılırsa durum muhtemelen kronik nevrozlar için de geçerlidir. Akut anksiyete ve korku kaynaklı sendromlar dışında, şiddetli kriz dönemlerinde etkili olan belirli çevresel faktörlerin bir bütün olarak belirli bir nörodejeneratif etkiye sahip olduğu kabul edilebilir bir sav değildir. Eğer durum böyle olsaydı, nevroz oranında önemli ve ölçülebilir bir artış yaşanırdı. Hatta esir kampı örneği bize baskı, tehdit, özgürlükten yoksun kalma ve acımasız şiddetin nevrozların gelişimini engelleme olasılığının daha yüksek olduğunu düşündürüyor. Maddi zorluklar, yaşamın en ilkel gerekliliklerinden yoksun kalmak, geçim kaynaklarının kaybı, mültecilerin yaşadıkları sefalet, köklerinden koparılma hissi gibi çevresel faktörlerin nevrozların gelişiminde belirleyici bir önem arz

---

* J. Hirschmann: Arch. f. Psychiatr. 1952, 189, 1952.

ettiği gerçeği yansıtmıyor gibi görünüyor," diyor. Bu noktada H. Schulte* de "genellikle tüm sosyolojik sıkıntıların bir yan etkisi olduğu düşünülen boşanmaların, intiharların, bağımlılıkların ve tedavi gerektiren nevrozların böyle dönemlerde daha az yaşandığına" dikkat çekiyor. Benzer göstergeler, E. Menninger-Lerchenthal'ın** çalışmalarında intiharın siyasi olarak çalkantılı dönemlerdeki eğrisine dair işaret ettiklerinde bulunabilir.

Bana göre bu durumu iyi bir benzetmeyle açıklayabiliriz: Bir keresinde birinden, harap olmuş bir tonozun üzerine ağırlık konulduğunda, paradoksal bir biçimde bunun onu destekleyip güçlendirilebileceğini duymuştum. İnsanlar için de durum farklı değil: Dış dünyanın yarattığı zorluklarla, içsel dayanıklılığımız artıyor gibi görünüyor.

Zaman hastalığının etiyolojisi söz konusu olduğunda, insanları bu kadar hasta eden şeyin çağımızın *hızı* olduğu da öne sürülüyor. Ünlü sosyolog Hendrik de Man'dan daha az tanınmış biri şöyle demişti, "Yaşamın hızının belirli bir sınırı aşmasına izin verilmesi cezasız kalmaz." Bu noktada insanların örneğin mekanik hareket hızlarındaki artışla başa çıkamayacakları ve bu nedenle teknolojik ilerlemeye ayak uyduramayacakları fikri yeni bir kehanet değil ancak hatalı bir kehanet. Geçen yüzyılda demiryolu taşımacılığı ilk kez hizmet vermeye başladığında, tıp uzmanları insanların demiryolu ile seyahat etmenin yarattığı ivmeye hastalanmadan

---

* H. Schulte: *Sağlık ve Refah*. Vol. 1952, s. 78.

** E. Menninger-Lerchenthal: *Avrupa'da İntihar Sorunu*, Viyana 1947, s. 37.

dayanabilmelerinin imkânsız olduğunu düşünüyordu. Hatta birkaç yıl öncesine kadar, bir uçakla süpersonik hızlarda uçmanın mümkün olup olmadığı konusuna dair de şüpheler söz konusuydu. Bu kehanetlerin ve kuşkuların yanlış olduğu bugün kanıtlanmış olduğuna göre, Dostoyevski'nin bir zamanlar insanı her şeye alışabilecek bir varlık olarak tanımlarken ne kadar haklı olduğunu anlıyoruz. Dolayısıyla çağdaş yaşamın temposu herhangi bir şekilde zaman hastalığının ya da genel olarak hastalıkların nedeni olamaz. Hatta günümüzde yaşamın hızlanan temposunun daha çok bir kendini iyileştirme girişimine neden olduğunu bile söyleyebilirim, başarısız bir kendini iyileştirme girişimi, ancak yine de bir girişim. Aslında, yaşamın çılgın temposunu bir tür anestezi girişimi olarak değerlendirirsek bu durumu daha kolay anlayabiliriz.

İnsanlar içlerinde duydukları kasvetten ve boşluktan kaçıyorlar ve bu kaçışta kendilerini hayatın koşuşturmacasına kaptırıyorlar. Janet, psikastenik olarak adlandırdığı nevrotik insanlarda *"sentiment de vide"* adını verdiği bir duygu tanımlıyor. Hayata dair bir içerik eksikliği ve boşluk hissi. Bu boşluk hissi mecazi anlamda da mevcuttur elbette, ben burada varoluşsal boşluk hissini, varoluşta bir amaç ve içerik hissedememe hâlini kastediyorum. Günümüzde insanlar, belki de en uygun şekilde Goethe'nin *Egmont* eserinde birkaç kelimeyle anlattıklarının bir varyasyonuyla karakterize edilebilecek bir duyguyu sıklıkla yaşıyorlar: Nereye gittiğini bir yana bırakın, nereden geldiğini bile bilmiyor insanlar. Ve şu da eklenebilir: Kişi yolculuğunun varış noktası

hakkında ne kadar az şey bilirse yolculuğunu o kadar hızlandırır.

Varoluşsal boşluk hissini, varoluşta bir amaç ve anlam eksikliği hissini; *varoluşsal hüsran* olarak, varoluşunda mümkün olan en büyük anlamı bulmanın tatminine dair özlem duyan ve buna bağlı olarak yaşamda değerli bir amaç bulmak üzere çabalayan, bu anlamı yaşamından çekip çıkaran insanı nihai ve asli olarak canlandıran –ilham veren demiyorum– derin ve doğuştan gelen anlamlandırma *isteğimizin* yerine getirilmemişliği olarak tanımladık. Bu anlam istencini, Adler'in bireysel psikolojisinin tanınma çabası şeklinde vurguladığı güç istenci ile karşılaştırdık. Ayrıca anlam istencini, Freud'un psikanalizinin haz ilkesi biçimindeki nihai egemenliğine çok ikna olduğu ikinci bir istencin, yani haz istencinin karşısına koyduk. İşte, tam da bu noktada anlam istencinin tatmin olmadığından dolayı boşluğa dönüştüğü, haz istencinin insanın varoluşsal tatminsizliğini en azından onun bilincinin fark etmeyeceği şekilde uyuşturmaya ve vicdanından gizlemeye hizmet ettiğini, hizmet etmesi gerektiğini görüyoruz. Başka bir deyişle, haz istenci ancak insanın anlam istenci tatminsiz kaldığında sahneye çıkar; insan ancak o zaman psikanalizin haz ilkesine tabi olmaya başlar. Cinsel libido sadece varoluşsal boşlukta çoğalır.

İnsanın yaşamaya değer bir varoluş anlamına erişmek için doğuştan itibaren verdiği mücadelede yaşadığı bir tür varoluşsal hayal kırıklığı, cinsel anestezi ile dolaylı olarak telafi edilir ve bu, bir kişinin anlam iradesi göstermede başarısız olduğu tüm durumlarda görülebilir. Ha-

yatta anlama dair istek ya da umut ne kadar kurursa kişi kendini o kadar çok haz iradesinin ellerine bırakır. *Sadece cinselliğin değil, suça eğilimin de varoluşsal hayal kırıklığı için dolaylı bir telafi işlevi gördüğü* yorumu, New York'ta yaşayan gençler arasında suç eğilimini araştıran Hedwig R. Farmer'ın* savaş arası bir dönemde yaşıyormuş hissine kapıldığını (varoluşa dair geçici tutum!) açıkladığı bir konuşmasından alındı. Suç eylemlerinin bu denli yoğun bir açgözlülükle taklit edilip sürdürülmesi, "anlam boşluğunda" kolektif ideal eksikliğine (varoluşsal hayal kırıklığı!) de işaret eder. Ancak o zaman psikanalizin haz ilkesi dediği şeye benzer bir olgu ortaya çıkar, içgüdünün tatmini bir amaca, yani haz amacına, yani bir zevk alma aracına dönüşür. Fakat bunun da ötesinde bu, bir haz aracı durumuna gelir. O durumda hazzın kendisi uzun zamandan beri bir amaç için anesteziye benzer bir uyuşma amacına yönelik bir araç hâline gelmiştir**.

---

* H. R. Farmer: Söz ve Gerçek. 1954, 9, 929.

** Bkz. Leo Tolstoy (L. Tolstoy: *Savaş ve Barış*. Bölüm VIII, Kısım 1): *"Pierre artık eskisi gibi umutsuzluğa düştüğü, melankolikleştiği ve hayattan tiksindiği dönemler geçirmiyordu: Ama daha önce sert nöbetler hâlinde kendini gösteren bu hastalık artık sadece içe atılıyor ve onu bir an bile terk etmiyordu. 'Ne için? Neden? Dünyada neler oluyor?" diye soruyordu kendine, her gün istemsizce hayatın anlamını (anlam istenci!) sorgularken birkaç kez anlamsızca: Ancak sorularının bir cevabı olmadığını deneyimlerinden bildiği için (varoluşsal hayal kırıklığı!), onlardan uzaklaşmak için acele ediyordu... Hayatın bu çözülmemiş sorularının sürekli baskısı altında olmak çok korkunç bir duyguydu ve bu yüzden sadece bu soruları unutmak için tarihte bilinen en iyi zevklere teslim oldu... Ona öyle geliyordu ki, tüm insanlar kendilerini hayatın zor sorularından kurtarmaya çalışıyordu, biri hırsla (tanınmak için çabalayarak!), bir diğeri kağıt oynayarak, bir diğeri kanun yazarak, bir diğeri kadınlarla (zevk ilkesi!) zaman geçirerek, bir diğeri kumar oynayarak, bir diğeri atlarla ilgilenip bir başkası avlanarak, biri şarapla, bir diğeri makamla oyalanarak...*

Anlam ve değer odaklı olan kişi bu şekilde dürtü ve şehvet odaklı bir kişiye dönüşür. Şehvet düşkünlüğünün negatif karşıtı ise *uyuşturucu bağımlılığının* da altında yatan kendine acıma hissidir. İnsanların korktuğu hiçlik sadece dışsal bir etken değildir, aynı zamanda varlıklarının merkezini ele geçirmiştir. İnsan bu içsel hiçlikten korkar ve kendinden korktuğu için kendinden kaçar: Yalnız kalmaktan kaçar çünkü yalnız kalmak demek, kendisiyle baş başa kalmak demektir. Peki, kişi en çok ne zaman kendisiyle yalnız kalmak zorunda kalır? Yapacak işi olmadığında, eylemler yavaşladığında, hatta durduğunda. Örneğin hafta sonunda, pazar günü. Lonely Sunday! Pek çok insanı intihara sürüklemekle ün salmış ve kesinlikle sadece ticari bir fikir olarak yazılmış bu şarkı, bir müzik yayıncısının kötü şöhretli, biraz da depresif bir pop şarkısının adıdır. Biz nörologlar *Pazar nevrozu* dediğimiz klinik tabloya çok aşinayız. Bu, hafta içi gerçekleştirilen faaliyetler durduğunda insanların kapıldıkları bir bıkkınlık ve boşluk, içerik eksikliği ve varoluşun anlamsızlığı hissidir (Hamburg'daki bir sosyal enstitünün yaptığı ankete katılan gençlerin yüzde 58'i *"boş zamanlarını"* kendileriyle ne yapacaklarını bilmedikleri bir zaman olarak tanımlarken, yüzde 30'luk kesimi spor fanatikleri oluşturuyordu. Geri kalanlar da toplu toplu etkinlikleri tercih ettiklerini söylemişti. Bir başka araştırma ise dünya genelinde tüm sinema müdavimlerinin yüzde 43,6'sının aslında boş zamanlarından "ne yapacaklarını bilmedikleri" için sinemaya gittiklerini ortaya koymuştu).

H. Plügge, genel olarak varoluşsal hayal kırıklığının ama özellikle de Pazar nevrozu olarak adlandırılan du-

rumun ölümle yani intiharla sonuçlanabileceğini sağlam kanıtlarla ortaya koydu. 50 intihar girişimi vakasını temel alarak bunların ne hastalıktan, ne ekonomik zorluklardan, ne mesleki anlaşmazlıklardan, ne de diğer çatışmalardan kaynaklanmadığını; şaşırtıcı şekilde bu kadar büyük bir umutsuzluğa tek bir şeyin neden olduğunu kanıtladı: Aşırı can sıkıntısı, yani insani anlam istencinin tatmin edilmemesi, insanın yaşamaya değer bir hayat içeriğine yönelik verdiği mücadelenin başarıya ulaşmamış olması. İşte bu tür bir can sıkıntısı ölümcül olabilir.

Karl Bednarik şu sözlerinde haklı olabilir, "Kitlelerin maddi sefalet sorunu, yani refah sorunu günümüzde boş zaman sorununa dönüşmüştür." Ancak nevroz sorunu özelinde, Paul Polak* yıllar önce, sosyal sorunlar çözüldüğünde nevrotik hastalıkların kendiliğinden ortadan kalkacağı yanılsamasına kapılmamamız gerektiğine işaret etmişti. Hatta bunun tam tersi geçerliydi: Toplumsal sorunlar bir kez çözüldüğünde, varoluşsal sorunlar insanın bilincinde daha fazla yer tutmaya başlayacaktır. "Toplumsal sorunların çözümü aslında bilinçaltındaki sorunları özgür kılacak ve bu sorunları harekete geçirecektir; insan böylece kendisiyle gerçekten mücadele etmek üzere özgürleşecek ve varlığının sorunlu yanlarını, kendi varoluş sorununu gerçekten tanıyacaktır".

Werner Kollath'ın da ortaya koyduğu gibi istatistikler tıbbın son yıllarda, örneğin daha önce çok yaygın

* P.Polak: Psychotherapie und Wissenschaft. Verein f. Individualpsychologie. Viyana, 1947.

olan ve korkulan tüberküloz da dâhil olmak üzere pek çok bulaşıcı hastalıkla mücadelede eşi benzeri görülmemiş bir başarı elde ettiğini gösteriyor. 1921 yılından bu yana, tüm bu başarılar ne yazık ki kötü beslenme ve hayat içerisinde artan şiddetin etkileri, hepsinden önemlisi de trafik kazaları sonucu ortaya çıkan travma, hastalık ve ölüm vakalarındaki artışla fazlasıyla dengelenmiş durumda. Ancak trafik kazalarındaki artışın temel nedeni hızın ya da teknolojinin kendisi değil, yani sorun otomatikleşme değil. Sorun, teknolojiyi kullanan, teknolojiyi kötüye kullanan zihindir. İnsanları bu kadar hasta eden şeyin hız olduğu doğru bir çıkarım olmaktan çok uzak, ancak *yönetimsel hastalık* gibi bir olgu göz önünde bulundurulduğunda böyle bir izlenim edinilebilir.

Yönetimsel hastalık teknoloji temelli değildir, psikojeniktir.

Joachim Bodamer'in* başarıyla ortaya koyduğu üzere, otomobil bugünlerde Orta Avrupalı kitleler tarafından ortalama bir yaşamın mümkün olan en kötü ölçütü olarak kabul görüyor. Ortalama bir insan genellikle sadece prestij uğruna bir araba satın alabilmek için köle gibi çalışır. Bu noktada şunu tahmin edebiliyorum; hastalanan ve sonunda yönetici hastalığından ölen insanların önemli bir yüzdesi, sağlıkları pahasına da olsa prestij kazanma güdüsüyle şık bir araba hırsına kapılmamış olsalardı aslında bu hastalığa hiç yakalanmayacaklardı. Kısacası, bu insanlar daha hedeflerine koydukları o arabaya sahip olmadan bu uğurda ölebilirler. Bu tür

---

* J. Bodamer: Zeitwende. 1952, 24, 21.

bir hırs bazen daha yüksek hedeflerin ortaya çıkmasına da yol açabilir. Örneğin, şimdiye kadar karşılaştığımız en tipik yönetim hastalığı vakası olarak öne çıkan bir yabancı hasta söz konusu. Adam muayene edildiğinde, ölümüne çalıştığını açıkça ortaya koyan bulgular saptandı. Ancak dâhili muayene sadece tehlike çanlarının çaldığını ortaya çıkarabilmişti, bu vakada hastalığın gerçek nedeni ortaya çıkmamıştı. Bu durum ancak hasta bir psikiyatrist tarafından muayene edildiğinde açıklığa kavuşabilirdi.

Psikolojik muayenenin ardından neden kendini bu kadar işine verdiği ve bu kadar çok çalıştığı anlaşıldı. Yeterince zengindi, özel bir uçağı bile vardı ama hepsi bu kadardı. Son dönemlerde bu sıradan uçak yerine bir jet uçağı alabilmek için elinden gelen her şeyi yaptığını itiraf etti. Burada söz konusu olan, hayatı yaşamaya değer kılacak bir varoluş duygusuyla ilgili bir tatmin eksikliğiydi. Bir varoluşsal hayal kırıklığı olarak tanımladığımız tatminsizlik, bir anlamda söz konusu *Yöneticinin Eşi Olma Hastalığı* olarak da tanımlanabilir. Çünkü sözde yöneticilerin huzur ve sükûnet bulmak için çok az zamanları olduğu gibi, eşlerinin de genellikle çok fazla zamanları vardır ve bu kadar boş zaman içinde ne yapacaklarını bilemediklerinden hiçbir şey yapamazlarsa kendileriyle meşgul olurlar.

Bizler* nevrozu *sensu strictio*** psikojenik bir bozukluk şeklinde tanımladık. Kelimenin dar anlamıyla buna

---

* P. Polak: Psychotherapie und Wissenschaft. Verein f. Individualpsychologie. Viyana, 1947.

** Lat. Tam anlamıyla, en net anlamıyla. (ç.n.)

ek olarak, somatojenik, noojenik ve sosyojenik (sözde) nevrozlar gibi daha geniş kapsamlı nevrozları da tanıyoruz. Bunların hepsinde, klinik anlamda nevrozlarla ilgileniyoruz. Ancak metaklinik anlamda nevrozlar ve paraklinik anlamda nevrozlar da söz konusu. Kolektif nevrozlar bu noktada ikinci gruba dâhil oluyor. Bunlara yarı nevroz da denebilir, yani bir tür nevroz yanılsaması. Klinik anlamda nevrozlarda bir artış olmadığını biliyoruz. Başka bir deyişle, *klinik nevrozlar kolektif hâle gelecek kadar artmadı.* Bununla birlikte, paraklinik anlamda kolektif nevrozlardan bahsetme hakkına sahip olduğumuz ölçüde, deneyimlerimize göre günümüzün kolektif nevrozu dört semptomla karakterize ediliyor.

1. *Hayata karşı benimsenen geçici bir tutum.* Günümüzün çağdaş insanları günübirlik yaşamaya alışkın. Bu alışkanlığı, sadece bir günden diğerine uyanarak, geleceği düşünmeden yaşayabildikleri son dünya savaşı sırasında öğrendiler. Kimse bir sonraki günü görecek kadar yaşayıp yaşamayacağını bilemezdi. Ancak geçici bir tutum benimseyerek yaşayan insanlar neyi kaçırdıklarının –her şeyi kaçırdıklarının– farkında değiller. Öyle ki Bismarck'ın bir zamanlar ettiği şu sözlerde ne kadar haklı olduğunu unuttular, "Hayat dişçiye gitmek gibidir." Her an çok büyük bir şey yaşayabilecekmişsiniz gibi gelir ancak her şey bir anda olup biter. Hayata karşı, savaşa borçlu olduğumuz bu geçici tutunma hâlinden henüz kurtulmuş değiliz; bugünün insanı hâlâ bu mantıkla yaşamaya devam ediyor, hatta bunu şu şekilde ifade etmek istiyorum: Günümüz insanı hâlâ en çarpıcı özelliği

bir tür atom bombası fobisi olan bir Orta Çağ ruh hâli tarafından ele geçirilmiş durumda. Çağdaş insan sadece gelecekte tepesinde patlayacak bir atom bombasını düşünerek yaşamını sürdürüyormuş gibi yaşıyor. Örneğin geçenlerde Viyana'da bir radyo kanalında dinleyicilerin de katıldığı bir tartışma programında bir kadın kalkıp şöyle bir yorum yaptı, "Atom bombası tehdidi devam ettiği sürece dünyaya çocuk getirmek sorumsuzluktur." Bugün insanlar hâlâ bir yerlerden gelecek bir atom bombasını bekliyor. Ve bunun sonucunda da şu tavrı takınıyor: Après moi (le déluge değil, yani selden önce değil) la bombe atomique. Ancak her beklenti korkusu gibi *atom bombası* korkusu da felaket getirir çünkü her korku gibi kişiyi korktuğu şeyi gerçekleştirmekle tehdit eder.

2. Zamanın ruhu patolojisindeki ikinci belirti, *hayata karşı kaderci tutum* takınmaktır. Geçici düşünenler kendi kendilerine harekete geçmenin ve kaderlerini kontrol altına almanın gerekli olmadığını söylediklerinde, kaderci düşünenler kendi kendilerine şöyle der: Bu mümkün dahi olamaz. İnsanlar, savaşta özellikle de orduda kendilerini zorlamak, akışa bırakmak, zorlanmayı öğrenmek, zorlanmaya müsaade etmek, tam da bu tür insanların yapacağı şekilde kendilerini ifade etmek zorunda kaldılar. Hatta bu tür insanlar birilerinin onları zorlamasına izin vermekle kalmazlar: Kendilerini de zorlarlar, başarılarını ve başarısızlıklarını dış koşullara ya da şartlara bağlarlar. Günümüzün ortalama insanı kaderin çeşitli güçlerinin üzerlerindeki etkisine dair bir batıl inanca saplanmış durumda; çağdaş nihilizm de kadere olan bu inancı besliyor.

Üç büyük *homunculism*; biyolojizm, psikolojizm ve sosyolojizm formlarında insanlar, konuya bağlı olarak kendilerinin birer refleksel makine, dürtülerden, kan ve topraktan oluşmuş birer varlık, çevresel olguların yarattığı bir aygıt oldukları fikrine meyleder; her durumda özgür olmaktan uzak ve sorumluluklardan azadedirler. Ya kendilerinin içinde bulduğu toplumsal durumu ya da sahip olduğu zihinsel ve fiziksel eğilimleri suçlarlar. Özellikle psikolojik eğilimler söz konusu olduğunda, psikanalizin çoğu zaman modern insanın bu kaderci özelliğine hizmet ettiği gerçeğini göz ardı etmek doğru olmaz, en azından psikanalizin kaba yorumlamalarının nevrotik kaderciliğin değirmenine su döktüğü bir gerçektir. Kaderci düşünenler kendilerini içgüdülerden, bilinçdışından ve idden soyutlarlar. Bu kaderciliğin hizmetinde de psikanalizi kötüye kullanır ve yanlış yorumlarlar. "Ego kendi evinde efendi değildir" ve "İnsan içgüdüsel arzuları tarafından yönetilen zayıf bir varlıktır," Sigmund Freud'un bu alıntısı sadece nevrotik kaderciliğe argüman sağlar. Bu kaba psikanalizin kendisi nihilizm tarafından enfekte edilmiş ve *kolektif nevroz hastalığı* hâline gelmiştir. Psikanalizin popülerleşmesinin Orta Avrupalıların hayal bile edemeyeceği boyutlara ulaştığı Amerika'da karanlık taraf çoktan ortaya çıkmış durumda. "ABD'de bir psikanalist tarafından tedavi edilmenin artık neredeyse hayatın akışının bir parçası hâline geldiğini"* hepimiz gözlemliyoruz. "Analiz yayıldıkça ve bunun temel kavramları sıradanlaştıkça kişinin sözde 'özgür' ilişkilendirmelerden o kadar şüphe

---

* Aufbau, New York, 25. Aralık 1953, s. 19.

etmesi gerekir. Günümüzde çok az hastanın spontane ilişkilendirme yapabildiğine güvenilebilir. Uzun süreli tedavilerde hasta tarafından yapılan ilişkilendirmelerin çoğu 'serbest çağrışım' olmaktan öteye geçemez; genellikle hastanın, analistin hoşuna gideceğini varsaydığı fikirleri ortaya çıkarma çabasından öteye gidemez. Bu durum, bazı psikanalistler tarafından yayınlanan ve terapistin fikirlerini doğrular gibi görünen pek çok materyalin neden var olduğu gerçeğini açıklamaktadır. Adlercilerin hastalarının yalnızca iktidar sorunları varmış gibi görünür ve çatışmaları yalnızca hırslarından, üstünlük çabalarından ve benzerlerinden kaynaklanıyor gibi gelir. Jung takipçilerinin hastaları ise doktorlarını arketipler ve her türlü anagojik sembolizm ile boğarlar. Freudyenler kastrasyon kompleksi, doğum travması ve benzerlerinin hastalar tarafından doğrulandığı sanrısına kapılır ancak bu verilerin kaynağı olan hastaların, doktorla paylaştıkları fikirlerin çok azı önceden düşünülmemiş, analistin aradığı yanıta uyacak şekilde çarpıtılmamıştır," diyor Emil A. Gutheil (New York)*. Mesela Amerikalı psikiyatrist G. R. Forrer**, yanında makas kullanılmasına izin verilmeyen üç yaşında bir oğlu olan bir kadının vakasından şöyle bahseder, "Çünkü küçük çocuklar hadım edilmekten korkarlar." W. G. Eliasberg (New York)*** ise vicdan so-

---

* E. A. Gutheil: Aktive Psychoanalyse, in: Handbuch der Neurosenlehre und Psychotherapie. Herausgegeben von V. E. Frankl, V. E. v. Gebsattel ve J. H. Schultz Münih, 1959, S. 159–170.

** G. R. Forrer: The Psychiatric Quarterly. 1954, 28, 126.

*** W. G. Eliasberg: Schweizer Archiv für Neurologie und Psychiatrie. 1948, 62, 113.

rusunu ortaya atar, "Belki de ortada psikolojiye dair çok fazla veri vardır. Burada kastedilen elbette psikolojizm. Bu tutum tüm Amerika'da yayılıyor, yani insani olan her şeyin ve insan olan herkesin yaptığı her şeyin ardında kompleksler, dürtüler, duygular ve çıkarlar aranıyor." H. Schulte*, *günümüz Avrupalılarının, okyanusun ötesinden kendilerine sunulan aşırı kapsamlı psikanalitik dünya görüşünün iddialarına karşı gösterdikleri dirençten* bahseder. Ancak burada söz konusu olan sadece Freud'un psikanalizi değildir, Szondi'nin bizzat kendisinin isimlendirmesiyle "kader analizi" çağdaş kaderciliğin ekmeğine yağ sürer. Pratikte, insan kaderinin genlerinde yazılı olduğunu öne sürer, bundan ne bir eksik ne de bir fazla. Szondi'nin kendisi; doktrini, güdümlü bir doktrin olsa bile bunu, kadercilik olarak tanımlar. Bugün kader eskiden olduğu gibi "yıldızlara yazılmış" fallardan ibaret değil, genlerimizde yazılıdır; ona göre, bu durumda gerçekten yıldızlarda yazılı olmasa bile en azından basılmış olduğu kesin; herkesin günlük ya da haftalık bir gazeteyi açar açmaz kendi gözleriyle görebileceği şekilde hem de... Sonuçta, Gallup Enstitüsü tarafından yapılan bir anket, Avusturyalı kadınların yalnızca yüzde 45'inin "yaşamları ile yıldızlar arasında astrolojik bir bağlantı olduğuna" inanmadığını kanıtladı.

3. *Kolektivist düşünce.* Eğer bir kişi durumunu, varoluşa ilişkin bu iki tutum bağlamında, yani geçici ve kaderci tutum bağlamında anlamlandırmıyorsa, o zaman çağın

---

* H. Schulte: Gesundheit und Wohlfahrt. 1952, 73.

zamanının ruhu patolojisinin yani zaman hastalığının diğer iki belirtisi, kişinin hem kendisini hem de diğerlerini birer birey olarak değerlendiremediğini gösterir. Öne çıkmaktan çok, kitlelerin içinde kaybolmak ister, onlarla birleşmek ister. Gerçekte, sözüm ona özgür ve sorumluluk sahibi bir varlık olarak kolektifin içinde kaybolur; kendini teslim eder. Burada topluluktan değil, yalnızca kitlelerden bahsettiğimizi söylemeye gerek yok. Topluluğun kesinlikle bireysel kişiliklere ihtiyacı vardır, aynı şekilde kişinin de tam anlamıyla gelişmiş bir insan olabilmek için toplumun çerçevesi içinde kendini gerçekleştirebilmek üzere topluluğa ihtiyacı vardır. Bununla birlikte kitleler bireysel olarak kişilikleri memnuniyetle göz ardı eder, hatta kişiliğin öne çıkmasından rahatsızlık duyar. Tam da bu yüzden kitleler kişiliklerle savaşır, onları bastırır, kişilikleri özgürlüklerinden mahrum bırakır, bu özgürlüğü eşitlik lehine kısıtlar. Peki bu bağlamda düşünme eğiliminde olduğumuz üçüncü şeye ne olur? Yani insanların kardeşliğine ne olur? Yozlaşır, sadece bir sürü içgüdüsüne dönüşür.

4. *Fanatizm.* Kolektivist kimse nasıl kendi kişiliğini görmezden geliyorsa fanatik de ötekinin, yani kendisinden farklı düşünenin kişiliğini görmezden gelir. Kendinden farklı olanı kabul etmez, sadece kendi görüşüne önem verir; gerçekte kendi görüşü, sözde kamuoyunun görüşü vardır, gerçi bu da aslında fanatiğin kendi görüşü değil, fanatikçe benimsediği genel görüştür. Fanatizm, fanatik kişiyi politikleştirme eğilimindedir, oysa bunun tam tersi gereklidir, yani politikleşen kişi değil, insanlaşan politi-

kaya erişmek gerekir. Buna karşılık fanatik, sanki siyaset tüm sorunların çözücüsüymüş gibi hareket eder, bilakis siyaset her şeyin ilacı olamaz çünkü çoğu zaman kendisi de bir hastalık belirtisidir. Daha önce bahsedilen kamuoyu görüşü basmakalıp ifadelerle şekillenir. Kitlelerin arasına atıldığında, atom bombasının yarattığı fiziksel reaksiyondan çok daha tehlikeli bir psikolojik reaksiyonu tetikler; bu mekanizma, öncesinde psikolojik bir zincirleme reaksiyon olmazsa asla çalışamaz. İşte bu noktada da Karl Kraus'un şu sözlerinde ne kadar haklı olduğunu da anlıyoruz, "Eğer insanoğlunun söylemleri olmasaydı silaha da ihtiyacı olmazdı." Özellikle atom bombası gibi bir silah söz konusu olduğunda, Einstein sorunu tam on ikiden vuran bir yorum yapmıştır, "Sorun atom değildir, sorun insan kalbidir."

Bu noktada, zamanının ruhunun patolojisinden psikolojik bir salgın olarak bahsediyorsak eklemeyi unutmamamız gereken bir detay daha söz konusudur: Somatik salgınlar savaşın tipik sonuçlarıdır, ancak psikolojik salgınlar da savaşın olası nedenlerine dönüşür. Bu noktada kendimize bu kolektif nevrotik semptomların ne kadar yaygın olduğunu bir soralım. Meslektaşlarımdan klinik anlamda nevrotik olmayan kişilerden rastgele bir örneklem almalarını istedim ve onlara bazı test soruları sundum.

Test sorusu birinci semptoma, yani varoluşa ilişkin geçici bir tutuma yönelikti, "Nihayet o beklediğiniz atom bombası patladığında ve her şey anlamsızlaştığında, harekete geçmenin ve kaderi kendi ellerimize

almanın aslında bizim lehimize olmadığını mı düşünüyorsunuz?" İkinci belirtiye, yani hayata karşı kaderci bir tutuma yönelik test sorusu şöyleydi, "İnsanın dış ve iç güçlerin ve etkilerin bir oyuncağı olduğuna mı inanıyorsunuz?" Kolektivist düşünceye yönelik soru ise şöyle şekillenmişti, "Gerçekten önemli olanın kitlenin içinde sivrilmemek olduğunu mu düşünüyorsunuz?" Son olarak, fanatizmle ilgili şu hileli soruyu sormadan edememiştim, "Sizce her şeyin en iyisini isteyen bir kişi, kendisine uygun görünen her türlü aracı kullanma hakkına da sahip midir?" Bize göre fanatiği, *her şeyin onun amacına ulaşabilmek için bir araç hâline gelmesinden* daha iyi karakterize eden bir şey yoktur. Onun görüşüne göre amaç, aracı haklı çıkarır. Gerçekte ise, muhtemelen tam tersi geçerlidir; *en kutsal amaca bile saygısızlık edebilecek araçlar* söz konusu olabilir. Bu test sayesinde çalışma arkadaşlarım, testlere katılan insanlardan sadece bir kişinin kolektif nevrozun dört belirtisinden de gerçekten arınmış olduğunu, katılımcıların yarısından azının ise dört belirtiden en az üçünü gösterdiğini tespit edebildi. Örneklemimizin bu sonucu, *klinik olarak nevrotik olmayan kişilerin kolektif nevrozdan mustarip olabileceğini* gösterdi. Bunun karşı örneğini, savaş suçları davalarında sanık sandalyesinde oturanların tabii tutulduğu psikiyatrik muayenelerin sonuçlarında görüyoruz; bu muayenelerde sanıkların klinik olarak sağlıklı oldukları kanıtlanmıştı. Artık sadece psikolojik değil, ahlaki-manevi bir çatışmanın da, örneğin bir vicdan çatışmasının da bir nevroza yol açabileceğini biliyoruz. Biz buna *noöjenik nevroz* diyoruz. Bir insanın vicdan çatışması yaşa-

yalnızca sürece fanatizme, hatta kolektif nevroza karşı bağışık olacağını buraya kadar anlattıklarımdan anlamış olmalıyız. Bilakis, kolektif bir nevrozdan mustarip biri, örneğin bir siyasi fanatik, vicdanının sesini yeniden duyabildiği, hatta bundan acı çekebildiği ölçüde kolektif nevrozunun üstesinden gelebilir. Birkaç yıl önce, bir tıp kongresinde totaliter bir rejimin yönetimindeki bir coğrafyada yaşayan meslektaşlarıma bu konu hakkında bir konuşma yaptım. Konferanstan sonra yanıma gelip "Bahsettiğiniz şeyi gerçekten iyi tanıyoruz; biz kendi aramızda buna *memur hastalığı* diyoruz, belki bilirsiniz. Filanca partide görev alan biri vicdanının artan yükü altında zamanla sinirsel olarak çöküyor ama sonrasında siyasi fanatizmlerinden kurtuluyorlar." Kısacası: *kolektif nevroz ve klinik sağlığın bir arada bulunması mümkün olsa da, kolektif nevroz ve noöjenik nevroz arasındaki ilişki ters orantılıdır.*

Kısa bir süre önce, başka ülkelerde, hatta denizaşırı coğrafyalarda tüm bu olgular üzerine konuşma fırsatım oldu ve bana defalarca şu soru soruldu, "Söylesenize, sizce tüm bu anlattıklarınız belki de sadece Avrupa için geçerlidir, değil mi?" Bunu ilk duyduğumda doğaçlama olarak şu cevabı verdim, "Kolektif nevroz sorunu Avrupa'da daha şiddetli olabilir, Avrupalılar için bu kolektif nevrozdan kaynaklanan tehlike daha şiddetli olabilir ancak tehlike –nihilizm tehlikesi– gezegenin tamamını tehdit eden bir tehlikedir. Asla tek bir kıtayla sınırlı değildir. Kolektif nevrozun dört belirtisi de –hayata karşı geçici tutum ve kaderci tutum, kolektivist düşünce ve fanatizm– sorumluluk aşmaktan ve özgürlükten kaç-

makla ilişkilendirilebilir. Oysa özgürlük ve sorumluluk insanın maneviyatını oluşturur. Günümüz insanı ise ruhen yorgun düşmüş durumda ve bu ruhsal *yorgunluk* tam da çağdaş nihilizmin özünü oluşturuyor. Bu nihilist tehlike karşısında Avrupa, ruhani bir deprem tehlikesini ve ruhani çalkantıları daha erken fark etmemizi sağlayan bir sismograf olabilir; Avrupalılar nihilizmin ruhani anlamda zehir saçan nefesinin kokusunu ilk alanlar olabilir ancak tam da nedenle panzehri, Avrupa dışındakilerden çok daha önce ve çok daha başarılı bir biçimde üretebilirler.

2

ANLAMI BULMAYA UZANAN YOL

Yayıncının Editoryal Notu

Aşağıdaki "Yaşayan İnsan" metni, 1977 yılında *Canadian Broadcasting Corporation* tarafından Frankl ile yapılan bir televizyon röportajının transkripti. Programın moderatörlüğünü Roy Bonisteel yapmıştı. Viktor E. Frankl bu metinde anlam sorununu ve toplama kampı deneyimleriyle ilgili olarak acı çekmenin oynayabileceği ama oynamak zorunda olmadığı rolü çok canlı bir şekilde açıklıyor, zira ona göre acı çekmek hayatta anlam bulmanın ön koşulu olamaz.

YAŞAYAN İNSAN – VİKTOR FRANKL

Moderatör: Doktor Frankl, savaş sırasında dört farklı toplama kampında üç yıl geçirdiniz. Bu deneyimden sonra yaşamda nasıl bir anlam bulduğunuzu, hayatı yaşamaya değer olarak algılamayı nasıl başardığınızı bana anlatabilir misiniz?

Frankl: Amerikalı yayıncılarım, Auschwitz'den çıktığımda kafamda psikoterapiye dair yeni bir yönelim, yeni bir sistem gibi fikirlerle çıktığıma dair bir anlatı yaymayı seviyorlar. Ancak bu pek de doğru sayılmaz: Auschwitz'e ilk kitabımın cebime tıkıştırıp sakladığım el yazmalarıyla girdim. Daha sonra Amerika'da *Doktor ve Ruh* adıyla yayınlanan bu el yazmasında, yaşamın koşulsuz bir biçimde anlamlı olduğu fikrini geliştirdim. Dolayısıyla toplama kampı deneyimlerimden önce de yaşamın her koşulda anlamlı olduğunu, olabileceğini ve her daim anlamlı kalacağını düşünüyordum. Yani bu fikrin, hayatın koşulsuz anlamlılığına dair bu inancın bende hep var olduğunu, kamp deneyiminden sağ çıktığını, toplama kampında yaşadığımız tüm acılara ve ölümlere rağmen hâlâ o inancı duymaya devam ettiğimi söyleyebilirim. Böylece toplama kampının kendisi, bu tür bir inancın geçerliliğini; tabiri caizse, hem deneyim hem de deney yoluyla doğrulamak için bir test alanı olarak hizmet etmiş oldu.

Moderatör: Yani bu deneyim sayesinde inancınızın geçerli olduğunu gördünüz. Öyle bir ortamda mutlaka hayatlarında hiçbir anlam görmeyen insanlarla da tanışmış olmalısınız, değil mi? Bana biraz bu hayatta kalanlardan ve farklı olanlardan bahsedebilir misiniz, onlar bu tezinizi ne ölçüde doğruladı?

Frankl: Auschwitz ve diğer toplama kamplarından çıkarılabilecek ders, nihayetinde bir amaca, gelecekte ulaşmayı umdukları bir amaca yönelmiş olanların hayatta kalma şansının yüksek olduğuydu. Bu durum daha sonra Ame-

rikan Donanması'nda ve genel olarak orduda çalışan psikiyatristleri tarafından –Japon savaş esiri kamplarında, Kuzey Kore savaş esiri kamplarında ve yakın zamanda Kuzey Vietnam savaş esiri kamplarında yapılan çalışmalarla– teyit edildi. Geçen yıl kış döneminde Kaliforniya, San Diego'daki U.S. International University'de öğretim üyesi olarak görev yaptığım sırada, Vietnam savaş esiri kamplarında en uzun süre –yaklaşık yedi yıla kadar– tutulan üç Amerikalı subayla tanıştım. Toplama kampı deneyimine ilişkin yazdığım kitapta* öne sürdüklerimi onlar da bizzat doğruladı; geleceğe, gelecekte başarmayı umduğunuz bir işe, amaca, kişisel bir göreve odaklanmak veya sevdikleri insanlara ve gelecekte onları tekrar görebilecekleri umuduna tutunmak. Bunlar bu insanların yaşamaya devam etmesini sağlayan en hayati şeylerdi. Mesele sadece hayatta kalmak değildi, hayatta kalmak için bir nedenleri olmalıydı. Asıl soru ne için hayatta kaldığımız; eğer hayatta kalmamıza değer bir şey ya da biri, uğruna hayata tutunabileceğimiz kişisel bir nedenimiz yoksa, hayatta kalmak pek mümkün olmuyor.

Moderatör: Çoğumuz elbette bu tür bir toplama kampı deneyimi yaşamadık. Hiçbir zaman bu dehşet ve trajediyi yaşamak zorunda kalmadık ve bu yüzden bugün, hayatta anlam bulmanın daha kolay olacağını düşünmeye meyilliyiz ancak yine de bazı açılardan ben bunun eskisinden daha zor olduğunu hissediyorum, siz ne düşünüyorsunuz?

---

* Victor E. Frankl, *Yaşamı Karşılamak*, Okuyan Us Yay., 2022.

Frankl: Kesinlikle haklısınız.

Moderatör: Peki sizce bunun nedeni nedir?

Frankl: Her hâlükârda –ister varlıklı bir toplumda ister Avusturya gibi refah içindeki bir devletin sınırları dâhilinde olsun– bir toplum içerisinde yaşadığımızdan, bu tür toplumlar, tek bir ihtiyaç –insanın en temel ve vazgeçilmez ihtiyacı olarak değerlendirdiğimiz kişinin hayatta anlam bulma ihtiyacı– dışında neredeyse tüm insani ihtiyaçları pratik bir biçimde karşılamak üzere tasarlanmıştır. Hatta tüketici toplumlar kendi ihtiyaçlarını da yaratır ancak anlam bulmaya yönelik ihtiyaç –ya da benim deyimimle anlam istenci– asla tatmin edilmez. Son zamanlarda bu durumu anlam yönelik yanıtlanmayan çağrı olarak adlandırıyorum. Toplum bir yandan insanların anlam arayışını boşa çıkarırken diğer yandan psikoloji, yaşanan bu gerçeği ihmal ediyor. Mevcut motivasyon teorilerine bakarsanız, insanın en temel ve en esaslı çabasının ne olduğuna değinen neredeyse hiçbir gösterge bulamazsınız. İnsan ne zevk ne mutluluk ne güç ne de prestij için temel bir ihtiyaç duyar, aslen ve temel olarak her insanın ihtiyacı hayatı yaşamaya değer kılan bir anlam bulma ve buna ulaşma arzusudur. Eğer kişinin ulaşmak istediği bir amaç varsa ve bunun da farkındaysa, bu tür bir amaç ve anlamın bilincindeyse acı çekmeye, fedakârlık yapmaya, gerginliğe, strese ve daha birçok zorluğa sağlığından olmadan katlanabilir.

Ancak görünürde hiçbir anlam yoksa kişi hayatından vazgeçer. Geçenlerde bir Amerikan üniversitesin-

deki intihar istatistikleriyle karşılaştım, intihara teşebbüs eden 60 öğrenci kaydedilmişti.

Moderatör: Çok yüksek bir sayı.

Frankl: Daha sonra intihara teşebbüs eden öğrencilerin psikolojik durumları incelenmiş ve yüzde 85'inin girişimlerine neden olarak hayatta bir anlam bulamamalarını gösterdikleri ortaya çıkmış. Bu arada bu çocukların yüzde 93'ü zihinsel ve fiziksel olarak sağlıklıydı, istikrarlı aile ilişkileri vardı, maddi olarak zorluk çekmiyorlardı okulda gayet başarılıydılar vesaire.

Moderatör: Buna benzer şeyleri ben de sıkça duyuyorum. Ergenlik çağındaki gençlerle çok zaman geçiriyorum ve hepsi sürekli olarak sıkıldıklarını söylüyor. Okuldan sıkılmışlar, ebeveynlerinden sıkılmışlar, hayattan sıkılmışlar ve sanırım hayatın anlamı dediğiniz şeyden yoksunlar.

Frankl: Ne ebeveynler ne de öğretmenler onlara zorluk çıkarmaya cesaret edebilir çünkü. Sürekli olarak herkes; gerilim yaratmayın, çatışma yaratmayın, onları stres sokmayın deyip duruyor. Ancak Montreal'de stres üzerine araştırmalar yapan kurumun kurucusu Hans Selye bile yakın zamanda stresin yaşamın tuzu biberi olduğunu, insanların gerilime ihtiyaç duyduğunu açıkça ortaya koyduğu bir makale yayınladı –gerçi ben belki biraz daha ihtiyatlı davranır ve insanların ihtiyaç duydukları şeyin sağlıklı oranlarda stres olduğunu söylerdim. Ne

çok fazla ne de yok denecek kadar az ancak belirli bir dozda, sağlıklı bir oranda stres gereklidir. Bir kutbu insan tarafından, diğer kutup ise sadece o kişi tarafından yerine getirilmeyi bekleyen eşsiz ve özel anlamca tarafından temsil edilen bir mıknatıs görevi görür bu gerilim.

Moderatör: Yani hayatımızda stres ve kaygı var diye çok üzülmemize, hayıflanmamıza gerek yok. Bunu yapmamalıyız. Peki, diyelim ki ben size geldim ve dedim ki "Doktor, hayatımdaki kaygı ve stresle nasıl başa çıkmalıyım?"

Frankl: Bir insanın hayatında Auschwitz'de yaşanan ortamdan daha stresli bir durum hayal edebiliyor musunuz? Durum böyleyken Auschwitz'de insanların neredeyse tüm nevrotik semptomları ortadan kalkmıştır. Kamp yaşamının psikolojisi ve psikopatolojisi üzerine yapılan pek çok araştırmadan da görülebileceği gibi Auschwitz ve Dachau'da tutulan insanlar arasındaki intihar oranı şaşırtıcı derecede düşüktü. Öte yandan, Avusturya'nın refah içindeki devlet düzeninde yaşayan bir öğretmen bana, öğrencilerinin herhangi bir kısıtlama olmaksızın, tamamen anonim olarak kendisine soru sormalarına izin verdiği bir sınıf çalışmasında kendisine iletilen soruların bir listesini gösterdi. Soruların kapsamı "Başka gezegenlerde hayat var mı, yok mu?" gibi bir sorudan uyuşturucu bağımlılığı, cinsel sorunlar ve benzeri sorulara kadar uzanıyordu. Peki listenin başında ne vardı biliyor musunuz? En çok sorulan konu başlığı neydi sizce? İntihar! Avusturya gibi bir refah toplumunda 14-15 yaş arası gençler en çok inti-

harla ilgili sorular sormuştu. Bu çocuklar hayatlarında neredeyse stres nedir bilmiyordu ve neredeyse hiç sorunları yoktu. Peki, neden? Çünkü hepsi aslında şımarıktı, kimse kendilerinden bir şey talep edilmesine izin vermiyordu ve kimse de talep etmiyordu zaten. Oysa gençlerin ihtiyacı olan şey idealler, meydan okumalar, kişisel görevler ve en önemlisi de rol modellerdir, kişisel birer rol modele ihtiyaçları vardır; sırf onlardan bir şey istediklerinde bir çatışma ortamı yaratırlarsa diye çocuklara tek bir şey söyleyemeyen korkak kedilere değil.

Moderatör: Geçen yıl Londra Metropolitan'da Anthony Bloom ile bir röportaj yaptım ve o da sizinle birebir aynı şeyleri söyledi. Savaş sırasında doktorluk yapmış ve toplama kamplarından kurtulan insanların tedavilerini üstlenmiş. Çok zor bir hayat sürmüş. Hayatında, kişisel olarak intiharı düşündüğü tek anın, daha sonra nispeten zenginleştiği ve her şeye sahip olduğu günlerde yaşandığını söyledi.

Frankl: Bu fenomen çok iyi biliniyor, ben bu durumu yüzeye çıkarıldıklarında tabiri caizse deforme olan derin deniz balıklarının yaşadıklarına benzetiyorum. Dalgıçlar için de hep büyük tehlike arz eder, bu yüzden derin denizden daha az basınçlı bir bölgeye çıkarken çok ağır hareket etmeleri gerekir.

Nörologlar ve psikiyatristlerin bildiği gibi insanları aşırı zorlamak, yetersiz oranda zorlanmaya maruz bırakmaktan daha az risklidir. Günümüzde insanlar aşırı zorlanmıyor, yetersiz zorlanıyor.

Moderatör: Ben bu konuda bir şeyi daha dikkat çekici buluyorum. Şimdiye kadar, kilise veya aile gibi bizim için önemli olan bazı geleneksel kurumlarda her zaman bir yere kadar yaşama dair anlamlar bulabildik. Ancak bu kurumlar giderek daha az önemli hâle geliyor ve artık hayatlarımızda o kadar büyük bir rol oynamıyor gibi görünüyor. Bu da bir anlam krizine neden olabilir.

Frankl: Pek çok açıdan haklısınız. Otuz yıl önce ve öngördüğüm şeyle başlayalım: *Varoluşsal boşluk olarak* adlandırdığım şeyin ortaya çıkışı ve artık inkâr edilemez olan varlığı; anlamsızlık hissi, boşluk hissi, bugün aşağılık duygusunun yerini alan her şeyin boş olduğu hissi. Sigmund Freud'un zamanının aksine, bugün cinsel hayal kırıklıklarının yerini varoluşsal hayal kırıklıkları almış durumda. Bence bu kitlesel nevroz ve anlamsızlık, temelde iki şeyle açıklanabilir. Birincisi, hayvanların aksine, insanlar ne yapmaları gerektiğini içgüdüleri ve dürtüleri yoluyla idrak etme yetisine sahip değil. İkincisi, geçmişten farklı olarak günümüzde insanların ne yapmaları gerektiğini artık gelenekler, toplum kuralları ve genel kabul görmüş değerler belirlemiyor. İnsanlar, artık ne yapmaları gerektiğini bilmediklerinden bazen gerçekten ne yapmak istediklerini de bilemeyecek duruma düşüyor. Peki, bunun sonucu nedir? Kişi ya diğer insanlar ne yapıyorsa onu yapmak ister, bu konformizmdir; ya da sadece diğerlerinin kendisinden yapmasını beklediği şeyi yapar, bu da *totalitarizmdir*.

Varoluşsal boşluğun kökenini bunlar oluşturur. Sizin de bildiğiniz gibi gelenekler giderek kayboluyor, sadece

dini anlamda değil genel olarak tüm değerler çöküyor ve geleneksel değerlerin bu kaybından en çok etkilenenler elbette gençler. Üstelik bu kanıtlanabilir bir gerçek. Eski öğrencilerimden bazılarının gerçekleştirdiği dört test var, bunlar logoterapiye yönelik testler var. Bu testler anlam yöneliminin derecesini, hayata hâkim olan anlam istencinin derecesini, varoluşsal hayal kırıklığını ve aynı zamanda anlam istencine dair duyulan hayal kırıklığını anlamsızlık hissinin tespitinde kullanabilir. Ampirik ve istatistiksel temelli birçok araştırma projesinde gençlerin gerçekten de en çok boşluk ve anlamsızlık hissinden etkilendikleri kanıtlanmış durumda. Yani öğrencilerimin de kanıtladığı gibi, sezgisel olarak bu insanlar haksız sayılmaz.

Moderatör: Ancak geleneksel değerlerimiz ve dini kurumların azalan önemi söz konusu olduğunda, Tanrı'ya inanmadan da yaşamda anlam bulmak mümkün mü?

Frankl: Daha önce de söylediğim gibi yaşamın koşulsuz bir anlamı var. Henüz bunu kanıtlama fırsatım olmadı.

Moderatör: Lütfen devam edin.

Frankl: Bu benim kişisel inancım. Ancak peşinen söylemek isterim ki her insan anlam bulabilir, din ile hiç ilgisi olmayan insanlar bile. Kişisel olarak, dindar biriyseniz hayatta anlam bulmanın daha kolay olduğunu düşünüyorum. Ancak öte yandan, hemen kimseye bir şeye inanmasını emredemeyeceğinizi de eklemeliyim.

Moderatör: Anlıyorum.

Frankl: İnanç veya kanaat etme hâli içinizde organik olarak kendiliğinden yeşermelidir. Bunun büyümesine izin vermelisiniz ve inancın bastırılmasına katkıda bulunmamalısınız. Ancak prensip olarak herkes hayatta bir anlam bulabilir. Bu deneysel olarak da kanıtlanmıştır. Evimde, ikisi Ottawa Üniversitesi'nden olmak üzere bu konu üzerine yazmış 17 yazarın tezlerinden oluşan bir liste var. Testler ve istatistiklerle ampirik olarak kanıtlanmış olan bu verileri daha önce söylediklerimle birlikte bir kez daha özetlemek gerekirse; kişinin yaşı ne olursa olsun, insanlar cinsiyetlerinden, eğitim seviyelerinden, IQ'larından, karakter yapılarından veya psikolojik durumlarından ve hatta çevrelerinden bağımsız olarak hayatlarında anlam bulabilirler, Auschwitz'i, hapishaneleri ve çok başarılı ancak hayattan sıkılmış insanları düşünün. Ve son olarak, insanların prensipte dindar olup olmadıklarından bağımsız olarak –ve *eğer* dindarlarsa hangi mezhebe ait olduklarından bağımsız olarak– anlam bulabilecekleri açıkça ortaya konmuştur. Bahsettiğim bu son bulgular için psikoloji üzerine deneysel araştırmalar yürüten enstitülerde görev yapan rahiplere teşekkür etmemiz gerektiği gerçeği de biraz dikkat çekici.

Moderatör: O hâlde bu anlamı nasıl bulabileceğimizi kısaca analiz edelim. Diyelim ki ben ortalama bir insanım, hiç toplama kampında bulunmadım ve bu yüzden acı çekmiyorum. Çok rahat bir hayat yaşıyorum; belki Tanrı'ya inanmıyorum belki işimden sıkıldım, belki ai-

lemden sıkıldım. Ama siz hâlâ hayatımda bir anlam bulabileceğimi ve bunu bulmamın benim için önemli olduğunu söylüyorsunuz. Nerede bu anlam? Neye benziyor? Toplumumuzda aynı şeyleri yaşayan pek çok insan olduğunu tahmin ediyorum.

Frankl: Bu benim sık sık dile getirdiğim ve üzerine yazdığım bir konu. Deyim yerindeyse anlamın yerine getirilmesine götüren üç ana yol vardır. Anlam ve tatmin bulmanın ilk yolu çalışmaktan, bir eser yaratmaktan ya da bir işi başarmaktan geçer. İkincisi, sevgi yoluyla bir insanı kendi eşsizliği içinde deneyimlemekten geçer, aslında sevmek tam olarak bu anlama gelir. Aşk cinsel ilişki kurmaktan daha fazlasıdır; insanlar arasında cinsel ilişki; tam anlamıyla bir vücut bulma, bir ifade biçimi, kişinin kendi sevgisinin fiziksel bir ifadesi, kişisel bir birliktelik, başka bir kişiyi kendi benzersizliği içinde deneyimleme olarak hizmet ettiği ölçüde seksten çok daha fazlasıdır. Başka bir kişinin eşsizliğini kavramak sevginin tanımı ile eş anlamlıdır. Bununla birlikte kültür, doğa, sanat ya da ilginizi çeken şey her neyse, bu alanlarda deneyimler edinerek, araştırma yaparak, bir şeyle ya da biriyle kendi benzersizliği içinde karşılaşarak, başka bir deyişle aşk yoluyla içsel yaşamınızı zenginleştirebilirsiniz. İş ve aşk, anlama giden ana yollardır. Eğer mecbur kalırsanız, yani kaderin bir cilvesiyle, örneğin tedavisi olmayan bir hastalıkla, ameliyat edilemeyecek bir tümörle karşı karşıya kaldığınızda bile anlam bulabilirsiniz. Hatta mümkün olan en derin anlamı, hayal edilebilecek en yüksek anlamı bile bulabilirsiniz çünkü böyle durumlarda insan

kendi potansiyeline en iyi şekilde tanık olma fırsatı bulur. Tüm yeteneklerin en insani olanı budur: Bir trajediyi kişisel bir zafere dönüştürmek, acıyı insani bir başarıya çevirmek. Başka bir deyişle hayatın son nefese, son ana kadar potansiyel bir anlamı vardır. İlahiyatçıların deyimiyle, *extremis ve ultimis*'te bile hayat anlamlıdır. Bu ifade şu anlama gelir: En uç yaşam koşullarında, Auschwitz gibi bir yerde dahi, son ana kadar anlam vardır.

Elisabeth Kübler-Ross'un son kitabının başlığından bir alıntı yapayım izin verirseniz, olay bu, ne eksik ne fazla: *Ölüm, Büyümenin Son Aşaması*. Yani hayat her koşulda potansiyel olarak anlamlıdır. Amerikan Psikiyatri Dergisi keresinde benim bir kitabımla ilgili bir değerlendirme yazmıştı ve değerlendirmede şöyle bir söz geçiyordu, "Doktor Frankl'ın mesajı inançtır, hayatın koşulsuz anlamlılığına olan koşulsuz inanç." Doğru ama benim kastettiğim inançtan daha fazlası. Ben 15 yaşındayken bu bakış açısını, bu içgörüyü oldukça sezgisel olarak kazandım. Daha yakın zamanda da bu, binlerce anketin faktör analizi, denekler üzerinde yapılan psikolojik çalışmalar, verilerin bilgisayarlı analizi ve benzeri yollarla sağlam bir ampirik temelde doğrulandı. Yani mesele öylece ortaya atılmış felsefi bir sorudan ibaret değil. Benim bahsettiklerim somut gerçekler ve gençlerimizin buhranlarının altında yatan akut sorunlara dayanıyor.

Moderatör: Yani anlamı üç şekilde bulabiliriz: iş yoluyla, aşk yoluyla...

Frankl: Ve potansiyel olarak acı çekerek. Ama sadece mecbur kalınırsa acı çekilmeli. Bu bir tercih olmamalı, unutmayın. Yok yere çarmıha gerilmek, gereksiz acılara katlanmak; bunların hiçbir anlamı yok. Eğer bir durumu değiştirebiliyorsanız, mutlaka yapmalısınız. Kanserli hücre ameliyat edilebiliyorsa ameliyat olmanız ya da ameliyat yapmanız gerekir. Ama sonuçta insan ölümlü bir yaratıktır. Ölmek zorundayız ve ölmeden önce kaçınılmaz olarak bazen acı çekmek zorunda kalırız, bir doktor olarak bunu da kabul etmek zorundayım.

Dolayısıyla, değişmez durumlardan muaf olan kimse yoktur. Bu, birkaç aylığına deneyimlediğiniz işsizlik durumu da olabilir; buna rağmen hayat bir anlam ifade etmeye devam eder. 1930'larda, Büyük Buhran döneminde, iş bulamayan genç insanlarla çok fazla çalıştım ve ruhlarına ağır gelen şeyin işsizliğin kendisi değil, kendilerini içinde buldukları yanılgılar olduğunu fark ettim. Bir işe sahip olmamanın hiçbir amaca sahip olmamak, işe yaramaz olmak anlamına geldiği yanılgısı! Bu gençlerin, örneğin kütüphanelerde gönüllü olarak çalışmak üzere herhangi bir kuruluşa başvurmalarını sağladığım anda, tek kuruş kazanmadan bile bir amaçları oldu ve depresyon ortadan kalktı! Başka bir deyişle: İnsan yalnızca ekmekle yaşamaz. İşsizlerin ihtiyacı olan şey sadece sosyal yardım değil, bir amaca sahip olmaktır; bu amaç da her yerde, çok ufacık detaylarda bile bulunabilir.

Öte yandan, milyonları olduğu hâlde hayatta bir anlam bulamayan ve intihar eden insanlar da var. Harvard'da ders verdiğim dönemde asistanım Rolf von Ec-

kartsberg, tezinde bazı insanların Harvard'dan mezun olduktan 20 yıl sonra, parlak bir kariyerleri olmasına ve çok başarılı olmalarına rağmen hayatlarının anlamsız olduğunu düşündüklerini ortaya koymayı başardı. Öte yandan, açıklanamaz bir nedenden ötürü Amerikan hapishanelerinden aldığım yığınla mektubu size gösterebilirim: Sadece burada, hapishanede, elektrikli sandalyeden birkaç yüz metre ötedeyken sonunda hayatımın anlamını buldum! Evet, tüm bunlar gerçek ve hatta daha da fazlası var, bazı insanlar şunları da yazmıştı: Mutluyum, kendimle ve hayatımla burada, hapishanede, bu koşullar altında barıştım. Bu çevresel durumdan, yani içinde bulunduğunuz belli koşullardan bağımsız olarak anlam bulabileceğinizi söylediğimde ne kadar haklı olduğumu kanıtlar nitelikte. Hayata anlam katmak tamamen size bağlıdır. Ve biraz da ister Amerikan üniversitelerinde ister analistlerin koltuklarında olsun, insanın bir mekanizmadan başka bir şey olmadığını, insanın koşullanma ya da psikodinamik süreçlerin sonucundan başka bir şey olmadığını, bir bilgisayardan farksız olduğunu ileri süren bir endoktrinasyona maruz kalıp kalmadığınıza bağlıdır. İnsanlar bu şekilde telkinlere maruz kaldığında tüm coşkuları ve ideallerinin yok olup gitmesi çok şaşırtıcı değil. Kısa bir süre önce yazarların, oyun yazarlarının ve şairlerin uluslararası kulübü olan Uluslararası PEN Kulübü'nün yıllık toplantısına konuşmacı olarak konuk oldum. Romanlar, oyunlar ve türlü eserler kaleme alan bu yazarlardan bir ricada bulundum, onlara neredeyse yalvardım, *Eğer okuyucularınızın nihilizme ve umutsuzluğa karşı bağışıklık kazan-*

malarını sağlayamıyorsanız lütfen en azından onları kendi sinizminize maruz bırakmaktan kaçının.

Moderatör: Bana kalırsa bu artık günümüzde ve çağımızda karşılaştığımız büyük sorunun bir parçası. Medya ve televizyonda gördüğümüz ya da gazetelerde okuduğumuz şeyleri kaleme alan insanlar sizin aktardıklarınızı aktarmıyor. Yüzeysel bir dil, bir tür geçici dil kullanıyorlar. Bu konular üzerine de yeterince konuşmuyoruz, değil mi?

Frankl: İnsanlar kendi iç boşluklarıyla, anlamsızlık hissi ve anlam yoksunluklarıyla yüzleşmeye cesaret edemiyorlar. Üstüne bir de kitle iletişim araçlarını –onun doğasında var olan tüm olanakları ve potansiyeli– terapi amacına yönelik kullanmak yerine, kendi içsel boşluklarının semptomlarının bir aynası olarak kullanıyorlar. Böyle olunca kötü düşünürsünüz, insanlar hakkında aşağılayıcı düşünceler beslersiniz, anlıyor musunuz? Önemli olan, insanlara dair varlıkları ve onların eylemlerini takdir edici bir şekilde düşünmektir.

Şu anda 72 yaşındayım ve birkaç yıl önce uçuş dersleri almaya başladım, Kaliforniya'ya her geldiğimde bir derse katılıyordum. Eğitmenim bir keresinde bana şöyle demişti, "Eğer buradan kalkıp oraya inmek istiyorsan ve ters rüzgâr varsa sürüklenir ve amaçladığın yerin güneyine inersin. Bu yüzden ulaşmak istediğin yerin kuzeyinde bir pozisyonu hedeflemelisin; biz pilotların dediği gibi hedeflediğin pozisyon daima biraz daha 'ilerisi' olmalı."

Aynı şey insanlar için de geçerlidir. İnsanı sürekli küçümserseniz kişiliğinin bozulmasına neden olursunuz. Onları bozar, daha da kötüleştirir ve deyim yerindeyse ahlaki olarak kaybolmalarına neden olursunuz. Öte yandan onlara dürüstçe değer verirseniz, çabaladıkları şeye ulaşmalarına yardımcı olursunuz. Başka bir deyişle, "İnsanları oldukları gibi kabul edersek onları daha da kötüleştiririz. Onlara olmaları gereken şeyi gösterip buna göre davranırsak, onları varmaları gereken yere götürürüz." Bu alıntı uçuş eğitmenimden değil, birebir Goethe'den alıntı.

Moderatör: Size tekrar acı çekmekle ilgili bir soru sormak istiyorum. Hayatta anlam bulmak için illaki acı çekmemiz gerekmediğine inanmanız beni memnun etti. Çünkü Elie Wiesel ile yaptığım bir röportajda...

Frankl: Mecbur kalırsak acıyı en iyi şekilde göğüsleriz.

Moderatör: ...kendisinin acı çekmenin Yahudilikteki yetiştirilme tarzıyla çeliştiğini söylemesi bana ilginç gelmişti. O, acı çekmeyi hayatın gerekli bir parçası olarak değil, olumsuz bir parçası olarak görüyor; oysa siz acı çekmeye bir dereceye kadar değer veriyorsunuz.

Frankl: İlk olarak, potansiyel bir değer veriyorum; bir değer teklifi sunuyorum, kullanılması gereken bir anlam teklifi. İkincisi, her türlü acıyı kastetmiyorum. Ünlü bir Yahudi filozof vardır, bu arada kendisi Franz Kafka'nın en iyi ve en kıymetli arkadaşıydı ve Franz Kafka'nın eser-

lerinin ölümünden sonra yok edilmemiş olmasını ona borçluyuz. Elbette Max Brod'dan bahsediyorum. Max Brod, Yahudi felsefesini –özellikle Yahudiliğin felsefesini ele alan ve pek bilinmeyen bir felsefe kitabında soylu ve soylu olmayan acılar arasında bir ayrım yapar. Asil acı, kişinin kurtulamadığı ve değiştiremediği koşullarda çektiği acıdır. Kişi bu acının üstesinden gelmek zorundadır, daha önce çok da vurgulamadan ifade ettiğim gibi en iyi şekilde bunu göğüslemek zorundadır. Bunu bir başarıya dönüştürmek zorundadır ve ardından bu başarı –eğer bunu gerçekleştirmeyi başardıysanız– bir insanın mümkün olan en yüksek kişisel başarısı olarak öne çıkar. Hiçbir hayvan böyle bir şey yapamaz. Hiçbir hayvan acıyı bir başarıya dönüştürme yetisine sahip değildir. Bunu sadece insan yapabilir. İnsanlar, ancak bunu başardıklarında yapabileceklerinin zirvesine ulaşmış olurlar.

Muhabir: Doktor, aslında tam olarak programımızın temasını vurguluyorsunuz. Başlığımız "*Yaşayan* İnsan" ve bana öyle geliyor ki insan ancak sizin bahsettiğiniz türden bir anlam bulursa gerçekten yaşamış sayılabilir. Yine de hayatlarını şöyle bir duyguyla geçiren insanlar var, "Her şey iyi ve güzel, bu hayatı göğüsleyebiliyorum, bu hayatta varlığımın farkındayım, bu hayatla barışığım çünkü ölümden sonra hayat var, bir gün daha iyi bir yere gideceğim." Peki, bu durumda bu insan, bu dünyada hayatı dolu dolu yaşayamıyor, değil mi?

Frankl: Kesinlikle hayır. Doğrusu böyle bir kişiyle çalışmak isterdim. Tabii yine de böyle bir inancın haklılığını

da en başından göz ardı etmezdim. Bu noktada sorunuza daha olumlu bir yanıt vermeme izin verin; bana göre, hayatın geçiciliğine rağmen potansiyel anlamlılığını kabul etmeye çalışmalıyız. Yıllar boyunca pek çok hastam bana şu soruyu sordu, "Ama doktor, bir noktada her şey bitiyor. Her şey geçici. O zaman neyin anlamı kalıyor ki?" Bu soruya severek verdiğim yanıt şöyle, "Geçici olan yalnızca olasılıklardır, yalnızca fırsatlardır. Bir amacı yerine getirmek, bir şey yapmak, birini sevmek, değiştiremeyeceğiniz bir acıyı cesaretle ve gerçekten iradeyle göğüsleyebilmek ve hatta ölümünüzü onurlu bir şekilde, tabiri caizse kendi tarzınızda karşılamak. Ancak böylesi geçici bir potansiyelin farkına varmışsak, bir eylemde bulunma, birini sevme, kendimizi bir göreve veya başka bir kişiye adama fırsatını yakalamışsak, acımızı insani bir başarıya dönüştürme fırsatını elde etmişsek, o zaman tüm bu anlam olasılıklarını kurtarmış, geçmişte bırakmış, her birini güvenli bir şekilde geçmişe teslim etmiş ve sonsuza kadar orada bırakmış oluruz." Geçmişe kattıklarımızı kimse bizden alamaz. Başardığımız bir iş, birine duyduğumuz aşk, katlandığımız bir acı silinip gitmez. Bizler genellikle geçmişin sadece anızlarını görürüz. Ama görmediğimiz, gözden kaçırdığımız şey, geçmişimizi, yaptıklarımızı, deneyimlerimizi, acılarımızı, yaşamlarımızın tamamında hasat ettiklerimizi biriktirdiğimiz ambarın tamamıdır.

Eyüp Kitabı'nda buna uyabilecek şöyle bir formülasyon bulmuştum, "Yaşlılığınızda doğru zamanda toplanan hasat misali bir mezarlıkta toplanacaksınız." Bu nedenle geçmiş, varoluşun en güvenli biçimidir. Bitmiş-

tir, her şey geçmişte varlığını sürdürür, yaşadığınız ve yaptığınız her şey ölümsüzleşmiştir. Bence önemli olan gelecekteki bir yaşamı ya da ölümden sonraki yaşamı aramaktan ziyade kişisel sorumluluk duygusudur; geçmişe emanet ettiklerinizden sorumlu olduğunuza dair bir sorumluluk duygusu. Bir kez yaptıklarımı geçmişe emanet ettikten sonra kimse yaptıklarımı geri alamaz. Umarım kendimi oldukça açık bir şekilde ifade edebilmişimdir.

Moderatör: Sanırım ettiniz. Daha önce vurguladığınız bir noktada *"Birbirimize olan bağlılığımız; başka bir insana değer vermektir, hayata anlam katan şeylerden biri de başka bir insana duyulan sevgidir,* konusuydu. Günümüz toplumunda çok bireyci, çok materyalist olduğumuzu deneyimliyoruz. Ancak bir toplum da var ki insanlar birbirlerini kolluyor, toplum ve devlet için çalışıyor ve belki de bu şekilde anlam buluyorlar, Çin toplumundan bahsediyorum.

Frankl: Ulusun geleceği için çalışıyorlar.

Moderatör: Ulusun geleceği... Peki, sizce bu daha iyi bir sistem mi?

Frankl: Yıllar önce bir Amerikan üniversitesinde konferans vermiştim ve tartışma sırasında bir meslektaşım ayağa kalkarak bana şöyle demişti, "Doktor Frankl, Moskova'dan yeni döndüm. Ne demek istediğinizi şimdi anladığımı söylemeliyim: Biz Amerika'da çok fazla endişe

duyuyoruz, tabiri caizse nevrozlarımızı geliştiriyoruz ve psikanalizi idealize ediyoruz. Demir Perde'nin arkasında nevrotik hastalıklar daha az yaygın ve bence bunun nedeni insanların oralarda yapacak çok daha ciddi işlerinin olması."

Bir yıl sonra, ben de Demir Perde'nin arkasında, komünist bir üniversitede, komünist psikiyatristlere yönelik bir konferans verdim. Onlara bu hikâyeyi anlattığımda kendilerinden memnun bir ifadeyle gülümsediler; onları derhâl uyardım. Burada daha çok işleri olabilirdi ama Amerikalılar işlerini seçme özgürlüğünü ellerinde tutuyorlardı. Bir sentez yaratmak ve her ikisine de sahip olmak ne kadar güzel olurdu: Yeterince görevin bulunması ve görevlerinizi seçme özgürlüğü.

Her ne olursa olsun, haklı olarak bir bireyin, bir insanın benim kendini aşma dediğim şeye ihtiyacı olduğuna işaret ettiniz. Bu, kişinin kendisiyle, kendi prestijiyle ya da kendi mutluluğuyla meşgul olmasının onun özüne zarar vereceği anlamına gelir. Mutluluk arayışı hakkını garanti altına aldığını öne süren Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ile çelişiyorsam beni bağışlayın.

Şahsen ben "mutluluğun peşinde koşma" kavramının bir çelişki olduğunu düşünüyorum. Çünkü hiçbir zaman gerçek anlamda mutluluğun peşinde koşamazsınız. Mutluluk gerçekleşmelidir; mutluluk bir yan etkidir, mutluluk bir yan üründür. Anlama ulaşmanın, bir göreve, kendimizden daha büyük bir amaca adanmışlığımızın ya da kendimizden başka bir kişiye olan bağlılığımızın bir yan ürünü olarak kalmalıdır. Bu durum en çok cinsel nevroz söz konusu olduğunda ken-

dini gösterir, burada kişi tam da cinsel mutluluk ya da haz peşinde koştuğu ölçüde başarısızlığa mahkûmdur. Benzer şekilde cinsel gücünü kanıtlamak isteyen bir erkek hasta, muhtemelen aynı ölçüde iktidarsız olacaktır. Orgazm olabilme yeteneğine sahip olduğunu kendine kanıtlamak isteyen bir kadın hasta da aynı ölçüde başarısızlığa uğrayacaktır. Öte yandan ister aşkta ister işte, hayatın akışına ne kadar teslim olursanız, bir amaca hizmet etmek için ya da bir insanı sevmek uğruna kendinizi ne kadar unutursanız, o kadar mutlu olursunuz. Bunun nedeni tam da bilinçli olarak mutluluk için çabalamamanız, mutlu olup olmadığınızı sorgulamamanız ve hatta bunu görmezden gelmenizdir. Gözlerimiz için de aynı şey geçerlidir. Gözlerimizin görevlerini yerine getirebilmesi, yani etrafımızdaki dünyayı görsel olarak algılayabilmesi, ironik bir şekilde gözün kendisini görememesine bağlıdır. Gözüm ne zaman kendini ya da kendisiyle ilgili herhangi bir şeyi görüyor? Glokom rahatsızlığı geliştirmişsem ışık kaynaklarının etrafında renkli halkalar görürüm ve böylece gözüm kendi glokomunu algılar. Eğer katarakt hastasıysam gözümün önünde bulut benzeri bir şey oluşur. Bu bulut gözümün gördüğü, kendine dair algıladığı bir şeydir. Normalde bir göz kendini değil, dünyayı görür ve aslında ne kadar çok kendini görürse görme işlevi o kadar bozulur. İnsanlar için de durum aynıdır. İnsan kendisi olduğu, kendi benliğinin farkına vardığı, tam da kendisiyle ya da kendi içindeki herhangi bir şeyle meşgul olmadığı, bir davaya hizmet ederek bir amaca yönelik hareket ederek ya da bir başkasını severek kendini aştığı ölçüde insandır.

Moderatör: Bildiğiniz gibi, Doktor, ben ne bir psikiyatrist ne de bir teoloğum. Yine de bana, logoterapiniz yüksek oranda din içeriyor gibi geliyor. Logoterapi ve din arasındaki fark nedir?

Frankl: Büyük bir fark var aslında. Çünkü seküler bir yöntem olarak her psikoterapinin amacı insanların ruh sağlığına katkıda bulunmaktır; oysa papazın, rahibin ya da hahamın amacı öncelikle kişinin ruhsal rahatlaması, temizliği değildir. Tam tersine dini bir ritüel daha da fazla gerilime neden olabilir, Yakup gibi o da meleklerle ya da adına her ne derseniz onunla kurtuluş uğruna mücadele edecektir. Bu da büyük bir fark! Ayrıca, hem logoterapi adı verilen bu sistemi geliştiren kişi olarak hem de bir psikiyatrist olarak, logoterapinin dindar olan ve olmayan tüm insanlar ve hastalar için faydalı olmasını sağlamam gerektiğini de unutmamalısınız. Hatta bunun da ötesinde bu yöntem herhangi bir doktor ya da terapist tarafından, bir agnostik ya da dinine bağlı bir kimse tarafından uygulanabilir olmalı. Aksi takdirde, acı çeken her varlığa hizmet edeceğime dair verdiğim sözün garantisi olan Hipokrat yeminine aykırı davranmış olurum. Bu nedenle dindar ve dindar olmayan insanlar arasında hiçbir ayrım yapamam.

Moderatör: Doğrusu bunu düşünmemin nedeni çok fazla dini terim kullanıyor olmanız. Dilsel olarak böyle olmasa da açıklamalarınız dini bir çağrışım yapıyor.

Frankl: Örneğin?

Moderatör: Sadece kendimizle değil başkalarıyla da ilgilenmemiz gerektiğini söylemeniz, mutluluk için çabalamamamız gerektiğini çünkü onun bize geleceğini belirtmeniz.

Frankl: Fakat bunların hepsi insani olgular, antropolojik gerçekler, teolojik bir soru yok ortada! Ben açıkça *Kendinizi unuttuğunuz, insan olduğunuzu unuttuğunuz ölçüde gerçekten insan olabiliyorsunuz* diyorum. Bunu erkek iktidarsızlığı ya da kadınsal cinsel soğukluk örneklerini kullanarak kanıtlayınca dini bir meseleye değinmiş mi oldum?

Moderatör: (Gülüyor) Hayır, tabii.

Frankl: Ama paralellikler olması şaşırtıcı değil: Binlerce yıldır insan olmanın gereklerini ve hakikatlerini arayan teologlar neden bu sonuçlara varmış olmasın? Her halükârda bunlar insani gerçekler olarak kalmaya devam ediyor. İlahiyatçılar bunlara sadece daha geniş bir perspektiften bakıp başka bir boyut ekliyorlar. Ancak dini boyut, biz psikiyatristlerin girmemesi gereken bir alan. Mesajımızı daha da zayıflatarak vermek durumunda kalıyoruz çünkü hemen vaaz vermeye başladığımıza dair suçlamalara maruz kalıyoruz. Ancak kanaatlerimi deneysel olarak destekleyebildiğim sürece bunlar öyle salt eğitsel düşünceler ya da yazınlar olarak basitçe reddedilemez ve değersizleştirilemez. Ve bu günümüzde oldukça önemlidir.

Nihayetinde dolaylı ve kasıtsız olarak dini çağrışımlar yapsa da bu düşünceler hem din hem de psikotera-

pi açısından faydalı! Ancak elbette burada bir ayrım da yapılmalı, boyutlar birbirine karıştırılmamalıdır. Psikiyatri alanında o kadar çok ilahiyatçı insan var ki ben de teoloji alanıyla ilgilenmeye başlayarak buna katkıda bulunmak istemem.

Muhabir: (Gülüyor)

Frankl: Sizin açınızdan bakarsak aslında sizler burada, bu kıtada, psikiyatristleri guru statüsüne yükseltiyorsunuz. Onların her şeyin cevabına sahip olmalarını bekliyorsunuz. Ama biz psikiyatristlerin elinde öyle cevaplar yok. Kişinin kendi hayatının anlamı ancak onun tarafından belirlenebilir; hiç kimse bu soruyla "mücadele etme" özgürlüğünü onun elinden alamaz: *Hayatımın somut anlamı nedir?* Kişinin münferit vicdanı bu konuda yardımcı olabilir, tabii onu dikkatle dinlerse. Ancak hiçbir psikoterapist bunu yapamaz, hiçbir psikoterapistin hastalarına bir değer sistemi veya anlam yönü dayatma hakkı ya da izni yoktur.

Ancak bu ayrıca öyle çok gerekli bir şey değil. Biz psikiyatristler, hâlâ şizofreninin gerçek nedeninin ne olduğunu ve hatta onu nasıl tedavi edebileceğimizi bilmiyoruz. Her şeyi bilen değiliz ve kesinlikle her şeye kadir değiliz. İddia edebileceğimiz tek ilahi sayılabilecek özellik, her yerde var olmamız, her programda yer *almamız, "Yaşayan İnsan"* programında bile kendimize yer bulmamız; bizler her yerdeyiz! Ama her şeyden önce –kırıcı olduğum için beni bağışlayın– özellikle siz Amerikalılar psikiyatriyi putlaştırmayı bırakmalı ve onu yeniden insanlaştırmaya başlamalısınız.

Moderatör: Çok teşekkür ederim! Dediğiniz gibi, kim olursak olalım, nerede olursak olalım ya da kendimizi hangi durumda bulursak bulalım, bunun elbette bir biçimde bize bağlı olduğunun farkındayım. Bize neler yapabileceğimizi gösterdiniz, programımıza konuk olup sizinle sohbet etme fırsatı verdiğiniz için de çok teşekkür ederim.

Frankl: Teşekkür ederim.

Moderatör: Dr. Frankl, günümüz gençleri hayatta amaç ve anlam bulma konusunda özellikle büyük zorluklar yaşıyor gibi görünüyor. Neden özellikle bu neslin gençleri bu durumda? Ve onlara ne söylemek istersiniz?

Frankl: Her şeyden önce, bu bir kitlesel nevroz ya da salgın hastalık değil, insanlarda mevcut olan, gözlemlenebilecek en iyi şeyin bir tezahürü: entelektüel dürüstlük ve ciddiyet. Eğer bir kişi "Hayatımın anlamı nedir?" sorusunun cevabını sadece geleneklerin sağladığı kaynaklardan almıyorsa, bu o kişinin lehine bir durumdur. Ama bilirsiniz, eğer bir kişi yalnızca yaşamda bir anlam aramakla kalmayıp böyle bir anlamın var olup olmadığını dahi sorguluyorsa, kendi yanıtını arayacak kadar cesaret göstermelidir. Bu tür bir konuda umutsuzluğa kapılarak kendi canına kıymak yerine er ya da geç hayatlarında bir anlam bularak bu anlam görünür olana kadar sabırla bekleyebilmelidir. Ancak gençler arasında çok yaygın olan bu umutsuzluğun yan etkileri, bazen yanlış bir şekilde hastalık veya sinir krizi şeklinde kendini gösterir.

Bir keresinde Amerikan üniversitesinde okuyan öğrenciler tarafından bir konuşma yapmak üzere davet edilmiştim; başlığın "Yeni Nesil Yerinden Edildi mi?" olması konusunda ısrar etmişlerdi. Başlığı değiştiremezdim, bu yüzden meydan okumayı kabul etmek zorunda kaldım. Üniversiteye gitmek için taksiye bindiğimde şoför bana "Ne hakkında konuşacaksınız?" diye sordu. "Yeni nesil deli olabilir mi?" dedim. Güldü. "Gülmeyin! Size bir teklifim var. Ben sizin taksinizi devralayım, siz de benim yerine konferans verin," dedim. "Hayır, bunu yapamam," diye karşılık verdi. "Ben Viyana'dan geliyorum ve siz kesinlikle benden çok daha cesursunuz," dedim. Yine de yapamayacağını söyledi. Ben de bunun üzerine, "Bana dürüstçe ne düşündüğünüzü söyleyin, yeni nesil gerçekten deli mi sizce?" diye sordum. Hiç düşünmeden ne cevap verdi biliyor musunuz? "*Tabii ki* deliler; kendilerini öldürüyorlar, birbirlerini öldürüyorlar ve uyuşturucu kullanıyorlar!"

Bu sözleriyle günümüzün kitlesel nevrozunun üç yönünü nokta atışı özetlemişti. Kendilerini öldürüyorlar, depresyondan intihara. Özellikle gençler arasındaki şaşırtıcı intihar oranlarına bir bakın. Amerika Birleşik Devletleri'nde daha okul çağındaki çocuklar arasında bile intihar, trafik kazalarından sonra en yaygın ölüm nedenidir. Birincisi, depresyon kaynaklı. İkincisi, birbirlerini öldürüyorlar: Saldırganlık. Gençlerin suç ve şiddet oranı nefes kesici! Üçüncüsü: Uyuşturucu kullanıyorlar, depresyon ve saldırganlıktan sonra bağımlılık geliyor. Benim deyimimle bunlar "kitlesel nevrotizmin kaynağı olan üçlü."

Batı dünyasının yanı sıra Asya ve Afrika'da da tüm bu olguların temelde kültürümüze ve özellikle gençlerimizin ruhlarına nüfuz eden küresel anlamsızlık duygusundan kaynaklandığına dair kanıtlar, daha doğrusu ampirik kanıtlar var.

Moderatör: Tamam, durumu tarif ediyorsunuz ve aynı zamanda bunun için bir reçeteniz de var, yani hayatta bir anlam bulmak. Daha önce kendimizle aramıza mesafe koymamız gerektiğinden bahsetmiştiniz. Bunun gençler için de geçerli olduğunu varsayıyorum çünkü bu yaşlarda kendilerini olaylara kaptırma eğilimindeler, kendileriyle çok fazla meşguller. Peki hem gençler hem de onlardan daha yaşlı olan bizler kabuklarımızdan çıkmayı nasıl başarabiliriz?

Frankl: Bilirsiniz, gençlerin kendilerini yorumlama ve kendilerini gerçekleştirme konularıyla çok fazla meşgul olduklarına dair deneysel kanıtlar var. Her ikisi de tabii ki insana zarar veren ve benim kendini aşma dediğim şeyin önüne set çeken eylemler. Kendinizin farkına varmalısınız, varabilirsiniz de. Fakat kendinizi yalnızca dışa dönebildiğiniz ölçüde gerçekleştirebilirsiniz. Kendini gerçekleştirme kavramını yayma konusunda önde gelen isimlerden Abraham Maslow bile ölümünden önce yaptığı son çalışmalarında benim savımı destekleyen şu ifadelerde bulunmuştu, "Kendini gerçekleştirmek asla yegâne amaç olarak benimsenemez. Eğer bu uğurda çok çaba sarf ederseniz, fırsatı kaçırırsınız. Tıpkı mutluluk, haz ve diğer arzuladıklarımız da olduğu gibi, bu konuda da aynı şey geçerlidir."

Fakat elbette bir hastaya "Lütfen, kendini unut!" deme şansınız da yok. Buna nasıl son verebiliriz? Tarihte bilinen en büyük filozoflardan olan Immanuel Kant'ın yaptığını yaparak. Immanuel Kant bir gün yardımcısının hırsızlık yaptığını fark eder, onu kovmak zorundadır ancak adama da çok alışmıştır, bu yüzden aslında onu affetmek istemiştir. Bu noktada bu büyük filozof ne yapmıştır, biliyor musunuz? Bir kâğıda şöyle yazmıştır, "Lampe unutulmamalı!" Bu yardımcısının adıdır. Sonra da bu notu masasının karşısındaki duvara asmıştır. Bu şekilde Lampe'yi ve yaptığını unutmanın önüne geçmiştir. Kendinizi bir göreve, belirli bir kişisel göreve adamadığınız sürece hiçbir şeyi ya da en azından kendinizi bile isteye unutamazsınız. Anlam iradesi de anlamın kendisine işaret edilmedikçe uyandırılamaz.

Bu da önemli bir meseledir çünkü aksi hâlde durum bumerang oynamaya döner. Bir keresinde Avustralya'da Melbourne Üniversitesi'nde verdiğim bir konferansta, bana hatıra olarak bumerang hediye ettiler, gerçek bir bumerang. Bumerangı aldığımda bir anda Karl Bühler'in psikoloji literatüründe "a–ha *deneyimi*" olarak adlandırdığı şeyi yaşadım. Birdenbire bu nesnenin aslında insan varoluşunun ve gerçekliğinin kendini aşan niteliğinin sembolü olduğunu fark ettim. Çünkü genellikle bir bumerangın görevinin onu fırlatan kişiye geri dönmek olduğu varsayılır, ancak bunu bana hediye eden Avustralyalı dostumun bana söylediği şey bunun doğru olmadığıydı. Çünkü sadece hedefini, yani avını ıskalayan bumerang avcıya geri döner!

Moderatör: (Güler.)

Frankl: İnsanlar için de aslında aynı şey geçerlidir. Yalnızca kendileriyle bu kadar ilgili olan ve kendilerine bakmaya, kendilerini gözlemlemeye, kendilerini fark etmeye, kendilerini yorumlamaya çaba harcayan insanlar; hayatlarındaki bir görevi – ama hedefi değil– kaçırırlar; kendileri dışında birinde anlam bulamazlar. Kendini aşma ise öncelikle kişinin kendisiyle değil, başka bir şeyle ya da daha da iyisi kendisinden başka biriyle ilgilenmesidir.

Moderatör: Bir sorum daha var size, sohbetimizin başlarında "bilinçsiz Tanrı" gibi bir ifade kullanmıştınız. Bununla tam olarak neyi kastediyorsunuz?

Frankl: Bu aslında yazdığım son kitaplardan birinin de başlığı. Uzun yıllar süren psikiyatrik araştırma ve uygulamalarım sırasında dindar olmayan insanların bile bilinçaltlarında aslında inançlı olduklarına dair işaretlere defalarca rastladığım gerçeğinden bahsediyorum. Bu ifadeyle elbette kelimenin en geniş anlamıyla inançlı olmayı kastediyorum. Ancak Albert Einstein'ın, hayatın anlamı sorusuna bir cevap bulduğunuzda bunun dindar olduğunuz anlamına geldiğine dair ifadesini kabul ediyorsanız, bunun en geniş anlamda bir din tanımı olduğuna kaniyseniz, o zaman her insanın bilinçsizce ve oldukça evrensel bir bakışla son derece dindar olabilece-

ğini varsayabilirsiniz. Ve bazen sadece bilinçsizce değil de bile isteye bastırılan dindarlığın belirli nevrotik hastalık biçimlerine yol açabileceği de kanıtlanabilir. Sigmund Freud'un dinin bir insan nevrozu olduğu görüşü bu nedenle bir ölçüde tersine de çevrilebilir. Bir nevrozun kişinin bastırılmış özlemlerin sonucu olduğu vakalara rastlayabiliriz. Ancak bu durum, kimseyi hemen dine kendini adamaya ve onu yaymaya teşvik etmemelidir ve kurumsallaşmış din, artık pek popüler sayılmaz. Sözüm ona her trendi takip etmek de öyle, tabii her ne kadar şu anda Doğu dinlerinin biçimlerini benimsemek ve savunmak şu sıralar özellikle popüler olsa da. Doğu mistisizmini ve meditasyon tekniklerini çok iyi anlıyorum ve her uygulamalarına büyük bir sempati duyuyorum, ancak bu uygulamaların vadettiklerinin hiçbiri komutla, emirle, sizden talep edilenlerle, hatta kendi iradenizle bile elde edilecek şeyler değil, bunlar bu şekilde gerçekleştirilemez, yalnızca kendiliğinden gerçekleşebilir. Dahası, Doğu dininin bizim Batı düşüncesinden büyük ölçüde farklı olduğu, Batı düşüncesinin dinle ilgili olduğu ölçüde kişisel olmayan bir dine değil, derinlemesine kişiselleştirilmiş bir dine yöneldiği gerçeğini de göz ardı etmemek gerekir. Bu gerçek en açık şekilde dua olgusunda görülebilir. Dua ederken kişi sadece kozmik bir varlığa değil, tamamen kişiselleştirilmiş bir varlığa hitap eder. Deyim yerindeyse duanın kişiler arası çok kişisel bir konuşma olduğunu söyleyebilirim. Bu gerçek göz ardı edilmemelidir. Bizim Batılı düşünce biçimimiz kişisel bir din türüne çok fazla saplanmış durumda. Kurumsallaşmış dinin karşıtı kişiselleştirilmiş dindir, evet, ancak her

ikisini birleştirip bu ikisinin bir sentezini bulmak, düşünen her bireyin sorumluluğudur. Kurumsal dinin içinde kişiselleştirilmiş din için de bir yer vardır. Bunun tersi de geçerlidir. Ancak Tanrı, öncelikle etrafında mümkün olduğunca çok sayıda inanan –dar anlamıyla aslında sadece belirli bir mezhebin inananlarını– toplamakla ilgilenen bir varlık olarak sunulduğu sürece, bir kişinin dini derinliğine veya derin dini duygularına hitap etmezse başarısız olacaktır.

Kişi bu noktada Tanrı'yı farklı şekilde hayal ettiği için ondan tiksinme olasılığı daha yüksektir, fakat sadece önemseyen ve onu koşulsuz seven biri olarak katı anlamda mümkün olduğunca çok sayıda inanan toplamaya hevesli biri olarak değil. İşte bu yüzden bir mezhebin diğeriyle rekabet etmesi, bunların birbirleriyle alay etmesi ya da öğretilerini tartışması alışkanlığından vazgeçmemiz gerektiğini düşünüyorum. Çünkü uzun vadede hepsi kaybedecek, hem mezhepler hem de mezhepsel faaliyetler başarısız olacak. Belki biraz saygısızlık olarak algılanacak ama ben sıklıkla dinleri dillerle kıyaslarım.

Moderatör: Ne demek istediniz?

Frankl: Dünyanın her yerinde farklı diller vardır ancak hiç kimse kendi ana dilinin diğer dillerden üstün olduğunu iddia edemez. Çünkü gerçeğe hangi dili konuşursanız konuşun, ulaşabilirsiniz. Her dilde yanılabilirsiniz, yoldan çıkabilirsiniz; hatta her dilde yalan söyleyebilirsiniz. Dolayısıyla birinin diğerine üstünlüğü ya da biri-

nin diğerinden aşağı kalır yanı yoktur. Aynı şey din ya da mezhepler için de geçerlidir. Burada da herhangi bir üstünlük söz konusu olamaz. Kesinlikle bir hakikat var, bunu kabul ediyorum ancak hiç kimsenin hakikatin sadece kendisinin elinde olduğunu iddia etme hakkına sahip olmadığını da ekliyorum.

Moderatör: Çok teşekkür ederim, efendim. Gerçekten çok teşekkürler.

3

ÖZGÜRLÜK VE SORUMLULUK

Yayıncının Editoryal Notu

"Varoluşsal Analiz ve Zamanın Sorunları" anlam arayışı ile insanın özgürlüğü ve sorumluluğu arasındaki bağlantıyı ortaya koyar. Frankl bu metni 28 Aralık 1946'da St. Christoph am Arlberg'deki Fransız-Avusturya üniversitesinde bir konferans olarak vermiştir*. Yakın geçmişte yaşanan İkinci Dünya Savaşı'na ve Frankl'ın toplama kampında geçirdiği zamanın etkisi altında, insanın özgürlüğünün koşulsuzluğuna yaptığı vurgu etkileyicidir.

VAROLUŞSAL ANALİZ VE ZAMAN SORUNLARI

Modern çağın başlangıcı, doğa bilimlerinin ve onun bir uygulaması olan teknolojinin doğuşunu da beraberinde getirmişti. Daha sonra 19. yüzyılda da bu ikili olgunluk çağına giriş yapmıştır. Bu yüzden bu noktada 19. yüz-

---

* "Man Alive, Viktor Frankl", Röportaj, Canadian Broadcasting Corporation, 1977, ilk basım yeri: The International Journal of Logotherapy and Existential Analysis, Cilt 6, Sayı 1, İlkbahar/Yaz 1998. Bu metni burada yeniden basmamıza izin verdiği için CBC'ye teşekkür ederiz.

yılın mirasını da ele almamız şart: Olgun doğa bilimleri natüralizme, teknoloji ise faydacı bir tutuma evrildi. Her ikisi de insanlar için doğanın ikamesine, ikinci bir doğaya dönüştü. İçlerine aşılandı, karakterlerine ekilip büyüdü serpildi ve doğal bir mesele hâline geldi, insanın kendini ve dünyayı anlamasını oldukça zorlaşabilecek bir doğal mesele. Ne de olsa insan artık kendisini yalnızca –natüralist görüşe uyacak şekilde– doğal bir varlık olarak ve dünyayı da yalnızca –teknolojinin faydacılığına uygun biçimde– amaca giden bir araç olarak görüyor. Böylece ona göre, teknoloji aracılığıyla dünyaya boyun eğdirebilecek hâle geliyor. Fakat aynı zamanda dünyanın kendisi insanın nazarında "özneleşirken", insanın kendisi bir "karşıt nesneye" dönüşür. Bir nesneye! Bu da insanın kendisini "naturalize ederek" aslında doğallıktan çıkarması paradoksunu oluşturur, başka bir deyişle, insan aslında kendisini saf doğal bir varlık olarak görürken gerçek doğasını, kendi varlığını gözden kaçırır. Öte yandan, dünyayı sadece –teknolojinin görüşüne göre– bir araç düzeyine indirgediğinde ise mümkün ve gerekli olan nihai amacı göz ardı eder. Dolayısıyla, yüzyılımızda büyük bir dönüm noktasının yaşanması şaşırtıcı değildir. Bu dönüm noktası "anlık olan üzerine düşünmektir." Elbette bunun bir ikinci anlamı daha vardır: Kişinin kendi varlığı üzerine (kendi kaybolan farkındalığına tepki olarak) ve gerçek anlama (teknoloji dünyasının nihai amacının kaybolan farkındalığına tepki olarak) geri dönüş. Peki, bunlar da sadece birer varoluşsal sorgudan ibaret değil mi? Neticede hâlihazırda da söz konusu olan sadece varlık ve anlam.

"Modern" biçimiyle varoluşsal soru –yani "modern insanın sorunu"– ilk olarak Kierkegaard tarafından ortaya atılmıştır. Onun daha 19. yüzyılda öne sürdüğü şey 20. yüzyılda mümkün olup gerçekleşmiştir. Bergson'ın hayat felsefesi ve Husserl ile öğrencisi Scheler'in fenomenolojisi zemini elverişli hâle getirmiş ve böylece çağdaş varoluşçu felsefe şekillenmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra da bu akım Heidegger ve Jaspers tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak bu görüşün yayılmasını teşvik etmek, sorgulamasını güncellemek ve dahası aşırı radikalleştirmek İkinci Dünya Savaşı dönemine kalmıştır. Bunun nedenini kendimize soracak olursak, İkinci Dünya Savaşı'nın en başından beri salt cephe deneyiminden daha fazlasını ifade ettiğine de değinmek gerekir. Artık var olmayan bu savaş "hinterland"ı bomba sığınağı deneyimi ve "toplama kampı" deneyimini yaşamak zorunda bırakmıştır. İnsanlar bu dönemde, Kant'ın her şeyin bir değeri olduğu fakat sadece insanın bir varlık olarak saygınlığa sahip olabileceği yönündeki görüşünü benimsemekten çoktan uzaklaşmıştı. Ne de olsa insanı, işçiyi, üretim sürecindeki bir makine parçasından biraz daha fazlasına dönüştürecek kadar aşağıya çekmek kapitalist ekonomik sistemin doğasında vardı. Yine de bu daha önce bahsettiğimiz teknolojiye has faydacılığın zaferi değildi. O dönemde sadece insan emeği bir araç hâline gelmişti. Ancak savaş, insanın tüm yaşamını dönüştürdü, onu daha da küçültüp savaş meydanında harcanacak birer piyona çevirdi. Toplama kampları ise kademeli olarak insanın anlamını aşağılama, onu küçültme sürecinin doruk nok-

tasıydı. Çünkü burada artık sadece emek ya da yaşamın kendisi değil, bundan çok daha fazlası araç hâline getirilmişti; ölümün kendisi bile. Çünkü kamplarda insanlar sadece birer kobaydı. Bu bozulma süreci de ilerlemeyi beraberinde getirdi. Teknik açıdan ilerlemeyi yani. Başka türden ilerlemelerin yaşanıp yaşanmadığı da elbette tartışmalı bir konu; tüm ilerlemenin teknik alanla sınırlı kalıp kalmadığı ve bizi yalnızca teknoloji çağında yaşadığımız için etkileyip etkileyemeyeceği soruları da öyle.

Pek, ne demek bu varoluşsal soru? Varoluşsal soruda, soruyu soran kişi kendini sorgular. Varoluşsal soru, insan varoluşunun sorgulanmasıdır. Elbette son zamanlarda bu sorgulamanın hiç olmadığı kadar ileri götürüldüğünü ne ölçüde iddia edebiliriz? Bahsettiğim dönemde her şey sorgulanabilir hâle gelmişti: Para, güç, şöhret, servet... Bunların hepsi insan hayatından yitip gitti. Ama bir şekilde, insanın kendisi de eriyip gitmişti. Acıdan yanıp kavrulmuş ve ıstırap içinde yok olmuş, varlığını dahi kaybetmişti. Eriyip giden şey sahip olma duygusunun kendisiydi; kişi paraya sahipti, kişi güce sahipti, kişi üne sahipti, kişi mutluluğa sahipti ancak kişi aynı zamanda insandı. İşte o zamanlar geriye sadece insanın kendisi kalmıştı, kendisine dair insani olan sadece buydu. Dolayısıyla bu şekilde insanın varlığının öne çıkmasına neden oldu. Cadı kazanlarında, hava saldırıları yapıldığında sığındıkları sığınaklarında ve toplama kamplarında insanlar gerçeğin sırrına erişti. İnsan her hususta ve her ortamda belirleyici faktördü. Peki, o hâlde insan nedir? İnsan her zaman karar veren varlıktır. Ne olduğuna, bir sonraki anda ne olacağına tekrar

tekrar karar verir. İçinde iyiliğin ve kötülüğün olasılıkları vardır. Bizim tanıdığımız şekliyle insan –ve biz onu belki de daha önce hiçbir neslin tanımadığı şekilde en derinden tanımaya başladık– gaz odalarını yaratan varlıktır ama aynı zamanda bu gaz odalarına başı dik veya dualar okuyarak giren varlık da yine kendisidir.

İnsanın kendisi için karar veren bir varlık olduğunu varsayarsak tam olarak natüralizmin bizi bıraktığı noktadan başlamış oluruz. Eğer biyolojizmi natüralizmin biçimlerinden biri olarak alırsak bu görüşten bir kişinin ya "tipik" olarak tıknaz ya "tipik" astenik ya da "tipik" sporcu ama her halükârda olduğu gibi olmak zorunda olan bir varlık olduğu önermesine varırız. Yahut sosyolojizmi ele alalım. Buna göre bir kişi tipik olarak kapitalist, tipik olarak proleter ya da tipik olarak küçük burjuvadır ve her durumda sosyolojik varlığına göre şu ya da bu ideolojiye sahip olmalıdır. Ve ait olduğu "sosyal sınıf" aracılığıyla bu belirlenimden kaçabileceği düşünülemez. Ya da son olarak, biyolojizm ve sosyolojizmin birleşimini, tabiri caizse ırkçılığın ışığında kendini gösteren "kolektif" biyolojizmi ele alalım. Buna göre, ben ya bir "İskandinav tipi başarılı insan" ya bir "Akdeniz temsili tipte bir insan" ya da bir "vahiyde ortaya atılan çöl tipi insan" olabilirim. Her hâlükârda bu tipe bağlıyım, bileğimden zincirliyim ve tüm ideolojik kararlarımda kaderim bu varlık tipi tarafından belirlenir.

Ancak bir insanın bu şekilde "tipik olarak bir..." olabileceği ve bunun başka türlüsünün mümkün olmadığı iddiası doğru değildir. Bir toplama kampında kamp lideriyle, bir SS subayıyla tanışıklığım oldu, kendisi öyle

"tipik bir SS subayı" değildi, kamptaki mahkûmlar için kendi parasıyla gizlice ilaç satın alıyordu. Diğer tarafta ise, aynı kampta kendisi de bir mahkûm olan fakat buna karşın diğer mahkûm arkadaşlarını döven bir ihtiyarla da tanışıklığım oldu. Bir de yüksek rütbeli bir Gestapo subayını tanıdım ki o da akşam kamptan eve döndüğünde ailesiyle yapılanları paylaşıyor ve karısı duydukları karşısında gözyaşlarına boğuluyordu. Sorumluluğunda olan birkaç Yahudi'ye kendisine küfretmeleri ve bela okumaları için yalvardığını bile duymuşluğum vardı; bunu yapmazlarsa başkaları durumdan şüphelenebilir ve bunun sonucunda rütbesi düşebilirdi, o zaman da kampta yaşananları yumuşatmaya yardım etme fırsatı elinden alınmış olurdu. Tüm bu insanlar kendi "ırklarının" ya da toplumsal işlevlerinin "tipik" temsilcileri olma fırsatına sahiptiler ancak bunu yapmadılar ve "atipik" olmayı seçtiler. Yani bu noktada şunu söyleyebiliriz: İnsanların davranışlarını açıkça belirleyen standart tipler söz konusu değil. Bu anlamda ortada bir "ırk" falan yok ya da belki de şöyle düzeltebiliriz. İki tip ırk var: Samimi, dürüst insanlar ve ahlaksız insanlar. Bu ayrım yukarıda açıkladığımız sınıflandırmalarda da geçerlidir. Biyolojik, psikolojik ve sosyolojik olarak yani. İnsanlığın, tüm ırklar ve türler arasında, tüm iyi insanların varlığının farkına varması ve Yahudiliğin bir zamanlar dünyaya tek Tanrı doktrini olarak tek tanrıcılığı aşılamasına benzer şekilde dünyanın da bir gün tek insanlık doktrini olarak tek tanrıcılığa kavuşması umuluyor.

Bununla birlikte dürüst insanlar azınlıkta, bunun artık eskisinden daha fazla farkındayız. Belki de ebedi

bir azınlık bu, her zaman başarısız olmaya mahkûm bir azınlık. Bu karamsar düşünce tek başına bizi kaderci olmaktan öteye götürmemeli. Geçmişte aktivist hareketler muhtemelen iyimserlikle, ilerlemeye olan inançla bağlantılıydı. Ancak bugün, faaliyetlerimizi felce uğratması ve vicdanımızı uyuşturması gereken şey tam da kendi kendine harekete geçen bir ilerlemeye, otomatik bir gelişmeye olan inançtır. Uzun zamandan beri böyle bir ilerleme inancından uzaklaştık, kötümser olduk. İnsanın yapabileceklerinin sınırı olmadığını artık biliyoruz. Fakat daha önce her şeyin bireye bağlı olduğunu gördüğümüzü söyledik. Bu noktada şunu da eklemeliyiz: Her şey bireysel olarak tüm insanlara bağlıdır! Dünyada insanlık aslında azınlık olduğundan, her birey önemlidir. Kişi tüm toplumların veya kitlelerin yaptığı fedakârlıkların yinelenmesine ortak olmayacaksa kendisinin kişisel mücadelesindeki kararlılığı ve fedakârlık yapma konusundaki kişisel istekliliği belirleyici olacaktır. Dolayısıyla kişi kendi hayatını feda etmekten çekinmeyecektir. Çünkü başlı başına bir değeri olmasa ve tüm değer daha yüce bir amaç uğruna vazgeçilebileceği gerçeğine dayanıyor olmasa, yaşam en fazla ne olabilirdi ki? İşte, toplama kamplarında bir kırılma noktasına erişen şey tam olarak yaşamın bu temel aşkınlığı, hayatın ötesine işaret eden bu "niyet" olmuştur. Çoğu insanın kendine sorduğu soru şuna dönüşmüştür: Hayatta kalabilecek miyim? Çünkü aksi takdirde yaşanan hayatın bir anlamı kalmayacaktı. Paçayı kurtarma şansınız olsa da olmasa da tesadüfi bir olayın merhametine kalmış bir yaşam nasıl anlamlı ve yaşamaya değer olabilirdi?

Dolayısıyla toplama kamplarındaki acı ve fedakârlığın görünürdeki tüm anlamsızlığının ardında; acı, fedakârlık ve ölümün anlamını da içerecek kadar koşulsuz bir anlamlı olma hâli doğdu.

Peki, önemli olanın birey olduğundan bahsediyorduk. Bu nedenle de her türlü örgütlenmeden kaçtığından. Yine de daracık köprüler de birbiriyle birleşir, bunlar da bir şeyleri yüklenir ve zamanın ruhu bunlar üzerinde hareket eder, bu aynı zamanda geleceğin de ruhunu teşkil eder. İşte bizi burada, farklı ülkelerde bir araya getiren de bu tür köprülerdir. Dünyanın dört bir yanından insanlar sınırların ötesinde bu şekilde bir araya gelebiliyor ve geriye insanların –günümüzde de "politikleştirilmiş" durumda oldukları bir gerçekse– sadece siyaset anlamında politikleştirilmediklerini, aynı zamanda kozmopolitleştiklerini de ummak kalıyor. Bu da insanın kamusal ve siyasal bir yaşam tarzından daha bireysel bir yaşama çekildiğinden daha da önem arz ediyor. İnsanlar, politikanın dürüst insanları nasıl yozlaştırdığını görüp tiksinti duyarken; aynı insanlar dürüstlüklerini kısılıp kaldıkları küçük çevrelerde sanki utanmaları gerekirmiş gibi gizliyorlar. "İdealist" kelimesine neredeyse çürümüşlüğe benzer bir anlam atfedildiği böyle bir zamanda, insanlar kendi selametleri için dört duvar arasına saklanma derdinde. Sadece kendisi için değil, çevresindeki gruplar içinde –daha iyi bir yaşamı mümkün kılmak adına– toplumsal vicdanı hiçe sayarak karaborsacılık yapan genç bir sinsi tüccar tipiyle karşılaşırsa hiç şaşırmayacağı bir gerçek. Bununla birlikte siyasete karşı duyulan bu tiksintinin temel

nedeni, günümüzdeki siyasi partilerin parti programı na ve kampanya taktiklerine bağlılığı, bütünüyle bir grubun faydasına çalışması, yani aracın kendi kendini meşru kıldığı bir bakış açısına tabi olması; bu bakış açısı hem parti liderlerinin fırsatçılıklarında hem de parti mensuplarının ekonomik açıdan şüpheli konumlarında kendini gösteriyor. Her şeyden önce, pek çok dürüst insanın siyasi mekanizmalara karşı beslediği tiksinti, tarifsiz bir propaganda yorgunluğuna da dayanıyor. Son birkaç yıldır tüm propagandalar gözden düştü. Bu yüzden geriye tek bir şey kalmış olabilir: Rol model propagandası! Bu, aslında eğitimcilerin elinde olan bir alan. Ve belki bir propaganda daha sayabiliriz: Diyalog propagandası. İnsanlar arası diyalog, *camera caritatis*. Söz konusu rahip ve inanan bir kimse arasındaki diyalog da olabilir; "Batılı insanların yüzlerini papaz liderliğinden psikoterapiste dönüşü" (bakınız: Victor E. v. Gebsattel*) ışığında bir terapist ve hastası arasındaki diyalog da.

Başlangıçta, natüralizmin öngördüğü gibi insana ait olduğu düşünülen "tip"in biyolojik, sosyolojik ve fizyolojik yasalarına görünüşte tam bağımlılığından kurtulması anlamında, varoluşsal olarak kendi gerçek varlığını belirlemesinin gerekliliğinden bahsetmiştik. Bu temel insan özgürlüğünden devam edersek bu durumda bunu, konunun diyalektik olarak karşıtı olan kadersel olanla kıyaslamamız gerekir. Kadercilik dediğimizde

---

* Viktor Emil von Gebsattel. Hekim, psikiyatrist, psikoterapist, bilim gazetecisi, filozof ve yazar. Antropoloji temelli tıp, psikoterapi ve psikolojinin öncülerinden biri olarak kabul edilir. Würzburg'da Almanya'nın ilk tıbbi psikoloji kürsüsünü kurmuştur. (ç.n.)

söz konusu olan hem kader hem de etrafımda, kader anlamında özgürlüğümün önüne set çeken olgudur. İkincisi her şeyden önce maddi bir olgudur, dahası kelimenin geniş anlamında "ekonomik" olarak maddeseldir. Bu aslında insanın ekonomik durumuna işaret eder. Son olarak, sosyolojizm tarafından insan varoluşunun tek belirleyicisi olarak anlaşıldığı şekliyle, sosyal duruma işaret eden harici bir kader söz konusudur. Dolayısıyla maddi=ekonomik koşulların ya da toplumsal durumun, insanın toplumsal "varlığının", onun bilincini kesin ve tek yönlü olarak şekillendirmesine neden olan tarihsel materyalizm sorunuyla karşı karşıyayız.

Bu durumda kendimize, (sosyal) çevremizin karakter üzerinde onu şekillendirebilecek kadar büyük bir güce sahip olduğunu, böylece insanın tamamen ona bağımlı olduğunu ve sadece psikolojik olarak etkilenmekle kalmayıp aynı zamanda kişiliğini bunun domine ettiğini söylemenin doğru olup olmadığını sorabilir miyiz? Örneğin karakter analisti Utitz*'in toplama kamplarında uzun süre kalan mahkûmlara dair gözlemlediğini iddia ettiği karakter değişikliklerini ele alalım. Utitz'in deyimiyle mahkûmların karakter yapısında şizoid tarafa bir kayma (Kretschmer**) söz konusuydu, yani mahkûmlar giderek daha sinirli ve kayıtsız hâle geliyordu. Fakat asıl dikkat etmemiz gereken şey bu mahkûmların her birinin –kanıtlanabilir şekilde– sadece görünüşte gerekli olan ve dış etkilerden ileri gelen

---

* Emil Utitz, 1883 Roztocky doğumlu Yahudi kökenli filozof ve psikolog.

** Ernst Kretchmer, 1888 doğumlu Alman psikiyatrist ve fizyolog.

bu karakter dejenerasyonlara direnecek içsel özgürlüğe sahip olduğudur, yani kamplarda öfkelerini ve kayıtsızlıklarını bastırabilen, bunları kontrol edebilen mahkûmların da olduğu defalarca ortaya konmuştur. Bu içsel özgürlük, görünürde aşırı güçlü olan bu çevresel etkenler karşısında bile insanların son nefeslerine kadar sahip olmayı sürdürebilecekleri bir özelliktir. Kamplardaki bazı mahkûmların her şeyleri ellerinden alınsa da bunu korumayı başarabilenler olmuştur.

Ne olursa olsun, kişinin kaderini öyle ya da böyle kabul etme özgürlüğü yine onun elindedir, toplama kamplarında bile bu özgürlüğe sahiptik. Kamp mahkûmu başka kimseler, Freudyen psikanaliz anlamında, bu hapsedilmişlik hissine yönelik psikolojik tepkileri farklı yorumlayarak hapsedilmenin ve kamp hayatının bir "gerileme", yani içgüdüsel tepkilerde daha ilkel olana bir gerileme getirdiğini iddia ediyorsa bu durumda insanların kaçınılmaz görünen karakter gelişiminden kaçabileceklerini kanıtlayan bireysel vakaların her zaman var olduğunu öne sürmemiz mümkün. Ne de olsa dünyada, toplama kamplarındakine benzer deneyimler yaşayanların iddiaların aksine içsel bir ilerleme ve gelişim deneyimi yaşadığına dair son derece fazla örnek mevcut, belki de durum tam olarak Hölderlin'in şu cümlesindeki gibidir. "Talihsizliğimin üzerine çıkabildiğimde işte o zaman çok daha yüksekte durabilirim." Fakat Marksizm'in, kendi adına; harici, ekonomik ve sosyal koşulların insanları ve bilinç dünyalarını özel ve kesin bir biçimde şekillendirdiğini iddia ederek bu görüşe de tam olarak haksızlık etmek istemeyiz. Bunu iddia eden

kişi Marksist değil, olsa olsa vandal bir Marksist olabilir. Çünkü doktriner Marksizm bile toplumsal varoluş ile insan bilinci arasındaki bağlılık ilişkinin sadece tek taraflı olmadığını, bilincin toplumsal varoluş üzerinde bir etkisinin olduğunu kabul eder. Dolayısıyla sınıfsal durumun sınıf bilincini açıkça belirlediği gerçeği, Marksist gerçeğin en fazla bir kısmını teşkil eder. Aksine sınıf bilincinin de toplumun durumunu ve siyasal gelişmeleri etkilediğini belirttiğimizde yine Marksist düşüncenin sınırlarından çıkmamış oluruz. Bununla birlikte, eğer Marksistler insanların açıkça ve tek başına ekonomik ve toplumsal altyapıya zincirli olduğunu öne sürerek bizi suçlayacak olurlarsa kendilerine "sınıf bilinci kazanmak üzere eğitim" konusunda bahsetmeye hakları olup olmadığını sormak yeterli olacaktır. Çünkü eğitim her zaman özgürlüğü, yani kişinin kendini varlığını yeniden düzenleme ve "kişinin kaderini – toplumsal ya da tarihsel kaderi dahil olmak üzere– kendi ellerine alma özgürlüğünü savunur."* Böylece özgürlüğün sosyalizmde de Marksizm tarafından da aynı şekilde değerlendirildiğini, yani siyasi mücadelede bir araç olarak sayıldığını görüyoruz. Peki, bu noktada şunu soralım: Özgürlük sosyalizmin siyasi hedefinde örtülü olarak da olsa araç olarak sayılmıyor mu? Elbette bu soruya yanıt ararken çok geçmeden özgürlüğün, tüm sosyalist politikaların amacı olan ideal bir topluluk yaratma amacına hizmet ettiğini görürüz. Kuşkusuz, böyle bir topluluk kavramı

---

* *"Die Existenzanalyse und die Probleme der Zeit"*, 28 Aralık 1946 tarihinde St. Christoph am Arlberg'deki Fransız–Avusturya Üniversite Toplantısı'nda verilen konferans. Hogrefe Verlag'ın nazik izniyle yeniden basılmıştır.

neredeyse "siyasi zooloji" olarak tanımlanabilecek bir kavramdan uzaktır. Bu kelimeyi, en net anlamıyla ele aldığımızda ne demek istediğimizi daha kolay anlayabilirsiniz: Saf bir *zoon politikon** olarak insan imgesi! Yani insan tarafından kurulacak bir toplumun yaratıksal ve hayvani bir yanının da olacağına dair bir fikir. Tabii olay tam olarak bu değil. İnsan aslında bunun aksine içinde bulunduğu topluluğa karşı özgür iradesiyle bir bağlılık duyar, basitçe o komine ya da sürüye ait olmaz, ait olacağı komünü kendisi seçer! Tabii bu karar özgürlük içerir, böylece insan özgürlüğü ve insan topluluğu arasında temel bir ilişki olduğu görebiliriz.

Dahası, özgürlüğe dayalı bir topluluk olarak insan topluluğu fikrinin bu türden bir versiyonu, gerçek bir topluluğu ifade etmeyen, daha çok salt bir kolektif yapı olarak öne çıkan "topluluğun" totalitarizmini de ortadan kaldırır. Bireyin mi yoksa topluluğun mu öncelikli olduğuna dair o kadim soru aslında insanlığın deyim yerindeyse ergenlik çağına ait bir soru ve belki de insanlık hâlâ ergenlik çağında olduğu için soruyu sormaya devam eden pek çok insan var. Fakat bizler –özgürlük ve topluluk arasındaki temel ilişkinin yanı sıra– birey ve topluluk arasında da gerçek bir diyalektik ilişki olduğunu savunuyoruz. Bunu şu şekilde formüle etmek mümkün: Sadece topluluk, bireylerin bireyselliğinin anlam kazanmasını sağlayabilir; aynı zamanda bireyle-

---

* Zoon politikon Aristoteles'in siyaset felsefesinin temel kavramlarındandır, bu ifade insanın sosyal bir varlık olduğu, toplum içerisinde varlığını sürdürdüğü, siyaset yapan ve devlet düzeni kuran bir canlı olduğu fikirlerini kapsar. (ç.n.)

rin bireyselliklerinin korunması da topluluğun anlamlı olmasını garanti eder. Topluluğu salt kolektiften ve hatta öylece bir araya gelmiş kitlelerden ayıran şey budur. Çünkü kolektif bir yapıda insan sadece bireyselliğini kaybetmekle kalmaz, insanlığını da yitirmeye başlar. Yalnızca varlık olarak kolektifin bir parçasıdır. Kolektif için insanın varlığı sadece birçok üretici unsurdan biri olarak "anlam" taşır. Bununla birlikte, Nasyonal Sosyalist devletin ötenazi programında bunun nerelere varabildiğini açıkça gördük, artık üretken olmayan yaşam, en başından itibaren "yaşanmaya değer" görülmüyor ve hiç şans tanınmadan yok ediliyordu. Gerçekte insani değer taşıyan her şey, insanları üretkenliklerinin ötesinde değerli kılan ve varlıklarını en başta insani kılan tüm unsurlar anlamını yitirmişti.

Böylece bu bölümde, insan özgürlüğünün hem araç hem de nihai amaç anlamında iyi anlaşılmış bir Marksizm noktasında her zaman bir ön koşul olduğunu ortaya koymuş oluyoruz. Veyahut başka bir deyişle, sosyalizmin –ne socialismus militans için ne de socialismus triumphans için– asla vazgeçmeyeceğini açıkça görüyoruz. Böylece tarihsel materyalizm sorununu analiz ederken özgürlüğümüzün farkına vardığımız anı ortaya çıkararak kişisel sosyalizme doğru dönüşünü tamamlamış oluyoruz.

Bu noktada, insani özgürlük kavramını, "çevresel" kader ile değil de görünüşte kendi içimizdeki kaderle yüzleştirmek zorunda olduğumuz daha ileri seviyeye ulaşmış oluyoruz. Bununla birlikte içsel kader dediğimiz, yaygın şekilde fıtrat olarak adlandıran kavramca

temsil ediliyor. Bu da bizi biyolojik varlık eleştirisinin tam ortasına bırakıveriyor. Daha önce sosyolojizmi eleştirel bir şekilde inceledik; sonuç olarak insani eğilimlerin, hem ailesel eğilimler olarak "miras aldığımız" hem de ulusal eğilimler veya karaktere bağlı eğilimler olarak içimizdeki biyolojik eğilimleri temsil ettiği noktaya vardık. İlk olarak şunu vurgulamak gerekir: İnsanoğlunun tüm eğilimlerinin gerçekten de kadersel bir yanı vardır, bu nedenle insan en başından itibaren özgürlükten ve bunun sorumluluğunu almaktan kaçar fakat kendi içlerinde yine de değer bakımından orta noktada, şüpheli bir konumda kalmaya devam ederler. Söz konusu olan yalnızca olasılıklardır, gerçekleşmeleri ancak bir tür kişisel karar alma eylemi gerçekleştirilirse mümkün olur. Başlangıçta ve gerçekte değerden bağımsız olan eğilimleri bir değere ya da değersiz bir şeye, bir erdeme ya da erdemsizliği temsil eden bir duruma dönüştüren bireyin içinde var olan ve birey aracılığıyla gerçekleşen bu içsel olasılıklardır. İşte, bu noktada da kendimizi kolektif suçluluk sorununun ortasında buluruz. Fakat burada üç şey arasında kesin bir ayrım yapmak gerekir. "Kolektif suçluluğun" genel olarak üç türü söz konusudur ancak hâlihazırda kolektif suçluluktan bahsedilirken bu üç anlamdan neredeyse hiçbiri kastedilmez. Tek başına suçluluk veya sorumluluğun aslında kolektif yapı olabileceği bu üç biçimi şöyle sıralayabiliriz.

1. Kolektif yükümlülük: Kolektif yükümlülük, belirli bir kolektife ait üyelerin bir bütün olarak, yani kolektif olarak, kolektif yapının yaptığı bir eylemin sonuçlarından

sorumlu tutulması şeklinde ifade edilebilir. Birey kişisel olarak bu eylemden sorumlu olmasa bile bu tür bir kolektif yükümlülük fikrinin anlamlı olabileceği savunulabilir. Diyelim ki apandisit ameliyatı olmak zorundayım –ki bunun gerekliliğinden kesinlikle sorumlu tutulamam– apandisitimde sorun olmasından dolayı "suçlu" değilim. Yine de beni ameliyat eden doktora ameliyat karşılığında bir ücret "borçlu" olacağım ve bunu ödemekle "yükümlü" olacağım. Aynı şekilde, bir bütün olarak bir ulus ve dolayısıyla bu ulusa mensup her bir birey, önce ulusunun başka ulusların yaptığı zorbalık ve terör eylemlerine karşı korunup bunlardan kurtarılmasından sorumlu olacaktır, aynı şekilde diğer özgürlüksever uluslar, söz konusu tiranlıkların hüküm sürdüğü topluluklara mensup suçsuz insanları kendi hükümetlerinden kurtarmak için önce gençlerini savaş meydanlarında feda etme yükümlülüğü taşır. Elbette bu, söz konusu tiranlığa maruz kalan kolektifin kendini kurtaramaması ve bizzat, bunu yapamayacak kadar güçsüz olduklarını tekrar tekrar vurgulamaları koşuluyla geçerlidir. Dolayısıyla, bir mensubu olduğum ulusun işlediği insanlık suçlarında şahsen bir sorumluluğum olmasa da bu suçların sonuçlarından müştereken yükümlü olabilirim.

2. Bir Kolektife Dâhil Olma Suçu: Mesela bir siyasi parti benzeri bir kolektif yapıya katıldığımda, bu durumda kişisel olarak bir noktaya kadar bu partinin programı dâhilinde işlenen ya da işlenecek suçların suç ortağı olabilir, bu suçlardan sorumlu tutulabilirim. Fakat burada ilk mesele şu: Kişi bir ulusa isteyerek mensup ya da üye

olamaz... Dolayısıyla, bir zamanlar suç teşkil eden bir savaş başlatmış bir ulusa mensup olmaktan sorumlu tutulamam. İkincisi ise şu: Bir partiye katılmış bu partinin yaptıklarına suç ortağı olmuşsam da bu durumun baskı altında gerçekleşip gerçekleşmediği, benim ne ölçüde baskı gördüğüm, partiye zorla mı yoksa gönüllü mü katıldığım ve sorumlu tutulduğum eylemlere katkımın ne derece bana ait olduğu gibi sorular önem kazanır. Bu nedenle bireysel bakımdan bu sorulara yanıt bulmak çok kolay olmayabilir. Ancak her hâlükârda baskılara ve zorlamalara karşı tek başına direndiğini kanıtlayabilen kişi, diğerlerini suçlama hakkına sahiptir. Baskıya boyun eğmektense toplama kamplarına tıkılmayı göze alanlar baskıya boyun eğenleri yargılama hakkına erişebilir. Suçlanan kişiyle aynı durumda olmayan, örneğin yabancı bir ülkede güvenli bir ortamda bulunan insanlar, başkalarından kahramanlık yapmasını ve şehitliği gönüllü olarak kabul etmesini ya da onları zayıflık ve korkaklıkla suçlamayı kolay bulabilir.

3. Kolektif Sorumluluk: Son olarak, kolektif suçluluk aynı zamanda kolektif sorumluluk olarak da değerlendirilebilir ve bu, her bireyin kolektif yapıya mensup olan herkesin eylemlerinden sorumlu olacağı şeklinde yanlış anlamalara yol açabilir, geleneksel olarak "birimiz hepimiz için" demek gibi bir şeye benzeyebilir. Fakat bu noktada şunu da eklememiz gerekir: "Ve hepimiz birimiz için!" Eğer herkes gerçekten kolektif yapının üyesi olan herkesin tüm eylemlerinden sorumlu olacaksa o zaman tek bir bireyin eyleminde de tüm kolektif sorumlu

tutulmalıdır! Ve burada, Ferisiliğe* benzer herhangi bir tutum, –bir ulusun diğerine karşı kendini daha yüksekte gördüğü herhangi bir durum– son derece uygunsuz olacaktır. Şunu kabul edelim; her insan, her birey ve her ulusa eşlik eden bir "kötülük" vardır. Ve bu eşlik, müzikal bir ifadeyle, gerçekten de "zorunlu" bir eşlik etme hâlidir çünkü aslında kötülük her yerdedir. Son yıllarda insanoğlunun kötülük namına neler yapabileceğini gördüğümüz gibi her bireyin de aslında bunları yapma potansiyeli olduğunu öğrendik. Elbette kötülük herkesin varlığında kendini gerçekleştiremez ancak en azından herkes için inkâr edilemez bir olasılıktır. Bir olasılık olarak kötülük herkesin içinde var olmakla kalmıyor yine bir olasılık olarak varlığını da sürdürüyor. Tabii, burada şeytanın bir ulusu kiraladığına ya da herhangi bir partiyi tekeline aldığına da inanmamak gerek. Ulusal çapta kötülüğü yaratanın ilk etapta Nasyonal Sosyalizm olduğuna inananlar da yanılıyorlar aslında. Bu, Nasyonal Sosyalizmi çok yüksek bir mertebeye taşımaktan farksız olur çünkü böyle bir oluşuma yaratıcı vasfı atamamak gerekir, söz konusu kötülük olsa bile. Nasyonal Sosyalizm kötülüğü yaratmaktan ziyade onu daha fazla teşvik etmiştir, belki de daha önce hiçbir sistemin yapmadığı kadar yüceltmiştir. Uyguladığı negatif seleksiyon ve kötü rol modelinin "kötülüğü sürdürme" gücü ile daha da körüklemiştir.

---

* İkinci Tapınak Dönemi'nden sonra Yahudi inancında ortaya çıkmış olan bir mezhep. Toplumsal bir düşünce hareketi ve siyasi oluşum olarak öne çıkar. (ç.n.)

Peki, bizler bu noktada oyunu tersine çevirmeli miyiz? Aynı şeyi "yeşillerle" ya da olması gerektiği gibi "kırmızılar veya siyahlarla" yapmalı mıyız? Sadece simgeleri değiştirip aynı oyunu tekrar tekrar oynamamız mı gerekir? Bir zamanlar bir gençle tanışmıştım, kendisine bir alkolikle içki içip içmeyeceği sorulduğunda bu tuhaf linguistik kalıp üzerinden, "Hayır, ben alkol antisemitizmini benimsiyorum," demişti. Günümüzde her türlü ideolojik akım aslında böyle görünüyor. Gerçek anlamıyla antisemitist olmasanız da "semitislerin" antisi yerine başka şeylerin "antisemitisti" olabiliyorsunuz. Bu kişinin, sistemin kendisine tahsis ettiği araçlarla o sistemin kendisine karşı savaşmak istemesine benziyor. Elbette bu da içsel bir çatışma yaratıyor. Daha önce de söylediğimiz gibi simgeler değişiyor olsa da ön takı aynı şekilde kalıyor, "anti" gibi yani. Böylece ortaya sadece yeni bir slogan çıkıyor. Fakat bence artık herkesin bu propaganda aracına, sloganlara doymuş olması gerek. Çünkü sonuçta olanı hepimiz gördük, bir darbeyle tek adam yıkıldı, hatta bundan daha da fazlası oldu, koca bir ulus çöktü.

Artık dünyanın ihtiyacı olan şey kötülük zincirini kırmaktır, kötülüğe kötülükle karşılık vermek, "göze göz, dişe diş" ilkesinden ayrılarak kötülüğün üstesinden gelmek için bunu sürdürmeden, onu alaşağı edebilmek için elimize geçen fırsatı değerlendirmemiz gerekir. Eski Ahit'i bu anlamsız tartışmanın içine çekmeye çalışanlar, aynı kitabın tam da benim anlattıklarımı destekleyen hikâyesine, Kabil'in hikâyesine bakabilir. Pek çok insan Tanrı'nın, Kabil'e, Kabil'in işareti dediğimiz bu simgeyi; işlenen ilk cinayeti unutturmamak, onu yaftalamak

için verdiğine inanır. Ancak gerçek bambaşkadır. Eğer hikâyeyi derinlemesine okuyabilirseniz Kabil, Tanrı'ya karşı kefaretini ödedikten sonra Tanrı'nın o işareti aslında Kabil'in buna rağmen başka topraklara sürülmesine engel olmak üzere verdiğini görürsünüz; tam olarak insanlar kötülüğe kötülükle karşılık vermesin, öldürme eylemi böylece sürüp gitmesin diye. Aksi takdirde Eski Ahit'te açıkça yazdığı gibi Kabil, Habil'i öldürmekle hak ettiği cezadan çok daha fazlasına maruz kalacaktı. Kardeş katlini sürdürmemenin tek ve mümkün olan en iyi yolu bu işaretle Kabil'in başka topraklara gitmesine engel olmaktı.

Şimdi, tekrar orijinal sorumuza, yani kolektif "sorumluluk" dediğimiz şeyin artık "suçtan" bahsedemeyeceğimiz bir manada ne ölçüde var olduğuna ve var olup var olmadığı gerçeğine dönersek, daha önce de açıkladığımız gibi meseleyi şu şekilde formüle edebiliriz: Eğer bir kolektif sorumluluk söz konusuysa bu tüm dünyayı kapsamalıdır. *Bir el kendisinin değil, bir diğerinin ülserden mustarip olduğunu düşünmemelidir, çünkü hastalık varsa bu organizmanın tamamına aittir.* Tam da bu yüzden kimse Nasyonal sosyalizme sadece Alman ulusunun kurban gittiğini düşünerek sevinmemelidir zira hastalık tüm insanlığa bulaşmıştır.

Eleştirel bir gözle değerlendirdiğimizde, kolektif suçluluk sorununun tüm dünyayı ilgilendirdiği fikrine götürdüğünü görüyoruz.

Ancak özgür bir birey olarak karşı çıkmam gereken içsel kaderimi oluşturan sadece biyolojik yönlerim, eğilimlerim değildir. İçimdeki psikolojik kader aslında

Freud'un tabiriyle "id"e karşılık gelir. Çünkü id, temelde egoya ve onun özgürlüğüne direnir; yani "id tetikler", peki, kimi? Dürtülerini! Bu noktada aslında dilbilgisel anlamda bir nesneye dair soru yöneltmiş olsak da psikanalizin buna yanıtı şöyledir: "İd, egoyu tetikler." Ama bu şekilde olunca ego da psikolojik anlamda bir nesneye dönüşür. Ve bu tetikleme bu tahrik mekanizması, psikanalizin perspektifinden bakınca kendi süje karakteri tamamen silinmiş gibi göründüğü bir noktaya kadar devam eder; aslında ego bile bir noktada dürtüler tarafından oluşturulduğuna ("İd'in dürtüleri") inanır. Bu noktada insanın temelde güdülmesi gereken bir varlık olduğunu savunan psikanalitik görüşü, Jaspers'in insanın "belirleyici bir varlık" olduğu fikri ile karşılaştırıyoruz; yani öylece bir varlık olmadığı, daha ziyade her durumda kendi adına karar verebilen bir varlık olduğu görüşüyle. İnsan varlığını, sorumluluk alan bir olgu olarak ele alıyor ve bunu da insanın bireysel özgürlüğünü temel alarak açıklıyoruz.

Özgürlük ve sorumluluk arasındaki ilişki, özgürlüğün sadece bir şeylerden "özgür olma" değil, bir şeyler "yapmakta özgür olma" anlamı taşıdığı ve sorumluluk almanın da tam olarak insanın yapmakta özgür olduğu "şeyi" teşkil ettiği gerçeğinde kendini gösteriyor. Bu nedenle Freud'un psikanalizine, sorumlu olma bakımından insan olmaya dair bir analizle karşı durmamız gerekiyor. Bununla birlikte, insan olmanın bu hâline –sorumlu olma olgusunda nihai ve tanımlanabilir bir zemin bulan insan olma hâline– varoluş diyoruz. Dolayısıyla psikanalizi, salt güdülenmiş olmanın ötesinde

insan varlığının bir analizi olarak varoluşsal bir analizin izlemesi gerektiği sonucuna varıyoruz. Bu noktada varoluşun analiz edilemeyeceği, en fazla "aydınlatılabileceği" şeklinde itirazlar yükselebilir. Ancak bizler analizi Freud'un atomistik görüşüne dayandırarak anlamlandırmıyoruz. Bunun yerine analiz sözcüğünü, varoluşun özünde zaten örtülü olarak var olanın açığa vurulması anlamında kullanıyoruz.

Varoluş analizi yoluyla tekrar tekrar insan olmanın en temel sorumluluğu temelinde vurgulanan ve böyle görülen; dolayısıyla varoluşun nevrotik hâllerinde de varlığını sürdüren özgürlük, tümleşik bir olgudur. "Güdülendiğim" noktalarda dahi varlığını sürdürür çünkü güdülerimin beni dürtmesine de ben izin veririm! Özgürlükten ve bu özgürlüğü kullanmaktan feragat etmek de gönüllü bir feragattir. Ego gönüllü olarak idin kontrolüne bırakılır. Buradan, özgürlüğün bilinçdışı içgüdüselliğin sözde çok güçlü "şeytani güçlerine" karşı koyabildiği sonucu çıkar; aslında tüm içgüdüsellik tam da bu nedenle en başından beri zaten bir kalıba sokulan, ego tarafından şekillendirilmiş bir kavramdır. Birisi egonun her halükârda içteki "şeytanlara" karşı kendini savunabilmesinin nasıl mümkün olduğunu sorarsa bu kişinin, egonun özgürlüğünün doğasını varoluşsal bir özgürlük olarak çok yanlış bir biçimde değerlendirdiği anlamına gelir. Ancak psikolojizm, ruhani fenomenleri kendi ruhani "alanlarından" salt psikolojik düzleme aktarmasıyla karakterize edilir. Böyle bir yansıtmada bu fenomenler belirsizleşir ve ruhani içeriğe atıfta bulunmadan, yalnızca psikolojik eylemden dem vurularak

kültürel bir başarıya mı yoksa psikolojik bir semptoma mı karşılık geldiklerini belirlemek mümkün olmaz.

Nasıl ki bir düzlemde dairesel bir şekil hem iki boyutlu bir dairenin hem de üç boyutlu bir silindirin, bir kürenin ya da bir koninin uzaydaki izdüşümünü ifade edebildiği için belirsiz kabul ediliyorsa, aynı şekilde psikolojik düzlemde de Dostoyevski ile söz gelimi bir elips arasında herhangi bir fark görülmeyecektir. Psikolojik yansıtma böylece gözlemimizi bütün bir boyuttan, tinsel boyuttan yoksun kılar. Ancak insanın salt nesneleştirilmesi, onun "olduğu" boyutun tüm özelliklerini kaybetmemize neden olur. Egoyu bir nesneye dönüştürdüğümüz an, onun gerçek karakterini kaybetmiş oluruz. Bu aynı zamanda davranışçı görüşün de bir iç çelişkisidir. İnsanın özgür davranışı, kendisini bir olguya dönüştürür. İnsan varlığının nesnelleştirmesinin sadece var olma biçimini değil, var olma hâlini de ilgilendirdiğini unutmamak gerekir. Varoluş, var olma biçimiyle denk düşmez, varoluş var olma biçimi değildir ayrıca her daim "farklı olabilme yeteneğine sahip olmak" demektir. Var olma hâli ise her zaman var olma biçiminin ötesindedir, insan varlığı asla tam olarak kendi gerçekliği içerisinde eriyip gitmez; insan olmak demek olgusal olmak anlamına gelmez, olanaklı olmak anlamına gelir. Bununla birlikte psikanaliz, özünde psikolojiyi temel alan, nesnelleştirici bir görüş benimsediğinden ister istemez insan varlığını gözden kaçırır çünkü sadece gerçekliğe odaklanır ve bu yüzden de olasılık içerisinde var olan varoluşsal detayları her zaman ihmal eder. Bu kısa çalışmada, gerçek insan olma hâliyle varoluşu gör-

memize olanak tanıyacak elzem olan yolu göstermeye çalıştık. Diğer bir deyişle psikanalizden varoluşsal analize uzanan yola işaret ettik.*

Tanım olarak varoluşsal analiz, sorumluluğun farkında olmayı hedef alır. Bununla birlikte insan aslında kendi sonluluğu kapsamında da sorumluluk sahibidir. İnsanın sonluluğu yine de varlığın geçiciliğinin çok ötesindedir. Öncelikle bu sonlu olma hâli ölümlülük olarak karşımıza çıkar. Fakat bizler bundan, bizi ilk etapta sorumlu kılan şeyin öncelikle zaman olduğunu öğrendik. Ölümsüz olan bir insan için, tüm fırsatları değerini hiç fark etmeden ve haklı gerekçelere büründürerek kaçırmak mümkün olabilirdi çünkü bir şeyi o anda ya da başka bir zamanda yapmasının bir önemi olmazdı, o an kaçırdığını başka bir zaman diliminde de yapabilirdi. Ancak varoluşumuzun zamansal sonluluğu göz önünde bulundurulduğunda, insan sorumluluğuna şu buyrukla bir bütün olarak çağrıda bulunmak mümkündür: *Sanki ikinci kez yaşıyormuşsunuz da her şeyi ilk seferinde yaptığınız kadar kötü yapmak üzereymişsiniz gibi yaşayın.*

Tüm bu mesele, aslında ölümden ziyade, daha çok kişinin önünde neler olduğuyla ve kendi sisteminden ortaya ne çıkarabileceğiyle ilgili. Ölümlülük karşısında kişinin alacağı sorumluluktur, asıl mesele. Çünkü bu ölümlü olma hâli bile kişinin sorumluk almaktan alaca-

* Dolayısıyla sosyal faktörü hiçbir şekilde unutmuyoruz, nevrozların gelişimiyle ilgili olarak bile sosyal faktörü göz ardı etmiyoruz. Bununla birlikte, psikoterapist bir devrim yapamaz. Etkileyebileceği şey yalnızca hastanın toplumsal kaderine yönelik tutumudur; bir değişiklik hastayı yalnızca kişisel yaşamında değil, aynı zamanda politik tutumunda da kesinlikle harekete geçirecektir (Orijinal not).

ğı keyfi ortadan kaldırmıyor. Aksine, geçicilik yalnızca değerin gerçekleşmesine yönelik olasılıklardan ibarettir; bunları gerçekleştirdiğimizde, onları geçmişin gerçekliğinde kalıcı hâle getirmiş oluruz. Çünkü gerçekleşen her şey Hegel'in çift anlamlılık savına göre geçmişte muhafaza edilir. Geçmişte olmak belki de varoluşun en güvenli ve garantili biçimidir. Geçmişte gerçek olan hiçbir şey yok edilemez, tam da bu sebeple bizim sorumluluğumuz bu gerçeklikleri bu dünyanın içinde var etmektir.

Sorumluluğun temel nedeni olarak özgürlüğü tanımladık. Şimdi elimizde son bir soru kalıyor. Sorumluluk nedir? İşte, bu soruyu yanıtlamakta varoluşsal analiz başarısız olmak zorunda. Bu çok açık uçlu bir soru. Bu yüzden de aşkınlığa açılan bir kapıymışçasına bu sorunun açık uçlu bırakılması gerekiyor. Çünkü varoluşsal analizin esas kaygısı, öncelikli olarak bir psikoterapötik yöntem olarak Aristo'nun felsefesine göre töz ve ilineklerinin birbiriyle bağına ait olan alanı donatmak, mutlaka olana giden aşkınlık yoluna uzanan kapıyı kapatmamaktır. Mutlak olan aşkınlıkta kalır. Hiçbir koşulda aşkın olan varoluşsal analizin geçebileceği bir boyutta bulunamaz, belki de mutlak olan bir boyutta değildir, koordinat sisteminin kendisidir. Varoluşsal analiz, amacı gereği mutlak olana yaklaşmaya cesaret edemeyecek olsa da yapması gereken bir şey vardır: Göreli olanın göreli şekilde kalmasını sağlamak. Zira aşkın olana yakınlığının farkına bile varmayan, tamamen içkin bir perspektifin daha en başında bile çarpık bir perspektif olması muhtemeldir. Bir noktada teolojinin bir zaman-

lar antropomorfizmle yani insanbiçimci olmakla suçlandığı göz önünde bulundurulursa antropolojinin de artık teomorfizmle suçlanabileceğini söylemeyelim. Şöyle ki insanın doğasına ilişkin doktrinimizde –biyolojik, psikolojik ve sosyolojik anlamda kaderi göreceli bir hâle getirmemizin ardından– şimdi de bu kader olgusunun karşısında onun özgürlüğünü mutlak hâle getiriyoruz. Dolayısıyla, biyolojizm, psikolojizm ve sosyalizm tehlikesi bertaraf edilmiş olsa bile geriye son bir tehlike kalıyor: Antropolojizm tehlikesi.

Bu son soruya yanıt olarak varoluşsal analiz bir yanıt sağlamaz. Burası kişinin son varacağı yer, son durağı değildir. Daha ziyade, aşkın olanın yönünde en azından bir "doğrudan bağlantıya" erişme ihtimalinin olduğu bir duraktır. Burası mutlak olana giden rota üzerinde bulunan bir duraktır ve mutlak olan ancak dini deneyim aracılığıyla kavranabilir.

Burada bizi ilgilendiren, sorumluluk deneyimi ile inançlı ve inançsız insanın eylemleri arasında bir zıtlık olmamasıdır. Dini deneyim, dini boyut yalnızca bu ilişkinin bir eklentisidir*. Bunu hem inançlı hem de inançsız insanların varoluşlarını deneyimleme biçimlerinde

---

* Birçok durumda Freud'un bulguları geçerliliğini korumaktadır. Örneğin rüya teorisi geçerliliğini koruyacaktır; ancak rüya gören ben değilim, "o" bana görünür ve id dinamikleri içinde psikanalitik teori hâlâ geçerlidir. Bu arada, psikoterapideki, hatta genel olarak psikiyatrideki terapötik etkinin, teorik varsayımların doğruluğunu kanıtlamaktan uzak olduğunu belirtmek gerekir. Psikanaliz kesinlikle etkilidir, ancak muhtemelen sonuçta özgür ve sorumlu egoya zımni bir çağrı içerdiği için varsayım üzerinden ilerler. Şizofreninin insülin şoku tedavisi de savunulamaz teorik varsayımlara dayanıyordu ve yine de etkisinin olduğu kanıtlandı (orijinal not).

açık bir şekilde görebiliyoruz: Biri salt bir görev, sorumluluk almaya bir çağrı olarak bunu deneyimlerken diğeri görevi belirleyen örneği de deneyimleme yoluyla bunu aynı zamanda ilahi bir ödev olarak görüyor.

Sonuç olarak varoluşsal analizin ilgilenmek durumunda olduğu bu içkinlik alanında bile sorumluluğun "nereden" kaynaklandığına dair sınır veyahut kaynak benzeri bir olgu mevcut: İnsanın vicdanı. Vicdan her zaman kendinin ve içkinliğin ötesine uzanan bir duygudur, onu bir tür ahlaki içgüdü olarak değerlendirirsek bunu açıkça görebiliriz.

Bir ürünü paketlemek üzere bir kese kâğıdı yapmayı kendime görev edindiğimde, bunu gerçekleştirmek üzere belli bir zekâya sahip olmam gerekir, bu seviyede bu görevi akıl hastanesinde tedavi etmekte olduğum idiotlara* bile emanet edebileceğim kadar düşüktür. Öte yandan kendime, bu kese kâğıtlarını bağımsız bir şekilde otomatik olarak üretebilecek bir makine yapma görevi verecek olursam bu tür bir cihazı üretmek için çok daha yüksek bir zekâ seviyesine ihtiyacım olacaktır. Aynı şey söz konusu içgüdülerin bilgeliği konusunda da geçerlidir. Dişileri yapraklardan belirli şekillerde (matematikçileri bile şaşırtan "irrasyonel" bir eğriye göre) parçalar kesen ve bunları yumurtalarını güvenle bırakabilecekleri torbalar oluşturacak şekilde yuvarla-

---

* İnançlı olan ve olmayan insanlar arasındaki ilişkiyi (karşıtlıktan ziyade) vurgulayarak durumu kolaylaştırmak önemli olacaktır. Pratik sonuçlarda, ortak bir payda ve ortak bir düzlemde buluşmak gerekir; içkinlik alanında, inançlı olan ve olmayan insanlar böylece ortak eylem için bir araya gelebilir (orijinal not).

yan bir böcek türünün varlığı biliniyor. Peki, bu noktada kendimize "bu 'bilgece' içgüdünün ortaya çıkardığı performans, zaten şaşırtıcı değil mi? Bu içgüdüyü yaratan bilgeliği neyle kıyaslayabiliriz, onun yüceliği ne boyuta varabilir?" diye sormamız gerekmez mi? İşte bu noktada ahlaki içgüdü, yani vicdan da dâhil olmak üzere ahlaki içgüdünün de nasıl kendisinin ve içkinliğin ötesine, aşkınlığa işaret ettiğini görüyoruz.

Daha önce inançlı kişinin, inançsız bir kişiyle kıyaslandığında biraz daha fazlasını deneyim edindiğinden, deyim yerindeyse daha fazlasını görebildiğinden bahsettiğimizde dini deneyimin, dini olmayan deneyim üzerindeki bu "üstünlüğü" kesinlikle kibirli bir bakış açısından bakılarak yorumlanmamalıdır. Aksine, inançlı kişinin inançsız olana karşı tutumu makul olarak tek bir tutum olabilir: Hoşgörü. Ne de olsa, gören bir kişinin görmeyene karşı olacak doğal tutumu aşağılama değil, şefkat ve yardım etme isteğidir.

Ancak az önce inançlı kişiden –inançlı olmayanla kıyaslandığında– daha fazlasını gören kişi olarak bahsederken doğruyu ifade edemedik. Bunun neden yanlış olduğunu belki aşağıdaki analojiyle daha açık bir şekilde aktarabilirim.

İnsanları yaşam yolculuğunda sahnedeki birer aktöre benzetirsek şunu unutmamamız gerekir; sahnedeki aktör spot ışıklarının yarattığı körlüğün etkisindedir, sahnenin ötesine değil, koca bir karanlığa bakar. Kimlerin karşısında oynadığının farkında değildir. Peki, aynı şey insanlar için de geçerli değil mi? Günlük yaşamın "görüntüleri" karşısında o kadar körleşiyor ki insan,

(tıpkı aktörün rolünün sorumluluğunu taşıması gibi) varlığının "sorumluluğunu" kime karşı yüklenmesi gerektiğini göremiyor, kimin karşısında rol yaptığını idrak edemiyor. Fakat yine de her zaman, tam da bizim bir şey göremediğimiz yerde büyük bir seyirci kitlesinin oturduğunu ve bizi izlediğini düşünen insanlar var oldu ve olacak. İşte, o insanlar bizi uyarıyor: Dikkat edin çünkü sahnedesiniz ve perde açık!

Değerli Dost Hubert Gsur anısına...

4

GEÇİCİLİK KARŞISINDA ANLAM VE SORUMLULUK

Yayıncının Editoryal Notu

Viktor E. Frankl "Geçiciliğin Üstesinden Gelmek" adlı yazısında geçicilik temasına geri dönüyor. İnsanın ölümlülüğü karşısında anlam ve sorumluluk duygusunun öneminden bahsediyor. Metin, Frankl'ın ileri yaşlarında, 23 Ekim 1984'te Dornbirn'de verdiği bir dersten alınmıştır.*

GEÇİCİLİĞİN ÜSTESİNDEN GELMEK

Doktor Körb, hanımlar ve beyler, sıcak karşılamanız için sizlere teşekkür ederim. Hiç zaman kaybetmeden öncelikli olarak size burada konumuzun ya da başlığımızın "geçmişle anlaşma yapmak" değil, "ölümlülükle anlaşmak yapmak" olduğunu belirtmek istiyorum. Yani mesele; kişinin kendi geçmişi dahi olsa herhangi bir zaman dilimiyle anlaşmaya varmak değil, daha ziyade ki-

---

* "Bewältigung der Vergänglichkeit" 23 Ekim 1984 Dornbirn konuşması, Franz Vesely tarafından yazıya dökülmüş ve düzenlenmiştir, Nisan 2022, Viktor Frankl Arşivi'nin izniyle.

şinin insan varoluşunun ve yaşamın geçiciliğiyle nasıl anlaşabileceği ya da bunu nasıl kabul edebileceği, insan yaşamının temel özelliği olan geçiciliğiyle nasıl başa çıkabileceği. Ya da daha açık belirtmek gerekirse: Kişinin, yaşamın geçiciliğine rağmen ona nasıl *evet* diyebilecek bir noktaya ulaşabileceği, kendi ölümlülüğüne rağmen kendi yaşamlarını nasıl olumlu bir açıdan görebileceği.

Ölüm karşısında, önce yaşamla yüzleşmek gerekir. Ancak şunu unutmamak gerekir ki yaşam mütemadi olarak ölümü barındırır, sevdiğimiz bir şeylerin veya sevdiğimiz insanların ölümlerini kapsar. Bu noktada insan yaşamının mütemadiyen vedalarla dolu olduğu söylenebilir. Bu yüzden bu gerçekle, sadece Freud'un kendi teorisi, terapisi ve psikanalizi konusunda öne sürdüğü iki ana hedef olan çalışma yetisi ve keyif alma yetisi bakımından değil, insanın acı çekme yetisi bakımından da yüzleşmek gerekir. Ölüm süregiden vedalaşma sürecinin de süregiden ölme sürecinin de son noktasıdır. Ve bu noktada bu geçiciliğin, bu ölümlülüğün geriye dönük olarak –yani nihai sondan ve ona ulaşılmasından çok daha önce yaşanan– yaşamı en basit anlamıyla anlamsız kılıp kılmadığı, değersizleştirip değersizleştirmediği sorusudur. Kendimize sormamız gereken ilk soru budur. Bu noktada ölümün yaşamı anlamsız kılmadığı, aksine ona anlam kazandıranın ölümlülük olduğu tezinden yola çıkmak istiyorum.

Şimdi, durup ölüm olmasaydı hayatın neye benzeyeceğini hayal edin. Her şeyi sonsuza kadar öteleyebileceğinizi, erteleyebileceğinizi hayal edin. Bir şeyleri ne bugün ne de yarın yapmanız gerekmiyor. Her şeyi

o hafta, bir ay sonra, bir yıl sonra, yirmi yıl içinde, yüz, hatta bin yıl içinde yapabilirsiniz. Eyleme geçmek ancak insan varoluşunun geçici sonluluğu, geçici olmanın baskısı altındayken anlamlıdır. Sadece eyleme geçmek değil; deneyimlemek veya deneyimlememek, sevmek bize dayatılan şeylere karşı cesurca direnebilmek ve acıya dayanmak da öyle.

Belki bu şekilde logoterapinin, psikoterapiye olan bu yaklaşımının nasıl olup da kategori bakımından bir emir, bir tür düstur sunduğunu anlayabilirsiniz. Örneğin Immanuel Kant'ın öğretisinde olduğu gibi felsefi bir ruhla eylemde bulunmak ve buna göre davranmaya yönelik bir kılavuz. Bahsettiğimiz emir ya da düstur şudur. "İkinci kez bu hayatı yaşıyormuşsun, ilk seferinde her şeyi yanlış yapmışsın ve şimdi de yanlış yapmak üzereymişsin gibi yaşa."

Bunun ne anlama geldiğini kavrıyor musunuz? İnsan varoluşu açısından gerekli olan sorumluluk duygusuna yapılan bu çağrıyı anlayabiliyor musunuz? Bunun, sorumluluk ruhundan bir anlam çıkarma olasılığını gerçekleştirmeyi denemeye yönelik olarak ne kadar güçlü ve teşvik edici bir çağrı olduğunu, bunun daha sonra pişman olabileceğiniz ve telafisinin mümkün olmayacağı kötü bir şey yapmaktan kaçınmak adına son anda yön değiştirme anlamına da gelebileceğini anlayabiliyor musunuz?

Gördüğünüz gibi bu çağrı hayatın en sıradan anlarına bile ışık tutuyor. Bu noktada meseleyi biraz kişisel düzleme taşıyacağım için beni bağışlayın ama bunun gündelik yaşama nasıl yansıdığını gözünüzde canlan-

dırmak istiyorum. Uzun yıllar önce bir arkadaşım oğlunu bana yollamıştı. "Gidip bir Viktor amcayla konuş," demişti. Oğlan bir suç çetesine ve uyuşturucu işlerine bulaşma tehdidiyle karşı karşıyaydı. Durum gerçekten çok kritikti. Evet, bu durumda ne yapabilirdim? Öğretmen olmadığım kesindi, hatta ne olduğumu da ancak Tanrı bilirdi. Çocuğa ne söylemeliydim? Çocuğa doğrudan şunları sordum, "Neden burada olduğunu bence biliyorsun. Sana ne diyebilirim? Sanırım önerebileceğim tek şey bundan sonraki beş, on ya da yirmi yıl içinde senin için ancak iki olasılığın söz konusu olabileceğini düşünmen. Ya kendine, 'Viktor amcayla konuştuğunda sana yaşamını biraz gözden geçirmeni önerdiğini hatırlıyor musun? Kendini bir an için bir şeylerden geri çekmenin ne kadar iyi olabileceğini söylemişti,' diyeceksin. Ya da on ya da yirmi yıl sonra, "Viktor amcayla konuştuğum o gün ne büyük aptallık etmişim. Bana çok daha farklı olasılıklar olduğunu, farklı yollar seçebileceğimi, tüm yol ayrımlarını göstermişti ama ben yine de kendi yolumu seçmiştim," diyeceksin. Senden sadece önündeki bu iki olasılığı düşünmeni istiyorum.

Edenin ya da sonucun ne olduğunu söyleyebilmek zordur. Söylediklerim çocuğun üzerinde bir katalizör etkisi mi yarattı yoksa bir kulağından girip diğerinden çıktı mı, bunu söylemek zor.

Her karşıma çıktığında beni büyüleyen teolojik bir kavram var: *mysterium iniquitatis,* yani günahın ve suçun gizemi. Bir suçu ancak nedensel örüntülerinin son aşamasına kadar çözümlemeyi başaramazsınız. Çünkü bu, suçla ilgisi olan kişinin insan olarak gururunun son

kırıntılarını elinden almak demek olur. Ne demek istediğimi anlıyorsunuz, değil mi? Bu sorgulamalarla o kişiyi bir makineye, bir cihaza, sosyolojik, psikolojik ya da biyolojik etkilerin ya da olguların etkisi altında başka türlü davranması mümkün olmayan bir mekanizmaya dönüştürürsünüz. Yani o insanın, son anda bambaşka bir karar alma özgürlüğünü elinden alırsınız. Mantıklı davranma, samimi bir eylemde bulunma ve doğru davranma sorumluluğunu omuzlarından alırsınız. Onu bu özgürlükten mahrum bırakırsınız. Böylece olası suçluyu insanlıktan çıkarıp kişiliksizleştirmiş olursunuz.

Ancak başka bir yol daha var. Bu konuya çok detaylı girmeyeceğim ama sadece buna değinmek istiyorum: Açıklanamayan özgür karar verme yetisinin son bir kırıntısı hep oradadır, en kötü suçta bile o kararın etkisi söz konusudur. Bunu görmezseniz ya da determinizmin dikte ettiği bazı ideolojilerin faydasını görmemeyi tercih ederseniz, bir suçlunun varlığının özüne ulaşmayı asla başaramazsınız; bu noktada sosyal yaşama uyum gibi popülist sözlerin de size bir yardımı dokunmaz.

Esas mesele insanların içindeki insani unsurları görmeyi öğrenmeniz ve bunu görmeyi unutmamanızdır. Ruhsal açıdan en hasta ya da suç dolu bir geçmişe sahip olan insanda bile son ana, son nefese kadar o insani kırıntı varlığını sürdürmeye devam eder.

Tatmin edici bir anlama erişme olasılığından sizlere daha önce bahsetmiştim. Bunların algılanması, fark edilmesi ve doyuma ulaştırılması gerekir. Hatta başına gelen her durumda insan var oluşunun en önemli görevi budur. Bir kere bunu başardığımızda, bir kere

bu olasılığı –daha önce de söylediğim gibi– gerçekliğe dönüştürdüğümüzde bunu değişmez bir şekilde hayata geçirmiş oluruz. Bu sonsuza kadar kalır; ne geri alınabilir ne iptal edilebilir ne de bu gerçeği değiştirebilir. Artık bu anlamı geçmişe kaydetmişizdir. Anlam, geçmişe kaydedilmiş ve geçicilikten azade kılınmıştır. Zira sadece gerçekleştirilmeyi bekleyen olasılıklar geçicidir. Bir kez bu olasılığı gerçek kıldığımızda onu yok edilmez hâle getiririz; onu sadece gerçekleştirmekle kalmayız, sonsuz kılarız. Genel kanının aksine geçmişte kalan hiçbir şey geri döndürülemez biçimde kaybolmuş olmaz, aksine olabilecek en güvenli şekilde tarihe kaydedilmiş, orada geçiciliğin ulaşamayacağı bir şekilde korunmuş olur. İşte, başlığımız tam olarak bunları kapsıyor. Geçmiş de varoluşun bir formudur, hatta geçmişin olabilecek en güvenli varoluş biçimi olduğunu bile söyleyebilirim. Bu durumu genellikle şu metaforla açıklamayı seviyorum: İnsanlar genelde sadece geçiciliğin anız dolu tarlalarını görür ve geçmişin, uzun zamandır korudukları ve hayatlarının hasarını biriktirdikleri tıka basa dolu ambarlarını görmezden gelirler. Deneyimleri, yaptıkları ve başardıkları her şey oradadır, hiç kimse ya da hiçbir şey onları ellerinden alamaz, çalamaz, tersine çeviremez ya da yok edemez. Gustav Mahler'in senfonilerinde geçen bir söz misali, "Uğruna savaştığınız, acı çektiğiniz ve sevdiğiniz hiçbir şey nafile yere değildir." Yani hayat geçiciliğine rağmen anlamlıdır, içinde anlam barındırır.

Yine de kendiniz için bu durumun gerçekten böyle olup olmadığını sorgulamanız gerekir. Kendinize şunu

sormalısınız: Tamam, diyelim ki hayat geçiciliğine rağmen anlamlı. Peki, neden bir anlamı olması gerekiyor? Hayatta gerçekten anlama ihtiyacımız var mı? Bu noktada anlamın ne anlama geldiğini sorguluyor olacaksınız.

Eski bir fıkrada bir futbol maçını tribünden izleyen bir adam doğası gereği çok asabi ve çabuk sinirleniyor, siz de soruyu bu şekilde sorduğunuzu düşünün. Maçın bir noktasında aniden bir şey oluyor ve adam ayağa fırlayıp "Hakem burada ne demeye var? Neden müdahale etmiyor?" diye soruyor. Arkasında oturan ve bir ortaokul öğretmeni olan izleyici, adamın omzuna vuruyor ve "NEREDE?" diyor. Birkaç dakika sonra asabi adam tekrar ayağa fırlıyor –küçük bir arbede yaşanıyor zira– ve bu kez "Polis ne demeye var?" diyor. Arkasındaki adam tekrar omzuna vuruyor, "NEREDE?" diyor. Birkaç dakika sonra birileri yaralanınca sahadan uzaklaştırılıyor ve adamımız tekrar bağırıyor, "Paramedikler ne demeye var?" "NEREDE?"

Adam bu kez arkasına dönüyor ve "Bana ne demeye sürekli nerede diye soruyorsun?" diyor.

İşte nedenin nedeni de böyle ortaya çıkıyor, anlamın anlamının sorusu. Yani aslında burada tartıştığımız meta algısı da diyebiliriz. Bu soruyu sisin için kolayca yanıtlayabilirim: Diyelim ki çok temel ilkel bir antropolojik gerçeğe fenomenolojik bir dönüş yaptık, –bunu daha sonra sizin için Almanlaştıracağım– bu bize şunu gösterecektir; temel olarak insan sürekli olarak anlam bulmak üzere çaba sarf eden, her şeyde bir anlam arayan bir varlıktır. Daha elegan bir biçimde ifade etmek

gerekirse insan anlam odaklıdır ve anlama dair arayışında, ancak aradığına ulaşınca gerçek anlamda mutlu olabilir. Yineleyelim "arayış sırasında bulursa." Mutluluk için çabalarsak, çaba sarf ettiğimiz süre boyunca mutlu olamayız çünkü mutlu olmamız için bir nedenimiz olmaz. Paradoks bu ya, ironik bir biçimde bir anlam bulabilen kişi sadece mutlu olmakla kalmaz aynı anda acı çekmeye de daha yatkın hâle gelebilir; buna psikolojide hayal kırıklığına karşı tolerans geliştirmek diyoruz. Bu arayıştaki kişiler, anlamı bulmak uğruna türlü zorlukları göğüsleyebilir, başkalarının iyiliği için, Tanrı'nın rızası için fedakarlıklarda bulunabilir. Bir dava uğruna kendilerinden ödün verebilirler. Dolayısıyla bir amaçları, bir anlam duyguları olduğunda sadece mutlu olmazlar, aynı ölçüde acı da çekebilirler.

Gelmiş geçmiş en büyük cerrahlardan kabul edilen Harvey Williams Cushing, yaşlılığında eski asistanına şöyle demiştir, "Hayata katlanmanın tek yolu, her zaman tamamlamanız gereken bir görevinizin olmasıdır."

Hayata dayanabilmenin tek olasılığı yerine getirilecek görevlerin, amaçların olmasıdır.

Kişi yaşamındaki anlam arayışında aradığını bulursa –olasılıkla ölümünde bile– aynı anda acı çekse dahi mutlu olabilir. Istırap çekebiliyor olsa da bunlara katlanabilir fakat bunun tam tersi de geçerlidir; kişi hayatta bir anlam bulamıyorsa görünürde kendisine çekici gelen gönüllü olarak seçtiği bir hayat amacı, görevi yoksa ne acıya katlanabilir ne de gerçek anlamda yaşayabilir. Bunu söyleyen bir falcı filan değil, bir fizikçi. Zira bu, Albert Einstein'dan bir alıntıdır: "Hayatta bir anlam

bulamayan kişi sadece mutsuz değil, aynı zamanda yaşama yeteneğinden de yoksundur." Ve bu gerçekle, bu hakikatle biz nörologlar her gün her saat uğraşıyoruz, öyle ki konsültasyon sırasında durmaksızın ilgilendiğimizi bile söyleyebilirim.

Günümüz sorunlarını, örneğin işsizliği düşünün. Yarım yüzyıldan fazla bir süre önce *Sozialärztliche Rundschau* dergisinde işsizlik nevrozunu tanımladığımı, ona bir isim verdiğimi ve ilginç bir şeyi kanıtlayabildiğimi hatırlayın, anlatmıştım. İnanın bana, tüm dünyada işsizlik olgusunu psikolojik açıdan ele alan kitaplar yayınlandığı hâlde, benim tanımımdan yarım asır sonra bile işsizlik nevrozu, hâlâ bir gerçek. O zamanlar, intihar noktasına kadar varan bir depresyonun pençesine düşen işsiz kişinin aslında işsizlik yüzünden o kadar acı çekmediği, ancak tek bir şeyin o derin depresyona neden olduğu ortaya çıktı: İkili bir özdeşleşme. Onların gözünde işsiz olmak, işe yaramaz olmak; işe yaramaz olmak da anlamsız yaşamak anlamına geliyordu. Sonrasında da kişi depresyona giriyordu. Bu denklemin kurbanı olduğunda intihara meylediyordu. Çok yoğun bir eforla o zamanlar, bu gençleri sık sık gençlik örgütlerine, halk kütüphanelerine ve yetişkin eğitim merkezlerine "görevli" olarak katılmaları için teşvik etmeyi başarmıştım. Böylece mantıklı olduğunu düşündükleri bu rolleri bir kuruş bile almadan gönüllü olarak üstleniyorlardı. Karınları hâlâ gurulduyordu belki ama depresyon yok olup gitmişti. Bunu kendi gözlerimle görmeseydim belki ben de inanmazdım. Şimdi de şunu düşünün: Sözde boş zaman toplumu dediğimiz bir toplumda yaşıyo-

ruz. İnsanlar artık boş zamanlarında ne yapacaklarını bilmiyorlar. İşte bu boş zamanlar, tüm dünyaya yayılan bu içsel boşluk, bu anlamsızlık hissi, ilk olarak pazar nevrozu yani "hafta sonu depresyonu" dediğimiz bir ruh hâline sebebiyet veriyor. Bu şartlar altında insanlar, işsizlik sorununa çalışma saatlerini azaltarak çözüm arıyor. Aynı zamanda varoluşsal bir anlam krizine dönen emeklilikle bu kadar çok uğraşmak zorunda olduğumuz bir ortamdayız. İnsanlar muhtemelen bir günden diğerine, ani boş zaman patlamasıyla ne yapacağını bilemez durumda. Yani erken emeklilik ve benzeri meseleler aslında sosyal güvenlik ağı kullanılarak sosyal politikalarla çözülemeyecek sorunlar. Sosyal güvenlik ağı, günümüz dünyasında her şeye eşlik eden psikolojik sorunların arasından kayıp gidemeyeceği kadar sıkı örülmüş ve geniş bir ağ. Bu da sosyopolitik sorunları hangi yönde çözmeye çalışırsak çalışalım, bu detayı da dikkate almamız gerektiği anlamına geliyor.

Emeklilik kriziyle birlikte; geriatrik psikiyatri, ciddi psikiyatrik sorunlar ve yaşlılarda profilaksi konularında zaten ön plandayız.

Daha önce de dediğim gibi, yarım yüzyıl boyunca tüm bu sorunlar temelde aynı kaldı, sadece terminoloji değişti. Örneğin bugün artık eskiden olduğu gibi "düşkünler evleri"nden değil de huzurevleri ve benzeri kurumlardan bahsediyoruz. Bu isim altında hizmet veren "bakım evlerinden" birinde yaşlı bir kadına şöyle sormuştum, "Nasılsınız, bütün gün neler yapıyorsunuz?" "Tanrım! Doktor, geceleri uyuyorum, gündüzleri de uyuyorum," diye cevap vermişti. Yani bir

bakıma mütemadiyen uyumak hayattaki tüm amacı hâline gelmişti...

Sizin de fark edeceğiniz üzere bunlar geriatrik psikiyatride çok önemli sorunlardır çünkü yaşam beklentisi, en azından bir kişinin emeklilikte bile hâlâ değerlerle, anlamlı fırsatlarla ve görevlerle ilgileniyor olmasına bağlıdır.

Tam tersi olursa Goethe'nin *"Faust"* trajedisinin ikinci bölümünü yedi yıllık bir çalışmanın ardından Ocak 1832'de tamamladığına dair okuduğum o yazıyı asla unutmam. Tamamladığı el yazmalarını teslim ettikten iki ay sonra ölmüştü. Aslında bu yedi yılın en azından bir kısmında "biyolojik imkânlarının ötesinde" yaşadığını söylemek daha doğru olabilir. Bununla birlikte hayatının en önemli çalışmasını tamamlama görevinin bilinci, onu asla terk etmemiş ve onca zaman devam etmesini sağlamıştı.

Bu, sadece aktif olmayla ilgili bir mesele değil, aynı zamanda hayattan bir şey alabilmek konusunda da geçerlidir. Beni, Viyana yakınlarındaki Steinhof adlı büyük psikiyatri hastanesinin uzun yıllar boyunca yöneticiliğini yapan Profesör Berze kadar etkileyen başka bir yaşlı adamla tanıştım mı, doğrusu hatırlamıyorum. Profesör Berze'yi son gördüğümde 90 yaşını aşmıştı, masasının üzerinde ne kadar çok ders kitabı olduğunu asla unutmayacağım. Çok daha genç meslektaşlarımın odalarında asla böyle bir şeyle karşılaşmamıştım. Alanında çalışmaya ve okumaya hiç ara vermeden devam etti. Burada, İsviçre sınırına yakın bir yerde size şöyle ilginç bir bilgi vermek isterim: Ludwig Binswanger'in

*"Erkenntnis und Formen menschlichen Daseins"** adlı muhteşem eserini Avusturya'da olmasa bile en azından Viyana'da kelimesi kelimesine okuyan iki kişi vardı, profesör ve ben. Kitap 800 sayfadan daha uzun, Zürih'te bu yoğunluğu nedeniyle kitaba "telefon rehberi" derlerdi. Profesör Berze, o zaman 90 yaşındaydı ve ben 40 yaşlarındaydım; o benden yarım asır ilerideydi.

Ara sıra böyle bireysel anekdotlar paylaşırsam bana kızmayın. Sürekli olarak "yansıtıcı ontolojik bireysel anlayış öncesi fenomenolojik analiz" üzerine konuşamam. Bunu yapmak isterdim elbette ama başka şeyler hakkında konuşmayı tercih ederim.

Beni yanlış anlamayın: İşleri duyulduğu ya da burada göründüğü kadar basitleştirmeye çalışan biri değilim. Beyinsel performans söz konusu olduğunda Profesör Berze'nin bile bazı kusurları olduğunu inkâr etmiyorum. Mesele bu değil! Kendisi bu kusurları telafi etmeyi o zamanlar Viyana'da yaşamış ortalama bir genç psikiyatrist ve nörologdan çok daha iyi başarabildi.

Yıllar önce birden fazla kez deneyimlediğim bir şeyi de hiç unutmam: Rax dağlarında bir duvara tırmanırken "Gruber Naz" bana rehberlik etmişti. Ignaz Gruber, Himalaya Dağlarında ve başka yüksek dağlarda turlar düzenleyen çok tanınmış bir rehber. O gün de tırmanış sırasında istasyonda oturmuş ipi çekerken bana sempatik bir şekilde bakıp "Kusura bakmayın, Profesör ama dürüst olmak gerekirse hiç gücünüz kalmamış. Yine de şu akıllıca tırmanış tekniğinizle bunu nasıl telafi edece-

---

* Alm. "Biliş ve İnsani Varoluş Biçimleri". (ç.n.)

ğinizi biliyorsunuz. Doğrusu tırmanmayı sizden yeniden öğrenir gibiyim," demişti. O kadar göğsüm kabarmıştı ki neredeyse patlayacaktım, bu sözleri bana böyle tanınmış bir keşif lideri söylemişti! Üstelik gerçekten ciddiydi. Haklıydı da! Bazı kusurları telafi edebileceğimiz mekanizmalar vardır, sadece kaba ve katışıksız gücün kusurlarını telafi etmekle kalmayan, bunlardan daha iyisini bile başarmanızı sağlayabilen "başa çıkma mekanizmalarıdır" bunlar. Birkaç yıl sonra Kuzey İtalyalı bir rehberle ikinci Sella Kulesi'ndeki Luis Trenker bacasına tırmandığım sırada "Şimdi bana dürüstçe söyleyin, tırmanma işine bir son vermeli miyim?" demiştim. "Hayır, hayır, sakın bırakmayın!" diye karşılık vermişti.

Bu da beni, bir şeyleri bırakmamız gereken zaman sorununa getirdi. İnsan ne zaman pes etmeliydi? Ya da bir şeyi yapmayı bırakmalı mıydı? Henüz kendi hayatlarını bile yaşamaya başlamamış olmaktan dolayı acı çeken insanlar var. Birkaç yıl boyunca bu durum "orta yaş krizi" olarak adlandırıldı. Bu, yıllar önce, yüksek rütbeli bir Amerikalı diplomatın muayenehaneme geldiği ve psikanalizine benimle devam etmek istediğini söylediği zamana benziyor. Beş yıldır Manhattan'da bir psikanalistin kanepesinde tedavi alıyordu ve psikanalist ona psikanalizinin henüz bitmediğini, Viyana'ya ulaştığında da devam etmesi gerektiğini söylemişti. Bana geldiğinde ona aslında neden psikanaliz istediğini sordum. Bana Amerika yönetiminin dış politikasından memnun olmadığını ve psikanalistin beş yıl boyunca onu bu konuyu düşünmekten vazgeçirmeye çalıştığını

söyledi, "Bakın, bu dış politika falan değil. Sizin nefret ettiğiniz şey hükümet değil, Başkan değil, Dışişleri Bakanı değil, tam tersine babanız. Aslında baba figürüyle çatışıyorsunuz, inanın bana. Babanızla uzlaşmalısınız, o zaman Amerika hükümetinin dış politikasına birdenbire ısınacaksınız," deyip durmuştu. Elbette abartıyorum, biraz durumu karikatürize ediyorum ama beş yıl boyunca aşağı yukarı böyle geçmişti. Artık bırakın siyasi gerçekleri, salt gerçeği bile görmüyordu. Sadece hayalleri ve sembolleri konuşuyorlardı. Kendisini bir kozaya hapsetmiş gibiydi, durumu kişisel bir monadolojiye dönüştürmüşlerdi; siyasi gerçeklik dâhil olmak üzere salt gerçekliğin ötesine geçemiyorlardı. Bunun yerine, beş yıl boyunca hayallerden ve şunun bunun sembolik değerinden bahsederek rüyaları, çocukluk anılarını ve benzeri detayları analiz ederek geçirmişlerdi.

Kendisine, "Pekâlâ! Anladım, siyasete olan ilginizi kaybetmişsiniz. Peki, bunun yerine ne yapmak istiyorsunuz?" diye sordum. Bana belli bir endüstriye yönelmek istediğini söyledi. Bu yönde bir ilgisi vardı ve kendi yerini edinecek kadar da yetenekli olduğuna inanıyordu. İkinci bir konuşmadan sonra –buna özellikle, bir divan seansı demek şöyle dursun, seans bile demiyorum– kendisine yeşil ışık yaktım ve o, bu adımı attı. Altı ay sonra çok uzak bir ülkeden bana bir mektup yolladı, dünyanın en mutlu insanı olmuştu.

Öncesinde bir anlam arayışı hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştı, aslında bütün hikâye buydu. Bu yüzden arayışa devam etmesi gerekiyordu. Ego, id ve süper egonun arasında yaşanan çocukluk çalışmalarının ardında mut-

laka bir şeyler olmalıydı. Hayatta bir tatmin bulamamış ve bunun farkına varabilmişti. Sınır, aslında içinde bulunduğunuz andır, dönüm noktası hep bu andadır. Artık bir şekilde o tatmin hissine ulaşmak istediğine karar vermişti. Gerçekten de içinde bulunduğu –ki çoğu insanın yaşadığı şey tam olarak budur– orta yaş krizi aslında bir anlam bulma kriziydi.

Benzer bir durumu, başka işlerinin yanında ilk atom bombasının geliştirilmesine katkıda bulunan bir Amerikalı çelik üreticisi yaşamıştı. Yaptığı işin sonuçları karşısında tatmine ulaşamamış ve bu yüzden kendini kapatıp Protestan bir papaz olmuştu ancak bu da ona bir tatmin duygusu verememişti. Bu yüzden iki yıllığına, benimle çalışmak için Viyana'ya gelmişti. Ardından geri döndüğünde logoterapi alanında uzmanlaştı. Niş bir alan seçti: Artık herhangi bir nedenle işlerinden ayrılmak ve başka yerlere adapte olmaya çalışmak durumunda kalan insanlara –sanayicilere, yöneticilere, idarecilere– danışmanlık veriyor ve mesleki yaşamlarında bir tatmin duygusu bulmalarına yardımcı oluyor.

Harvard Üniversitesi'nden Rolf von Eckartsberg, mezuniyetlerinin üzerinden 20 yıl geçtikten sonra ünlü ve tanınmış birer avukat, cerrah, psikiyatrist ve psikanalist olan 100 eski Harvard öğrencisi üzerine bir tez yazdı. Çoğunun gayet iyi giden özel hayatları, evlilikleri vardı. Başarılı kariyerler inşa etmişlerdi ve hatırı sayılır bir yüzdesi de tam olarak bundan mustaripti, hayatlarının anlamsız olduğu hissini bir türlü aşamıyorlardı.

Bu örneğin önemli olma neden şu: Bu tür insanlar genellikle umutsuzluğa kapılır ve az sonra iddia ede-

ceğim üzere –bu benim bir hipotezim ve elbette bunu şu anda burada kanıtlama şansım yok– her umutsuzluk insanı bir noktada idolleştirmeye, yani belirli bir değeri putlaştırmaya götürür.

Mesela, bir kadın tipik olarak ne zaman umutsuzluğa kapılır? Bir eş bulamadığında, evli ya da bekâr fark etmeksizin çocuk sahibi olamadığında umutsuzluğa kapılan kadınlar vardır (Sonuncusu yani bekâr anneler giderek daha fazla moda oluyor ve sözüm ona şimdiden modası geçmeye başladı bile). Her hâlükârda, bu değeri –evli olmak, çocuk sahibi olmak gibi herhangi bir olguyu– mutlaklaştıran ve putlaştıran bir kadın, hayatının ancak bir çocuğu olduğunda ya da evlendiği zaman anlamlı olabileceğini düşünerek bunu şart koşar.

Eğer bu değerleri –ki bunların birer değer olduğu elbette kesin– mutlaklaştırırsanız, umutsuzluğa programlanmış olursunuz. Dolayısıyla bu putlaştırma sürecini tersine çevirmemiz, her saat, her dakika farklı olabilen ve kesinlikle kişiden kişiye değişen anlam olasılıklarına açık olmamız büyük önem taşır. Hayat, *hic et nunc*, yani burada ve tam da şu anda bana anlam sunuyor. Her anlamda aktif olarak, onu şekillendirerek ya da pasif kalarak, onun verdiklerini alarak ya da arayarak bilim yoluyla güzelliğe, gerçeğe izin vererek ya da bir insanın özünü, yalnızca insanlığını değil benzersizliğini ve tekilliğini özümseyerek ve bunun üzerimde bir etkisinin olmasına izin vererek bu anlama erişebilirim, yani ancak sevdiğimde bunu yapabilirim.

Olası anlamlar her an mevcuttur fakat mutlak değildirler. Her an değişebilirler. Hayatın bana sunduğu an-

lam ve fırsat her an bambaşka olabilir. Açık fikirli kalabilmem, gözlerimi bu olasılıklara karşı açık tutabilmem gerekir. Neler olduğunun farkına varmak, hayatın bana nerede ve ne zaman gizli bir anlam olasılığı sunacağını fark etmek için geniş bir ufkumun olması gerekir.

Bu çok önemlidir. Bir şeyleri idolleştirmek, bir şeye saplanıp kalmak yerine âdeta harikulade bir bilim insanına dönüşmem gerekir, aksi takdirde hayatım anlamsız kalır, şu veya bu olmuşum, fark etmez; hayat anlamsızdır. Ne pahasına olursa olsun, çocuk sahibi olsam da hayat anlamsız kalır. Tanrı korusun engelli bir çocuk olursa hayatım anlamsız kalır çünkü onun hayatı da anlamsızdır. Bu böyle devam edemez. Esnek olmak zorundasınız, eğilip bükülebilir olmalısınız. Şöyle veya böyle hayatın size sunduklarına minnettar olmalısınız. Rahmetli arkadaşım Paul Polak'ın bir zamanlar çok güzel bir biçimde ifade ettiği gibi hayatın anlamına yönelik bir koşul koyamazsınız.

Hayat ve hayatın anlamından bahsederken bir doktor, bir nörolog olarak konuştuğumdan elbette size hayatın anlamının ne olduğunu söyleyemem. Çünkü bunun net bir yanıtı olamaz, bu biraz bir satranç ustasına, "Lütfen bana yapılabilecek en iyi hamleyi söyleyin," demek gibi bir şey olur. Muhtemelen böyle bir şey sorsam usta yüzüme bakıp kahkaha atar çünkü böyle bir şey yoktur. Her şey ilgili oyuncunun ve karşısındaki rakibin içinde bulundukları duruma, oyuna nasıl dâhil olduklarına bağlıdır.

Hayatla ilgili de durum aynı. Öyle yekpare bir yanıt yok. Elbette hayatın nihai bir anlamı var ancak buna

dair şöyle bir kural formüle edebilirim: Hayatın anlamı ne kadar kapsamlıysa somut olmaktan o ölçüde uzaklaşır, sonlu ve sınırlı zihnimizin rasyonel kavrayışından o ölçüde kaçar.

Peki bu nihai anlam, benim deyimimle bu üst anlam –bunun elbette herhangi bir doğa üstü olguyla ilgisi yoktur, sadece bizim sonlu kavrayışımızın ötesinde olduğu anlamına gelir– ile doğrudan bana hitap eden, belirli bir durumdan çıkarmaya çalıştığım somut anlam arasındaki ilişki nedir? Aslında oldukça basit. Sinemada izlediğiniz bir film düşünün. Bu filmi oluşturan yüzlerce, binlerce bireysel görüntü var. Bunların her birinin kavrayabileceğiniz bir anlamı var. Ama filmin sonuna gelene kadar bütünün anlamını kavrayamıyorsunuz. İşte bu, nihai anlamın, yani bütünün ve yüceliğin anlamının en iyi ihtimalle ölüm döşeğinde olduğumuzda bize ulaşacağı anlamına geliyor. Buna rağmen hayatımız boyunca yaşamın her bir sahnesinden, yaşamda içinde bulunduğumuz her bir durumdan, bilgimiz ve bilmediklerimiz izin verdiğince, bildiklerimiz ve inançlarımız müsaade ettiğince hayat boyu tatmin edici bir anlam çıkaramazsak o nihai anlama asla erişemeyiz. İşte bu, tam olarak kapsamlı ve kavranamayan nihai anlam ile kişisel, somut "anlam geştaltlarımız" arasındaki ilişki budur; zira bir anlamı kavramak biraz da bir geştaltı algılamaya yakındır. Koffka-Köhler-Wertheimer'in Geştalt Psikolojisi'nde* olduğu gibi –gerçi bunun geştalt

---

* Geştalt psikolojisi veya geştaltizm, bilişsel süreçler içerisinde özellikle algı ve algısal örgütlenme konularında yoğunlaşmış psikoloji teorisidir. 20. yy.'ın ilk yarısında Almanya'da ortaya çıkmıştır. (ç.n.)

terapisiyle çok az ilgisi olduğu söylenebilir. Bu sadece benim iddiam değil, geştalt psikolojisinin kurucusu Michael Wertheimer'in de görüşü.

Bu noktada bu nihai anlamın bize gelecek sözüm ona çok büyük, doğa üstü bir durum olduğunu hayal etmenize de gerek yok. Burada hâlâ varoluşumuzun geçiciliği üzerine konuşuyorum çünkü, hayatlarımızda bu olasılıklara ulaşabilmek için bu gelip geçici olma hâlinin farkına varmak elzemdir. Aslında konu başlığından sapmadım, hâlâ aynı yerlerdeyiz. Dediğim gibi bu anlamın öyle çok yüce olması gerekmiyor.

Somut bir örnek olarak Piskopos Georg Moser'in hayatın anlamı üzerine yazdığı küçük bir yazıdan şu alıntıyı yapmama izin verin. Bu alıntıda, birkaç yıl önce Alman Federal Liyakat Nişanına layık görülen, işi çöp toplamak olan bir görevliden bahseder. Çöpçü, çöp kutularına ya da daha büyük çöp toplama alanlarına atılmış oyuncakları topluyor, akşamları onları onarıyor ve ihtiyaç sahibi çocuklara ulaştırıyor. Bir şeyleri onarmayı epey iyi beceren bu adam, işine bu şekilde ikinci ve daha tatmin edici bir anlam katıyor: Örnek teşkil eden, oldukça basit ve gösterişsiz, ancak etkili –sosyal açıdan ses getiren– ve her şeyden önce anlamlı bir eylemle...

Hayatı sadece bir şeyler yaparak değil, bir şeyi deneyimleyerek ve daha önce de belirttiğim gibi severek, bir şeyin ya da birinin varlığını deneyimleyerek anlamlandırabiliriz; birini bu benzersizliği ve tekilliği içinde deneyimlemek onu gerçekten sevmek demektir.

Peki bunu günlük yaşamda neye benzetebiliriz? Bu noktada özellikle belli bir yaşın üstündeki kimselerden

bahsetmek isterim. Bana bir mektup gönderen bir kadını hatırlıyorum, "14 gün sonra 87 yaşında olacağım. Fakat benim için hâlâ her gün bir armağan gibi. Her günün kıymetini bilmek, buna şükretmek gerekir. Düşünsenize doktor, her gün gökyüzüne bakabiliyorum, yakınlardaki parka gidebiliyorum, ağaçlarla konuşabiliyorum, öğleden sonra arkadaşlarımla görüşebiliyorum. Her şeyi kabul edebilmek... İşte, bütün mesele bu aslında. Neden bu kadar çok insan böyle basit bir şeyi anlamakta zorlanıyor? Doktor, ben işitme engelliyim. Ama içimdeki ses benimle konuşuyor. Artık çok zor yürüyebiliyorum belki ama düşünebiliyorum en azından. Buna o kadar minnettarım ki!"

Çok sade bir mektup, gösterişten uzak. Bu arada hanımefendi çoktan hayatını kaybetmiş. Bir gün bu sözlerini kullanacağımdan haberi bile yoktu. Öyle büyük iddiaları da bulunmuyordu. Fakat işte hayat bu; burada da böyle, Moser'in hikâyesindeki o çöpçüde olduğu gibi...

Bu noktada bir başka mektuptan daha birkaç cümle alıntılamak istiyorum. Florida'daki bir hapishanede bir terapötik kendine yardım grubu düzenleyen biri bana, 20 kişilik bu grupta herkesin suç eğilimleri konusunda birbirlerine yardımcı olmaya çalıştıklarını anlattı, içlerinden biri tahliye bile olmuştu. Kendisi yakın zamanda bana şunları yazdı, "On bir haftadır onkoloji servisinde yatıyordum. Akciğer adenomu teşhisi kondu..." Akciğer kanseri teşhisiyle on bir hafta boyunca hastanede yatmıştı. "Okyanusta yapabileceğim yarı zamanlı bir iş bulabildiğim için çok şanslıydım." Deniz kıyısında bir

restoranda bulaşıkçı olarak bulduğu işten bahsediyordu. Mektubunu şöyle sonlandırıyordu, "Gün doğumlarının ve gün batımlarının tadını çıkarıyorum. Hayat o kadar güzel ki..." Hayat o kadar güzel ki! İşte bu, ölüme mahkûm edildiği Florida cezaevinden tahliye olabilen ama sonra akciğer kanserinin de ölüme mahkûm ettiği bir adamın sözleri, *Hayat o kadar güzel ki...*

Ne demeye çalıştığımı anlayabiliyor musunuz? Sadece bir eylemde bulunarak, bir iş başararak değil; hayatı deneyimleyerek ve severek de hayattan bir anlam çıkarabilir, anlam olasılıklarının farkında olabiliriz. İşte, demek istediğim bu. Kanlı canlı hâliyle hasta bir adam bile bunları yazıyor. Hayat tam olarak bu. Öyle alıntılardan ya da soyut kavramlardan söz etmiyoruz. İnsanların yaşadığı gerçek hayatlar bunlar. Bu adam umutsuz bir durumun pençesinde ve hayatın ne kadar güzel olduğunu yazıyor. Umutsuz bir durumun umutsuz bir kurbanı ama yine de hayatta bir anlam bulmayı başarıyor!

Evet, kaçınılmaz ve son derece trajik olan bu kaderin gerçekliğinde bir insanın neler yapabileceğine tanıklık ederek, yani kişisel bir trajediyi zafere dönüştürdüğünü, acıyı insani düzeyde bir başarıya çevirdiğini görerek kendi yaşamına dair bir anlam bile bulabilir. Bu mümkündür, hem de kişinin son nefesini verdiği ana kadar. İşte anlam doktrininin içeriği tam olarak bu: Anlam boşluğuna, günümüzde herkesin mustarip olduğu anlamsızlık duygusuna karşı terapötik bir amaçla eğilen bir anlam doktrini.

Ancak bu anlam teorisi bizim logoterapistler olarak öğrettiğimiz bir şey değil, hatta ben bile bunu yapmıyo-

rum, biz tüm bildiklerimizi kendi öğretmenlerimizden öğrendik. Peki, öğretmenlerin kim olduğunu biliyor musunuz? Hastalarımız. Anlam deneyimini yaşamış, bunun acısını çekmiş olanlar... Çeyrek asır boyunca bir nöroloji hastanesinin bölüm başkanlığını yapma onuruna eriştim. Bir hafta öncesine kadar kayak yapabilen, hala motosikletleriyle hız yapabilen ancak bir anlık bir kaza sonucu belden aşağısı felç olan genç delikanlılarla tanıştım. Bir hafta öncesine kadar diskoda dans ederken miyelit ya da omurilik tümörü yüzünden vücudu yavaş yavaş felç olan ve hayatlarının geri kalanını yatalak geçiren genç kızlar tanıdım. Böyle bir kaderi nasıl şekillendirip yönettiklerini size saatlerce anlatabilirim. Burada aktarmaya çalıştıklarım, aslında onlardan öğrendiklerimiz.

Muhtemelen şimdi bunun kahramanlık olduğunu ve sizden nasıl olup da bu türden bir kahramanlık beklediğimi söyleyeceksiniz. Elbette kimse kimseden kahramanlık yapmasını talep edemez ya da buna ihtiyaç duymaz. Ancak bu örneklere, bu rol modellere bakınca aslında ne yapmamız gerektiğini tam olarak görüyoruz. Şimdi izin verirseniz benzer örneklerden yola çıkarak biraz daha açıklayayım: Birkaç yıl önce biri bana üzerinde illüstrasyonların olduğu bir gazete makalesi göndermişti. Jerry Long adındaki bir genç adam *İnsanın Anlam Arayışı* kitabımı okumuştu ve bana söylemek istedikleri vardı.

17 yaşındayken bir dalış sırasında kaza geçirmiş ve boynunu kırmıştı. O zamandan beri boynundan aşağısı tutmuyordu, tamamen felçli ve yatalaktı. Sadece başı-

nı oynatabiliyordu. Bana da epostayı dişleriyle tuttuğu bir çubuk yardımıyla ekrana dokunarak yazmıştı. Hâlâ yapabildiği bazı hareketler vardı, örneğin sol omzunu hafifçe oynatarak bir telekomünikasyon sistemini aktive edip bizzat gidemese de Teksas'taki bir üniversitede verilen derslere katılıyor, hatta bazen aktif sunumlar bile yapıyordu; sınavlara giriyor, ödev hazırlıyor ve psikoloji eğitimi alıyordu. Çünkü –bana da yazabildiği şekilde dişleriyle tuttuğu bir çubukla– acı çekerken bile insanın anlam bulabileceği savımı doğruluyordu ve başkalarına da yardım etmek istiyordu. Psikoloji okumasının nedeni de buydu. Yaşadığı onca acının sonunda çok daha iyi bir danışman, iyi bir psikolog olmasına hizmet edeceğine inanıyordu.

Gönderdiği başka bir postada ise şöyle yazmıştı: "Hayat bana göre türlü anlam ve amaçlarla dolu." Bunu yazan bu güzel çocuk bugün 24 yaşında ve bunları yazdığında başı haricinde hiçbir yerini kullanamayan bir iskeletten ibaretti. Sadece 30 kg ağırlığındaydı ve onlarca yıllık hekimlik deneyimim, belki de tüm hayatım boyunca onun gibisini hiç görmemiştim. O kadar hayat doluydu ki...

Bundan bir yıl kadar önce, Universitat Regenburg'ta Üçüncü Uluslararası Logoterapi Konferansı'nda hayatıyla ilgili sunum yaptığı gün Jerry Long ile şahsen de tanıştım. Sunumuna "Zihnin Her Şeye Meydan Okuyan Gücü" adını koymuştu, bu aslında benim ilk kez öne sürdüğüm ancak çok acıklı bulduğum için nadiren kullandığım bir terimdi fakat bu güç gerçekti. Jerry de bu gücü bizzat yaşayarak gösteriyordu.

Bana yazdığı son seferde artık danışmanlık vermeye başladığından bahsetmişti. Teksas'taki çeşitli hastanelerde ağır hastalara ya da ölmek üzere olan insanlara danışmanlık veriyordu. Gururla her seansının son derece başarılı geçtiğini söylüyordu. Son cümlesi ise gururlu değil alçakgönüllü bir ifadeyle yazılmıştı, "Başarılar üzerine oturulacak tuğlalar değildir, bunları kullanarak daha büyük şeyler inşa etmek gerekir."

İşte Jerry Long böyle biriydi.

Hanımlar ve beyler, muhtemelen şimdi şöyle diyeceksiniz, "Evet, kısacası Bay Frankl, acı çekmenin bir amacı olduğunu ve acı çekmezseniz aslında hayatta bir amaç bulamayacağımızı söylüyorsunuz." Ama hayır, ben asla böyle bir şey söylemedim! Bu türden bir ifade mazoşizmi desteklemek olurdu. Kahramanlık ancak acı çekmek kesinlikle gerekli ve kaçınılmaz olduğunda kabul edilebilir. Bana acı veren nedeni ortadan kaldırabildiğim sürece bunu yapmak zorundayım. Mesela kanserli hücre ameliyat edilebiliyorsa o ameliyat gerçekleştirilmelidir. Eğer acının nedeni bir psikolojik süreç, bir psikoz, bir nevroz ise o zaman hedefe yönelik ilaçlarla ya da mümkün ve gerekli olduğu durumlarda psikoterapi ile tedavi edilmelidir.

Acının kaynağı sosyolojik veya siyasi bir durumsa bu noktada da meşru bir siyasi eyleme başvurabiliriz. Her hâlükârda yapabildiğimiz sürece acı çekmemize neden olan durumu ortadan kaldırmak için çalışmaya devam etmemiz gerekir.

Benim savunduğum şey, anlam bulmak ve buna ulaşmak üzere acı çekmenin bir gereklilik olduğu değil,

anlamın gerçekleştirilmesinin bir acı çekme durumuyla karşı karşıya kaldığımızda da mümkün olduğu; tabii bu sadece acının kaçınılmaz olduğu hâllerde geçerli. Başka bir deyişle hayat içerisinde acıyla karşılaştığımızda öncelikli olan durumu değiştirmek, aktif olarak müdahale edebilmektir. Bu mümkün olmuyorsa üstünlük, yani değerler hiyerarşisi içindeki etik üstünlük, kişinin acı çekmesine rağmen, hatta tam da acı çekerken bir anlam olasılığını görmesi ve buna ulaşması olasılığına kayıyor. Hayat potansiyel olarak anlamlı; aşırı acı veren durumlarda, çaresiz kaldığınız anlarda ve nihayetinde ölüm anından hemen öncesinde bile.

Size somut bir örnek vermeden önce, bunların öylece uydurulmuş ya da sadece münferit bir vakada gözlemlenebilecek şeyler olmadığını vurgulamak isterim. Savunduklarım testlere tabi tutularak deneysel olarak kanıtlanmıştır: örneğin anlamı kavrama, anlamlı olasılıkları algılama yeteneğinin ölümden kısa bir süre önce, kronik ve şiddetli acı çekme durumlarında ortalama bir insandan daha yüksek olduğu kanıtlanmıştır. Başka bir deyişle farkındalık artar: *Bir saniye, burada başka şeyler olabilir, sadece tutumumu değiştirerek bile neler yapabileceğimi, insanoğlunun neler yapabileceğini kanıtlayabilirim* dediğiniz bir fenomendir bu. Artan, tam olarak bunu fark etme yeteneğidir. Bu tür olasılıklara karşı duyarlılık yaşlılık dönemlerinde, şiddetli acılara maruz kaldığınız hâllerde ve özellikle de yaklaştığının farkında olduğunuz bir ölüm hâlinden hemen önce daha fazla artar.

Bunu size on yıllar önce aldığım mektuptan bir alıntıyla açıklamak istiyorum. Ağır tüberküloz yüzünden

ölmeden kısa bir süre önce bir muhasebeci bana şunları yazmıştı, "Hayatımın ne zaman zenginlikle dolu olduğunu düşündüm? Bir muhasebeci olarak etrafıma çok faydalı olduğum ve görevlerim nedeniyle artık kendime zaman bile ayıramadığım dönemde mi? Yoksa binlerce soruna karşı zihinsel bir mücadele verdiğim bu son yıllarda mı? Beni hayal bile edemeyeceğim kadar bunaltan, peşimi bırakmayan ve sürekli gafil avlayan ölüm korkusunu yenmek için verdiğim mücadele, bana yaptığım onca kusursuz bilançodan daha değerli görünüyor."

İşte gerçek değer hiyerarşisi budur.

Hatta belki sizinle, sanırım 81 yaşında olan, metastaz yapmış bir kanser yüzünden kısa bir süre sonra öleceğini bilen hastanın bir kasete kaydedilmiş konuşmasını da paylaşabilirim. Aşağıdaki sohbet Viyana Polikliniği'nin konferans salonunda gerçekleşti.

Frankl: Bugün geriye dönüp baktığınızda uzun yaşamınız hakkında ne düşünüyorsunuz? Sizce iyi bir hayat yaşadınız mı?

Hasta: Ah, elbette, Profesör, gerçekten iyi bir hayat yaşadığımı söyleyebilirim. Gerçekten güzel bir hayattı, bana verdiği her şey için Tanrı'ya şükretmeliyim: Tiyatrolara gittim, konserlere gittim. Prag'da yıllarca evlerinde hizmetçi olarak çalıştığım aile bazen beni konserlere götürürdü. Bu yüzden bu güzellikler için minnettar olmalıyım, anlıyorsunuz değil mi?

Bant kaydı devam ediyor.

Frankl: Harika deneyimlerden bahsediyorsunuz. Ama artık bunların hepsi bitti, her şey geride kaldı, değil mi?

Hasta (düşünceli bir şekilde): Evet, evet, ölüm gelince her şey bitecek.

Frankl: Şimdi nasıl bir ruh hâlindesiniz peki? Açıklayın lütfen. Yaşadığınız tüm güzel şeylerin yok olup gideceğine mi inanıyorsunuz?

Hasta (giderek daha da düşünceli bir ifadeye bürünerek): Yaşadığım tüm bu güzellikler...

Frankl: Söyleyin o hâlde, yaşadığınızı söylediğiniz onca mutlu anıyı sizden geri alabilirler mi? Herhangi biri tüm bunları silebilir mi?

Hasta: Haklısınız, Profesör. Kimse bunları benden alamaz.

Frankl: Peki, ya hayatın size bahşettiği iyiliği silmek mümkün mü?

Hasta (daha dikkatli davranarak): Hayır, hiç kimse yapamaz bunu!

Frankl: Ve yine kimse başarılarınızı ve kazandıklarınızı da alamaz sizden, onları yok edemez.

Hasta: Haklısınız, bunu da yapamazlar.

Frankl: Ya da cesurca ve cesaretle katlandığınız onca badireyi yok saymak, onları silmek mümkün olur mu?

Herhangi biri tüm bunları geçmişten, sizin kaydettiğiniz, topladığınız ve depoladığınız geçmişten söküp atabilir mi?

Hasta bu noktada gözyaşlarına hâkim olamayarak şunları ekledi, "Hayır, kimse yapamaz bunları. Hiç kimse." Bir süre sonra da "Elbette çok acı çektim. Ama hayatın bana vurduğu darbeleri de göğüslemeye çalıştım. Anlıyor musunuz, Profesör? Acı çekmenin bir ceza olduğuna inanıyorum. Çünkü ben Tanrı'ya inanıyorum," dedi.

Frankl: Peki, sizce acı çekmek aynı zamanda bir sınav olamaz mı? Tanrı acıya ne kadar dayanabileceğinizi görmek istemiştir belki? En sonunda da tüm bunlara nasıl cesurca göğüs gerdiğinizi görüp kabul etmiştir. Şimdi söyleyin bana, ne düşünüyorsunuz, biri bu türden büyük başarıları elinizden alabilir mi?

Hasta: Hayır, kimse alamaz.

Frankl: Bunların hepsi kalıcı şeyler, sizce de öyle değil mi?

Hasta: Kesinlikle öyle!

Frankl: Gördüğünüz gibi hayatınızda sadece çok şey başarmakla kalmadınız, aynı zamanda hayatınızdan ve çektiğiniz acılardan en iyi şekilde fayda sağlamayı da bildiniz. Bu açıdan servisteki hastalara da âdeta ilham oldunuz. Hasta arkadaşlarınızı sizi örnek aldıkları için kutluyorum."

Ve o anda, daha önce hiçbir dersimde yaşanmayan bir şey oldu. Yaklaşık iki yüz kişiden oluşan öğrenci grubu aynı anda alkışlamaya başladı. "Bakın," dedim, "bu alkışlar sizin için, büyük bir başarı hikâyesi olan hayatınız için. Bu hayatla gurur duyabilirsiniz. Ne kadar az insan hayatıyla gerçekten gurur duyabiliyor, biliyor musunuz? Ben sizinki gibi bir hayatın bir anıt kadar kalıcı olduğunu söyleyebilirim; kimsenin dünyadan silip atamayacağı koca bir anıt gibi."

Yaşlı kadın yavaşça konferans salonundan çıktı ve bir hafta sonra öldü. Eyüp gibi cebine onca yılı doldurup hayata veda etti. Ancak son haftasında artık depresyonda değildi. Aksine gururluydu. Anlaşılan bu konuşma ona hayatın son ana kadar anlamlı olduğunu göstermişti. Daha öncesinde yaşlı kadın depresyon belirtileri gösteriyordu, işe yaramadığını düşündüğü bir yaşamın içinde olduğu endişesiyle ağırlaşmıştı.

Fakat kendisini odasında takip eden doktorunun hastane kaydına kelimesi kelimesine geçirdiği son sözleri şöyle olmuştu, "Büyük salonda profesör, onca öğrencinin önünde bana hayatımın bir anıt misali olduğunu söyledi. Yani boşa yaşamadım ben, hayatım boşa gitmedi."

Bunlar öylece uydurabileceğiniz şeyler değil, bunlar bu türden insanların deneyimleriyle ve yaşadıklarıyla bağ kurup karşılarında mutlulukla eğilebileceğiniz hadiselerdir.

Bu noktada geriye son bir sorumuz kalıyor: Biri öldükten sonra onun insani varlığının geçiciliğinin tartışmaya açıl-

ması nasıl bir şey? Amerika'da oldukça tanınan bir ürolog olup hayatının son yıllarında uluslararası psikoloji kongresine başkanlık eden ve son zamanlarda Montreal'de ölümü bekleyen bir uzman bir keresinde şöyle yazmıştı: "Yaşamın sonu hasta ve ailesi için hem kişisel hem de kişilerarası gelişim bakımından benzersiz potansiyel barındıran eşsiz bir dönemdir." Yaşamın sonu gerçekten de hem hasta hem de hasta yakınları için hem kişisel hem de kişilerarası gelişime yönelik olarak eşsiz bir potansiyel barındırır. Bu gerçekten doğru. Ayrıca ölmekte olan ya da çoktan ölmüş olan sevdiğiniz insanın acısı sizi içsel olarak büyütebilir.

Kitaplarımdan birinde yer verdiğim şu hikâye de bunu kanıtlar nitelikte. Benzer bir durumla karşılaştıklarında bu hikâyenin kendilerine ne kadar yardımcı olduğunu anlatan pek çok insan ulaştı bana şimdiye kadar. Bu, her şeyden çok sevdiği karısının ölümünün üstesinden gelemediği için bana terapiye gelen yaşlı bir pratisyen hekimin öyküsü. Görüşmemizde bana şöyle demişti, "Sizin de bana yardım edemeyeceğinizi biliyorum. Bir şey reçete edebilir ya da sakinleştirici falan yazabilirsiniz belki ama bunu kendim de yapabilirim. Ben sadece sizinle bir kez konuşmak istedim."

Ona ne söylemem gerektiğini bilmiyordum. Bu yüzden basitçe şöyle sordum, "Söyler misiniz, karınız yerine önce siz ölseydiniz sizce ne olurdu?" Doktor, "Karım için korkunç olurdu, zavallı şey nasıl acı çekerdi!" dedi. Bunun üzerine şöyle karşılık verdim, "Görüyorsunuz ya, sevgili meslektaşım, karınız önce vefat ederek bu bahsettiğiniz acıdan kurtuldu. Siz de kabul edersiniz ki

bu acıyı üstlenmek zorunda kalarak onu kurtaran sizsiniz."

O an Kopernik'in keşfinde olana benzer bir devrim anı yaşandı. Adam, kendi acısının ve kederinin içinde aslında karısı için yapmakla yükümlü olduğu fedakarlığın anlamını idrak etti. Ona ölümünün acısını yaşatmaktansa ondan daha uzun yaşayıp bu acıyı göğüslemeyi tercih ederdi.

Bu; paradigmatik, saf bir doğaçlamadan ibaret olan hatta belki de biraz Sokratesvari bir diyalogdu. Fakat bu başkalarında da çalışabilir. Örneğin önümde Dr. Elisabeth Lukas'ın bir raporu var. Kendisi Münih'te büyük bir danışmanlık merkezi işleten bir logoterapi uzmanı, bir konferansta şunları söylemiş, hatta bunları daha sonra bir kitapta da yazmıştı:

İsviçreli bir çift özellikle beni görmek için Münih'e gelmişti. Daha önce İsviçre'de altı psikiyatriste gitmiş ancak bir sonuç alamamışlardı. Çift, bir yıl önce çiftliklerinin varisi de olan tek oğullarını bir trafik kazasında kaybetmişti. O zamandan beri adam hayattan elini eteğini çekmişti; çiftliği bakımsızlığa terk etmiş, kimseyle konuşmamış ve sadece ara sıra her şeyin anlamsız olduğunu, kafasına bir kurşun sıkmayı tercih edeceğini söyleyip durmuştu.

Dr. Lukas, "Adam odada öylece, kayıtsız bir ifadeyle oturuyordu," diye yazmaya devam ediyordu. Tek bir şey dışında ona ulaşmanın mümkün olmadığını biliyordu. Ona şunu sordu, "Söyler misiniz, oğlunuz için yapabileceğiniz başka bir şey olsaydı, bunu yapmaya hazır olur muydunuz?" Adam başını kaldırıp hafifçe

salladı. "Onun için her şeyi yaparım." Dr. Lukas sözlerine şöyle devam etti, "Onun için sizden başka kimsenin yapamayacağı bir şey var. Oğlunuzun ölümünün ardından büyük bir talihsizliğin peyda olduğunun farkındasınızdır. Siz acı içindesiniz, çiftliği ihmal ettiniz, eşiniz umutsuzluk içinde. Oğlunuzun hayatta başarmak istediği her ne varsa, ölümü yüzünden onunla yok olup gitmiş gibi. Tabii bu ölümün boş yere olmasına izin vermezseniz... Böyle olmak zorunda değil. Geçmişe bakıp onun hayatını ve ölümünü anlamlı kılacak bir şey yapabilirsiniz. Bu iyiliğin onun adına devam etmesi için birilerinin adım atması gerekir, örneğin öz babasının."

Adamın gözleri doldu, diye devam ediyordu Dr. Lukas. "Onun ölümü nasıl bir iyiliğe vesile olabilir ki?" diye fısıldamıştı adam ancak bunun cevabını kendisi bulmak zorundaydı. Dr. Lukas ona sadece doğru yönü gösterebilirdi, bu yüzden şöyle konuşmuştu, "Diyelim ki toprağınızı yeniden yeşerttiniz ve evinizi yolculara ve muhtaçlara açtınız. Bu merhametin ve iyiliklerin kaynağını merakla soran herkese şu cevabı verebilirsiniz, *Oğlumun hatırası. Aramızdan genç ayrıldı ama birçok insanın onu sevinç ve minnetle anmasını istiyorum.*"

Dr. Lukas'ın bu sözleri üzerine adam başını ellerinin arasına almış ve bir yıldır ilk kez yarım saat boyunca acı acı ağlamıştı. Ayağa kalkıp karısının ceketini giymesine yardım ettikten sonra, "Hadi, bir an önce gidelim, zaten çok şey kaçırdık," demişti.

Acılı baba böylece hayata dönmüştü. Bu, Dr. Elisabeth Lukas ve danışanı arasında geçen bir logoterapi konsültasyonunun, tek seferlik seans ve konuşmanın hikâyesi.

Şimdi son kez geçiciliğe dönelim: Belki de şu anda yaşamın anlamının ya da değerinin değil, kullanım değerinin talep edildiği bir toplumda yaşadığımızı söyleyeceksiniz. Burada sizlere vereceğiniz son nefese kadar, hayatın anlamının muhtemelen koşulsuz olduğunu göstermeye çalıştım. Şimdi de insanın değerinin aynı şekilde koşulsuz olduğunu açıklamak istiyorum. Bu iki mesele aslında birbirine oldukça paralel. Bir kişinin sahip olabileceği ya da olamayacağı fayda, değerine bağlı olmadığı ölçüde koşulsuzdur. Örneğin insanın onuru, insan olmanın bu koşulsuz değeri çok önemlidir. İnsan onuru hem sosyal anlamda hem de işlevsel anlamda mevcut kullanılabilirliğimizi temel almaz; bu sadece insanın yarattığı, dünyaya getirdiği, gerçekleştirdiği yani geçmişte hayata kattığı değerleri temel alır. Bu onur son nefesine kadar kişiyle birliktedir, yok edilemez, artık dünyadan silinmesi imkânsızdır. Elbette bugün performans odaklı ve dolayısıyla gençliği putlaştıran bir toplumda bunu anlamak zor olabilir. Bu tür bir eğilim içinde olan insan toplulukları; fayda sağlama işlevini yerine getiremeyen, sözüm ona artık hiçbir işe yaramayan yaşlı bir insanı hor görmeye meyillidir. Bunun elbette çok büyük psikohijyenik tehlikeleri de söz konusudur. Çünkü böyle düşünen birinin, eğer şanslıysa yaşlandığında ne olacağını bir düşünsenize: Olasılıkla yıkılacak, aşağılık duygusuyla kendini harap edecektir çünkü aynı şeyleri kendisi için de düşünür. *Artık hiçbir işe yaramıyorum, öyleyse hayatımın ne anlamı var?* Son derece intihara meyilli bir ruh hâline bürünmesinin nedeni özsaygısını her geçen gün kaybetmesidir.

Gerçek şu ki, şayet bu insanların niyeti en katı Hitler destekçileri misali ötenazi önlemlerini savunmaya kalkmıyorsa kendi tutarsızlıklarına teşekkür etmelidir. Çünkü bu insanların görüşüne göre tüm yaşlılar, zayıf olanlar, zihinsel rahatsızlıkları olanlar ve muhtemelen tüm kısır insanlar bu değerler hiyerarşisine göre yaşamaya layık olmadıkları için dünyadan silinmelidir. Ve hanımlar beyler, ötenaziye dair her şeyi bilirim! Bay Hitler'in ötenazisini sabote etmek üzere, o dönemde Nazi partisinin adayı olan Profesör Otto Pötzl ile başıma o kadar uzun süre o yağlı urganı geçirdim ki... Kendisiyle birlikte yüzlerce vakada ötenaziyi sabote etmeyi başardık. Haysiyeti mutlak ve koşulsuz insani bir değer olarak değil de yalnızca faydalı olmayı yücelten bir toplumun yarar ölçütüyle değerlendiren insanlar, hem bugünlerini hem de gelecekteki yaşlılık günlerini riske atarlar çünkü o gün geldiğinde de ötenaziden yana olmaları gerektiğine inanırlar.

Hâlbuki yaşlı bir insana acımaya gerek yoktur. Aksine genç insanların yaş almış insanlara imrenmesi daha doğru olur. Neden mi? Çok basit: Genç adam gelecekte çok daha fazla fırsatı olacağını söylerken yaşlı adam, *Doğru, benim fırsatım yok belki ama yaşadığım gerçeklikler var; şüpheli bir geleceğe değil, yaşanmış bir geçmişe güveniyorum. Ve artık kimse onu benden alamaz, diyecektir.*

Bu da bizi yine çıkış noktamıza götürüyor, böyle düşünen yaşlı bir insan neyin önemli olduğunu da iyi bilir. Hayatın anlamının koşulsuz olduğunu ve insanoğlunun değerinin de bir koşula bağlanamayacağını bilir. Böyle biri, bir duvar takviminin önünde duran birine

benzer. Her gün bir sayfa koparan ve takvimin günden güne incelmesini iç geçirerek izleyen insanlar vardır, hüzünlenirler. Çünkü hayat akıp gitmektedir.

Aklıma gelen bir diğer örnek, her gün duvar takviminden bir sayfa koparan ve tersini çevirip arkasına günlük benzeri notlar alan farklı bir insan tipi –o gün ne yaptığını, ne yaşadığını, ne yarattığını, nelere cesurca katlanmış olabileceğini yazar. Ve bu notları gururla bir kenara koyar, tıpkı yaşlı bir adam gibi– şimdilerde benim de yaptığım gibi İlginiz için teşekkür ederim.

VİKTOR FRANKL ENSTİTÜSÜ

Direktör: Prof. Dr. Alexander Batthyány

Viktor Frankl Enstitüsü, 1992 yılında Viktor Frankl'ın başkanlığında uluslararası bir meslektaş ve dost çevresi tarafından Viyana'da bilimsel bir kuruluş olarak çalışmalarına başladı. Viktor Frankl Enstitüsü'nün (VFI) görevi, Viktor Frankl'ın çalışmalarını geliştirmek; psikiyatrik, psikolojik ve felsefi bir araştırma alanı ve uygulamalı psikoterapi olarak logoterapi ve varoluşsal analizi tanıtıp yaymak, ayrıca logoterapi ve varoluşsal analizde psikoterapi ve danışmanlık eğitiminin kalitesini sağlamaktır. Viyana Viktor Frankl Enstitüsü aynı zamanda Frankl'a göre klasik logoterapi ve varoluşsal analiz eğitim programları için akreditasyon kurumudur.

Logoterapi ve varoluşsal analiz alanında eğitim veren 150'den fazla akredite kurum ve ulusal derneğin uluslararası listesi VFI web sitesinde bulunabilir.

Enstitü, Viktor Frankl'ın özel arşivine erişim hakkına sahiptir. Logoterapi ve varoluşsal analiz üzerine dünyanın en büyük metin ve araştırma makaleleri koleksiyonuna ev sahipliği yapmaktadır.

Viyana Belediyesi Viktor Frankl Fonu 1999 yılında Viyana Belediyesi'yle iş birliği yaparak kurulmuştur. Fon, amaçları doğrultusunda anlam odaklı hümanistik psikoterapi alanındaki üstün başarıları onurlandır-

mak ve araştırma projelerini teşvik etmek için 2000'den 2018'e kadar yıllık ödüller ve burslar vermiştir. Buna ek olarak, seçkin isimlerin yaşam boyu çalışmalarının tanınıp takdir edilmesi için her yıl onur ödülü vermiştir. Bu onura layık görülenler arasında Heinz von Foerster, Paul Watzlawick, Kardinal Franz König, Dame Cicely Saunders, Kardinal Óscar Andrés Rodríguez Maradiaga ve Eric Richard Kandel bulunmaktadır.

Enstitü, Uluslararası Felsefe Akademisi'ndeki (Liechtenstein Üniversitesi) Viktor Frankl Felsefe ve Psikoloji Kürsüsü'nde logoterapi alanında dünyanın devlet tarafından akredite edilmiş ilk doktora programını yürütmektedir. Moskova'da 2012 yılında kurulan Üniversite Psikanaliz Enstitüsü Logoterapi ve Varoluşsal Analiz Bölümü ile iş birliği içinde, logoterapi alanında bir yüksek lisans programı ve psikoterapi eğitimi sunmaktadır.

Dünya çapındaki logoterapi enstitülerinin faaliyetleri hakkında bilgi, Viyana'daki Viktor Frankl Enstitüsü'nün ana sayfasında bulunabilir. Logoterapi araştırmaları ve uygulamaları hakkındaki bilgilere ek olarak, birincil ve ikincil logoterapi literatürünün en kapsamlı bibliyografyasını da burada bulacaksınız.

İletişim ve daha fazla bilgi için
www.viktorfrankl.org

TEŞEKKÜR

Yayıncı, Viktor Frankl Arşivi Direktörü Prof. Dr. Franz Vesely'ye Viktor E. Frankl'ın metinlerinin düzenlenmesindeki nazik iş birliği için teşekkürlerini sunar. Ayrıca Prof. Dr. Tobias Esch'e önsöz için çok teşekkürler.